

z a l i v

*** Zaseda našim vestem

Vinko Ošlak Kaj storiti?

Josip Merkù »Fatti di luglio«
1868 - Okoličanski bataljon
(nadaljevanje)

Ezio Martin Bevkovo dopisovanje
z menoj

dr. Slavko Tuta Pozabljena žrtev
(nadaljevanje in konec)

Emidij Susič *Beležka o prizadeti Tipani*
(nadaljevanje in konec)

Jordi Solé-Tura O narodu (intervju)

Marija Kacin Zbornik slovenske
ameriške proze

*** Pogovor z Ivano Suhadolc

Ivana Suhadolc *Etnične manjšine*
v Jugoslaviji in Švici

Boro Ban Moč v belem
(nadaljevanje)

Boris Pahor Zapisek ob izidu
»Zbranih pesmi« Edvarda Kocbeka

ar, bp, Ošlak, Jezn, vr
Fleši o novih knjigah

Svobodna tribuna Tržaški zvon

*** Dokumenti
(Izjava Društva slovenskih izo-
bražencev; Intervju Borisa
Pahorja; Pismo Leva Detele
Mladju; poročilo »Pro cultura
slovenica«)

Boris Pahor Prijateljsko odprto pismo
Pavletu Merkuju

zaliv

maj 1978 - štev. 1-2

revija za književnost in kulturo

izhaja štirikrat na leto, odprta je vsaki razsodni slovenski besedi za katero si upa avtor prevzeti odgovornost. Člani uredniškega odbora se prištevajo med sodelavce. Njih imena so navedena zgolj zato, da se ustreže formalnosti

Rokopisi ostanejo v lasti revije

Registrirana na sodišču v Trstu pod št. 317
62-63

Uredil:

Boris Pahor

Odgovorni urednik:

Milan Lipovec

Naslov uredništva:

Boris Pahor

Salita Contovello 23 - 34136 Trieste - Trst
Tel. 422.082

Poštni tekoči račun št. 11/9236, Frančiška
Premrl-Pahor

Salita Contovello 23 34-136 Trieste - Trst

Cena posamezne številke

1 5 0 0 l i r

Celoletna naročnina 3500 lir. Za druge države
5 dolarjev

Tiskala Tip. Triestina Trieste - Trst
via Milano 16, tel. 61828

9N 73/1978

ZASEDA NAŠIM VESTEM

»A kdor duhá mi vklepa v jarem svoj,
sovražnik moj je, ne pa moj voditelj!«

Anton Aškerc

Ko smo pred leti na teh straneh začeli poudarjati trajno veljavnost narodnih prvin, smo ugotavljali, da so le-te v nevarnosti predvsem zavoljo asimilacijskega procesa, kateremu smo izpostavljeni, a obenem tudi zavoljo ideološke usmerjenosti matične prestolnice in pragmatističnih načrtov njenega vodstva.

Takrat smo tudi pribili, da se slovensko ljudstvo v vojnih dneh ni žrtvovalo za osvoboditev zato, da bi se potem pred oltarjem novega kulta odreklo svojemu osebu in si nadelo sivo kuto internacionalističnega reda.

Odtlej so naše stališče potrdili spisi številnih mislecev po Evropi in svetu od Denisa de Rougemonta do Sartra, od Roberta Lafonta do Pasolinija; in med njimi je tudi nemalo marksistov odkrilo, da narod tudi po koncu razrednega boja ne samo ne izgine, pač pa, da takrat komaj začne pravilno oblikovati svojo posebnost.

In odtlej se je tudi pri nas marsikaj spremenilo.

V precejšnji meri je v matični deželi prenehalo apatično razmerje do slovenskih skupnosti; ki živijo zunaj njenih mej.

V praksi je bilo odpravljeno, čeprav ne brez sebičnih ciljev, matično ocenjevanje zamejskih ljudi na podlagi ideološke lestvice.

Beneškoslovenski človek je začutil pričujočnost zaledja.

To se pravi, da je šel razvoj v smeri počasnega, a vztrajnega dopolnjevanja. In to moramo vzeti na znanje. Ne samo; kot doslej moramo tudi odslej po svojih močeh

prispevati, da se bo ta razvoj stopnjeval po zdravi, naravni poti.

Vendar, ko govorimo o naravni matični potrditvi našega vztrajanja v zvestobi svoji biti, se obenem ne moremo sprijazniti s prišepetano domnevo, da matična stran prav z razširitvijo svojega zanimanja na doslej nesprejete zamejske kroge skuša uniformirati njihovo razpoloženje do svoje politične prakse.

Če vzamemo namreč v poštev, kako so na Koroškem in na Tržaškem listi, ki so posredno pod matičnim vplivom, molče obšli vse, kar se je tikalo Kocbeka, Miklavčiča in Blažiča, potem upravičeno lahko sodimo, da je gornja domneva o pogojenosti matičnega priznanja veljavna.

Pri tem moramo še posebej poudariti, da se je razprava ob Kocbekovem intervjuju, ob Miklavčičevi obrambi Kocbekovih ugotovitev in ob Blažičevem eseju nanašala na problematiko narodne biti, ki je vendar življenjsko pomembna zadeva vseh slovenskih ljudi. Na drugi strcni pa so prav dogodki v preteklih letih dokazali, da glede te problematike nimajo matični teoretiki in praktiki nobene posebne karizme. Ravno nasprotno.

Zato je bilo toliko bolj nezaslišano, da je omenjeni zamejski tisk molčal, ko pa se je svetovna javnost zavzemala za slovenska kulturnika, ki sta na akademski ravni razpravljala o slovenski usodi. In zamejski tisk je bil tiho tudi takrat, ko so se na Slovenskem znesli nad obsojencema na način, ki bi bil pod čast celo avstro-ogrski »ječi narodov«. Saj je le-ta vtaknila za rešetke samo za sedem dni Cankarja, ko je poslušalce navduševal za jugoslovansko republiko, medtem ko je dežela z »ljudsko demokracijo« obsodila Miklavčiča in Blažiča na skupnih skoraj osem let ječe! In samo prizadevanju svetovnih organizacij se imamo zahvaliti, če jima je bila prostost odvzeta za precej skrajšano dobo.

Gre nam torej pri vsem tem za to, da ne bi bili tudi pri nas v zamejstvu prikrajšani za tiste pravice, ki jih matična dežela očitno krši, čeprav je že 1941. leta, to je dosti prej, preden je podpisala listino združenih narodov, proglašala, da »bo slovenskemu narodu zajamčila vse njegove človeške pravice« (22.11.1941).

Zato menimo, da moramo danes natanko razločevati med matično zaslombo, ki naj nam pomore pri reševanju naše jezikovne identitete in med zaslombo, ki bi se hotela razširiti na področje naših vesti.

Kajti, ko se zavezujemo, da nameravamo ostati zvesti svojemu jeziku, ne mislimo reševati samo podedovane izraznega sredstva, pač pa tudi posodo našega duha, projekcijo našega izvirnega razmerja do sveta in življenja.

Od Trubarja sem pa je bil duh našega genija protestantski.

In protestantski je bil za nas tudi boj za uveljavitev narodne biti v vojnih dneh.

In kakor želimo ostati zvesti temu svojemu pojmovanju izza časa osvobodilnega gibanja, tako pričakujemo, da se bo matica rajši uveljavljala v podpiranju hirajoče slovenske vitalnosti, kakor pa pri poskusih omrtvičenja idejnega pluralizma v zamejskem svetu.

AKTUALNI KOSOVEL

»Ne bom polemiziral, kajti to gibanje (socializem) si je postavilo določen cilj: rešiti gospodarsko krizo človeštva, na tem bazira, tukaj uspe in umre. Zida sicer novega človeka, a od zunaj na znotraj, stavi si očala spoznavanja, pa ne pozna najglobljih biti človekove osebnosti. To je doba, v kateri se bori borba novih državnih oblik, in kdor pozna zgodovino, bo videl, da so bile sicer te dobe potrebne, da pa so bile v ozkosrčnem razumu skrajno kritične za razvoj človeške duševnosti, dobe, v katerih je zmagoval spoznavni razum, a molčalo vse tisto, kar bi pravzaprav moralo govoriti: človekova duša.«

(Zbrano delo, III., I., str. 242)

KAJ STORITI?

Si lahko predstavljamo ta objokani planet kot veličansko letalo, na katerem se naša potniška in pilotska zavest šele prebuja? Si bomo upali priznati, da je to letalo ugrabljeno? Da je v njegovih motorjih, v vsaki njegovi molekuli, predvsem pa v nas samih naperjeno orožje Terorja, ki ni poslikan v policijskih kartotekah; ki ne zahteva, da koga izpustimo ali da kaj plačamo; ki je prečudno skromen v eni sami zahtevi: da bi se vsega predali prijetnemu, uspavajočemu brnenju motorjev — in za zmeraj pozabili KAM SE PELJEMO....

Na srečo motorji ne gredo tako brežhibno. Na srečo kabina z vseh koncev pušča. Na srečo tu in tam kakšen sedež katapultira svojega potnika v brezobzirno trdoto stropa. Na srečo se ne da tako lahko pozabiti.

Vsa vožnja; v svojem materialu in razpoloženju je eno samo drhtenje skritih napetosti, tesnobnega pričakovanja. Zvočniki molče. Takšen svet so: ugrabljen, teroriziran, nezadovoljen, nesrečen. Nekaj bi se moralo zgoditi, neka velika moč bi morala iti skozi vso snov, da bi jo umirila v zadoščenost in osrečujoče sobivanje. Ugrabitve in grožnje celoti ponavljamo v nešteti variacijah, kakor nešteta majhna gledališča uprizarjajo priredbo na isto besedilo. Vse te grde igrice, vse te lokalne ugrabitve, pa ne bi bile možne, če se ne bi igralo za vse, če ne bi bila ugrabljena celota!

Vsa nestrpnost in vsa molitev; vsa zbranost in vse intervencije, pričajo o nekem pogubnem pomanjkanju na svetu.

Poiščimo enega med nami, sredi te vožnje. Človek »znanstvenega časa«; če vzame ali ne, dedič krščanske kulture; če se mu zdi za malo ali ne, Slovenec. Med tolikimi možnostmi stomilijonskega veličastja — poldrugomilijonski poldržavljan. V eksperimentu nove družbe, s

travmo starih računov, z vizijo nečesa, kar je še neizgovorljivo...

Njegova notranjost je razdeljena in nepotešena. Vse, kar je v njem zmožno govora ali znamenja, kliče k drugačnemu, polnejšemu življenju.

Ta Slovenec ima v roki potrdilo vojaške zmage, ima žig s pariške konference. Ima grafikon industrijskega zlata, ima mrežo cest in usmerjene kmetije. Nikoli še ni tako gradil, nikoli toliko smučal; sredi Afrike vodi plantaže gozdov in kave, gradi centrale v Pakistanu, telefonsko postajo v Moskvi, prevajajo ga v francoščino. Pa ima in živi tudi tisto, za kar je šel krvavet; saj za smuko v Italiji in sindikalni safari nihče ni šel v gozdove... ima in živi pravičnost, solidarnost, ljubezen? Saj ga je sla po tem, kar smo nazadnje rekli, dvignila v to, česa stoletja prej ni bil zmožen; stoletja, ko so revnejši od njega hodili v hajduke in karbonarje? Ali ima to reč, to sveto reč?

Po nerešenih dosjelih s sodišč, po številu mandatnih kazni, po zasedenosti zaporov, po konjunkturi pravne vede, bi rekel, da ta narod ni niti na nujnem minimumu zakonitosti...

Po statistikah socialnega skrbstva, po delovanju društev za zdravljenje alkoholikov, po konjunkturi gostinstva in žganjekuhe, bi rekel, da ta narod ne dosega niti minimuma treznosti...

Po številu samomorov — ko pišem ta tekst, pokopujejo fanta, ki se je obesil v gimnaziji, eden se je prejšnje leto — bi rekel, da je ta narod globoko nesrečen, da občuti brezizhodnost, da je bratomornost obrnil vase. Abel, ki je sam sebi Kajn.

Opijanil se je enostranskega napredka; zapletel se je v produktivnost in organizatoričnost, se do kolen zalil z betonom in asfaltom — miru in sreče si ni znal pripraviti.

Izjavlja se za socializem, a si postavlja ograje privatnosti. Izjavlja se za samoupravljanje, a živi politično apatičnost in malomarnost. Ima se v večini za vernega, a si samoupravno ne dovoli praznovati Božiča in si plačuje šole ter določa učni načrt, ki mu razkristjanja otroke...

Ima se za nacionalno prebujenega, a se za svojo nacionalnost opravičuje in nima lastnega pogleda na svojo usodo. Ali je do nje brezbrizen in vsakdanje pragmatičen, včasih naravnost kramarski; ali pa govori, kot bi bral iz brošur, natisnjenih za Uralom. Kadar Slovenec meri sebe, je njegov meter ponavadi narezljan v tujih enotah. Enemu gre v yarde, drugemu v aršin. Dvakrat je ta narod nesrečno klical na pomoč: Bavarce proti Obrom in Moselčana proti kapitalu. Nemštvo v dveh variantah ekspanzije. Srce si je vedno utaboril nekje zunaj svojega telesa: Oglej, Rim, Moskva, »tam za turškim gričem«... za Ljubljano so dovolj obtočila.

Klerikalni del slovenskega krščanstva je izpričal neobčutljivost za trpljenje ljudi — in vsajeval v psiho generacij tiste sadike, na katere se je hitro prijel cepič materialističnega dogmatizma. Vsa ta zlagana pobožnost je diplomirala v svojo pravo, satansko naravo, ko je v najtežji uri morila v imenu tistega, ki daje življenje.

Napredno krščanstvo pa je bilo v nekem pomanjkanju smisla za pošteno igro, v neki nepredvideni erupciji plebejskega elementa, v neki zaroti strahu, nasilno zaustavljeno sredi najsrečnejše ure, v velikem delu za osvoboditev slovenskega naroda.

Marksizem je oblastveni nazor za največji del Slovencev. Pa je ta nauk ustrezna zamenjava za krščanstvo, odrinjeno v privatnost? Bomo Slovenci lahko v njem vsestransko zoreli do osrečitve? V glavnem mislim, da ne. Predvsem marksizma kot enotnega pogleda na svet že dolgo ni več. Vsaka vladajoča struktura si je dala izpisati lastno varianto marksizma, ki mora teoretično podzidati to, kar je sicer že dano dejstvo. Druga težava pa je v tem, da je marksizem kombinacija zelo različnih ved in pogledov. Kot ekonomija je seveda odigral svojo pozitivno vlogo v dopolnitvi Smithove in Ricardove teorije vrednosti. Danes je pomemben kot najbolj splošen način gledanja na gospodarska vprašanja. V detajlu je seveda treba odpreti knjigo kakšnega ameriškega pisca.

Marksistična filozofija: tu so težave največje. Filozofija je pač najšibkejši in najbolj epizodičen sestavni del marksizma, je najmanj povezana z zahtevo po novi

družbi, je tisto, česar se dogmatiki najbolj vztrajno držijo, da bi tako ohranili svojo duhovniško oblast nad ljudmi. Poglejmo, kako je s to rečjo!

Najprej: Marks in Engels nista sistematično obdelala pravzaprav niti ene same filozofske kategorije. Moža, ki sta baje presegla vse dotedanje šole materializma — in vpeljala »pametni«, t. im. dialektični materializem, sploh nista opredelila samega pojma materije. To je čakalo na Lenina, ki pa se je izrazil tako na široko, kot se izražajo pogrošni horoskopi, ki zmeraj nekaj zadenejo.

Vsa Marksova filozofska misel se da razbrati le iz pisem, pripomb in polemičnega duhovičenja s Proudonom, Feuerbachom ter malo pomembnima berlinskima študentskima kolegoma Maxom Stirnerjem in Brunom Bauerjem. In skoraj vsa Engelsova prav tako v prepiru z nepomembnim Eugenom Dühringom. Eno samo zaničevanje, nobene domišljene afirmacije. Mogoče so prav nizke kapacitete nasprotnikov soodločale pri nivoju in pomenu marksistične filozofije. Pustimo ob strani dejstvo, da je v dialektičnem materializmu komaj kakšna misel, ki je ne bi že neštetokrat prepisovali učenci grških akademij in sholastike; ustavimo se pri najizrazitejšemu notranjemu nasprotju med dvema temeljnima Marksovima stavkoma. Med stavkom, da je treba potem, ko so filozofi svet samo razlagali, končno svet spremeniti — in pa onim, da je bit tista, ki določa zavest in ne narobe. Zakaj sta si ti dve misli navzkriž?

Če apeliramo na filozofe, naj privedejo razlago sveta do spremembe, potem nujno predpostavljamo, da je mišljenje do svojega objekta, t.j. sveta, samostojno in mu lahko določi smer in smoter. Še več; da je mišljenje svetu nadrejeno, saj ono določa pomen in vrednost v realnem in se izogiba tega, da bi samo bilo od realnega zastrto. V tej tezi nam iz Marxa govori Kristus.

Če pa trdimo, da ne določa zavest biti (sveta), ampak bit zavest, predpostavljamo, da je proces, ki ga imenujemo mišljenje in vrednotenje — samo promet žarkov in snovi med objektom in čutili, ki so njegovo zrcalo. Takšna zavest, ki je določena po biti, seveda ne more »iz svoje kože«, je vselej adekvatna biti in je v nobenem

primeru ne more presegati. Bit si vselej zrcali le samo sebe. Kaj to pomeni? Da tudi družbena bit reflektira vselej le adekvatno podobo same sebe. Taka podoba pa ne more pripeljati do kritike, saj ni samostojna do biti, ker je le njen determiniran odsev. Tako bi lahko izrekli sum, da je marksizem kot zavest, ki jo določa buržoazna bit — tej buržoaznosti v temelju adekvatna, pravšnja; da je samo posebno duhovit način, kako se to buržoazno še naprej ohranja skozi navidezno kritičnost in revolucionarnost... V tem stavku govori iz Marxa rimski intelektualni in oblastniški sitež, higiensko cinični Pilat... Resnično; med stavkoma — kaj je resnica? — ki ga je vrgel Pilat v obraz Kristusu, in — bit določa zavest — ki ga je Marx vrgel v obraz proletariatu, je globoka istost. Ali more v sebi tako sprta »filozofija«, ki bi ji lahko rekli kar: kako si mali Karlek predstavlja filozofijo... navduševati ljudi za žrtve, odpovedi, čakanje...? Kar v marksizmu lahko navduši in kar ga bo na neki način za dolgo ohranjalo v spominu človeštva, je etični vzgon, očakovska sveta jeza zoper izkoriščanje in neumnost, razčlovečevanje, ki se kaže v Marxovem pisanju. Predvsem pa njegova osebna žrtev, ko je tvegala in zapravila ugodno kariero univerzitetnega profesorja za stvar delavstva.

V okviru te opredelitve lahko ocenjujemo tudi funkcijo in pomen slovenskih marksistov v najnovejši zgodovini. Vežanost na kominterno in rdečo pomoč, ki je iz navdušencev delala profesionalce, je povzročila, da so učenci marksizma, ki je izrazito nemška ideologija, sklanjali in spregali po rusko. Stalinova Zgodovina VKP/b je bila biblija teh ljudi, ki je obljubljala celosten, znanstven svetovni nazor. Komu pa ne bi prijalo, da bi se dokopal do znanstvenega pogleda na svet na tako preprost in hiter način? Res je, da se je povojna generacija marksistov začela temeljiteje šolati — ne samo pri pravih virih marksizma, ampak tudi v komplektnem evropskem izročilu, iz katerega je marksistična ideja pognala. Toda prav tako je res, da ti izobraženi marksisti v največji meri niso prišli do besede in so bili velikokrat žrtve politične panike in protintelektualnih sumov. Politično veljavni kurz marksizma je več ali manj še zmeraj (kar

se filozofije tiče) na nivoju tiste ruske vadnice...

Ena izmed težko razumljivih konstant slovenskega marksizma je že v neko pervertirano mistiko zamaknjeno upanje in prizadevanje za čimprejšnji konec verovanja v Boga. Ta dimenzija je bila velikokrat močnejše poudarjena kot vse druge točke komunističnega programa. Še danes si preprost človek v Sloveniji pod pojmom komunist predstavlja v glavnem človeka, ki je naperjen proti veri in cerkvi. Ta konstanta se je morala iz taktičnih razlogov včasih potegniti v ozadje — a ko so bili časi bolj zanesljivi in zavezniki manj potrebni, je spet stopila v ospredje. Težko razumljena je ta konstanta zato, ker je slovensko krščanstvo od Kreka sem izpričalo več kot dovolj prizadevanj in praktičnih uspehov, identičnih z vizijo socializma. Krščanski socialisti, ki so se vključili kot enakopravni partnerji v OF, tudi niso dokazovali kakšne imanentne reakcionarne in izdajalske vloge religije za opredelitev človeka do tostranskih vprašanj. Namesto da bi komunisti in kristjani stopnjevali pravično partnerstvo prvih let OF, je pri prvih prevladal strah pred izgubo idejne hegemonije — pri drugih pa čudno hitra pripravljenost za umik in vsiljeno preobrazbo.

Danes se zgražamo, da nemška mladina ne ve, kdo in kaj je bil Adolf Hitler. Vseeno pa nam je, da slovenska mladina ne ve, kdo je bil Krek, Prepeluh, Kocbek.

Na obeh straneh pa se je vendarle zgodilo veliko dobrega. Konfrontacija s sovjetskim hegemonizmom in živ spomin na oblike izvirne uporniške demokracije sta postavila komuniste pred nalogo, da si določijo neko samostojnejšo pot, ki se bo razlikovala od sovjetskega vzora — in nadaljevala izročilo narodnoosvobodilnih odborov — a ne bo v nasprotju z ideologijo marksizma. Ta rešilna ideja je bila samoupravljanje. Torej zamisel, da je mogoče postopoma nadomeščati državne organe in ukrepe z dogovori in sporazumi neposredno zainteresiranih partnerjev. Za takšne asociacije si je ves čas prizadeval že Krek, vendar zdaj tega nihče ne omenja. Pri kristjanih pa je prišel novi val navdiha z II. vaticanskega koncila, ki je drugače opredelil razmerje do drugače verujočih in neverujočih. Hkrati pa se je poglobilo tudi zavedanje

lastne vere, predvsem v smeri dejavnejšega in pozitivnega odnosa do sveta in njegovega napredka.

Vendar, tudi tako prenovljen slovenski kristjan, ki brez rezerv sprejema zamisel samoupravnega socializma, začuden in nemočen stoji pred uganko, kaj ga osebnostno in strokovno tako razveljavlja, da ne more postati enakovreden tovariš v avantgardi za socialistično družbo. Zakaj ga z neprepričljivimi frazami potiskajo v rezervat amorfne in zgolj transmissijske množične organizacije?

Knjiga Edvarda Kardelja: *Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja*, ki je idejno izhodišče za prihodnje partijske kongrese, bi lahko bila osnova za povrnitev nekdanjega partnerstva osvobodilne fronte. Samo ena stvar manjka v tem delu. Kaj je avtentični samoupravni interes, lahko povedo in odločijo le ljudje sami. Nihče jim ne bi smel dajati apriornih seznamov interesov, ki se jim prizna samoupravna avtentičnost. Za kristjane je vera več, neskončno več, kot samo interes. Toda za nekristjane, ki živijo s kristjanom v isti družbi, bi vera morala imeti vsaj neko sociološko evidentnost, vsaj veljavo avtentičnega interesa. Najmanj toliko, kot šport, otroško varstvo itd. Če večina Slovencev ne more uveljaviti svoje najmočnejše determinante, t.j. verovanja, vsaj na ravni interesa, potem je ves samoupravni sistem pohabljen do absurda. Narava »religioznega interesa« je namreč taka, da ne konkurira nobenim drugim interesom, ki počlovečujejo človeka. Narobe, prav ta »interes« dviga tudi vse druge na raven zgolj mešetarskega preriivanja za delež v skupni porabi. Če bi gradili na tem izhodišču, bi tudi cerkev začutila angažiranje za dogovorjeno solidarnostno dejavnost v družbi kot svojo karitativno dolžnost. Delavci-kristjani bi sodelovanje v samoupravnih organih in solidnost na delovnem mestu doživeli kot svoj občestveni smisel. Temeljna organizacija združenega dela in krajevna skupnost bi jim postala prilika za več kot samo neko sociološko kategorijo, za občestvo, ki jo veže ljubezen!

Da bi do teh stvari prišlo, bi se moral Slovenec začeti zanimati za to, kakšno nebo nosi v sebi njegov brat z

drugega nazorskega brega. Marksista mora zanimati, kako globoko prekvasi in inspirira za slovenstvo in samoupravno vedenje Beseda; kristjana mora zanimati, v kakšno bivanjsko vprego vleče Manifest. Ne tako, kot došlej, ko se je eden veselil grehov in plitvine drugega, ker je v tem gledal napoved njegovega propada. Od danes morata drug v drugem spodbujati uresničevanje in poglobljanje v lastni identiteti. Kristjan bo spodbujal marksista k študiju originalne literature, ker si bo s tem pridobil znosnejšega in plodnejšega sogovornika. Marksist pa bo nagovarjal kristjana v pristnost evangelija in poglobljanje v krščansko kulturno izročilo, ker si bo s tem pridobil razumevajočega prijatelja in dobrega zaveznika. Najslabša rešitev za oba pa bi bila, če bi ljudje začeli polniti cerkve, da bi s tem demonstrirali odpor do marksistov; in če bi se začeli vpisovati v partijo tisti, ki so jim bile zahteve vere na moralnem področju neprijetne ali celo neznosne. Eno in drugo pa se v neki meri na škodo obeh dogaja že zdaj!

Slovcem so državne meje vsilile nekatere različnosti, ki še pospešujejo zavest o nekakšni »matičnosti« in »zamejskosti«. Toda, če so že danes vsi Slovenci, ne glede na državne meje, ujeti v istega duha porabniške in banalne družbe in takšnega ali drugačnega zasebnitva — ali ne bi bilo prav tako možno, da bi jutri Slovenci ne glede na različne ustave držav, v katerih živijo, živeli v takšni intenzivnosti medsebojne solidarnosti, dialoga, skrbstvenosti in kulturne enotnosti, da bi vsemu temu lahko rekli — socializem?

Ali ne bi s tem pojem zamejstva in manjšinstva odpadel, ali ne bi odpadla tudi nostalgija za izgubljenim ozemljem? Koroški Slovenec v Avstriji bi kot pripadnik take neformalne socialistične solidarnosti in občestvenosti, ki navsezadnje nikjer ni s kakšnim zakonom prepovedana, postal naprednejši in pomembnejši Avstrijec, kot pa v svoje železne malike na prsih zabunkani nemški brambovec. Mislim, da sta enotni listi v Furlaniji Jul. Kr. in na Koroškem lahko jedri, okoli katerih bi se lahko zbirala takšna solidarnost. V SR Sloveniji bi takšno jedro lahko nastalo s preobrazbo vodilne družbene sile, ki bi

morala povzdigniti svojo bistveno vrednoto, odsloviti pa sektaške dogmatike, ki jim gre samo za oblast.

Slovenci pa nimamo dolžnosti samo do sebe, ampak dolgujemo tudi Evropi in svetu. Nismo iznašli elektrike, a nam brne kilovati; nismo izumili avtomobila, a se v njem že dušimo, nismo prvi cepili urana, a postavljamo nuklearko... Vse to nam je dal svet. Torej moramo dati svetu originalni prispevek tudi mi. Ne moremo se kar naprej hvaliti, da smo branili zahod pred Turki...

Veliki in razviti narodi sveta imajo tako malo talenta za stvari, kot so: ljubezen, spoštovanje drugačnosti, mir, solidarnost. Kaj ne bi mogli Slovenci prav tu »izumiti« nekaj velikega? Nekaj lepega za Evropo, za svet? Da bi bil recimo demokratični, samoupravni socializem, ki bi gostoljubno vzel vase tudi prispevek duhovnosti in vernosti, način, kako Slovenci živijo, ne glede na to, kje živijo?

Dolžnost imamo Slovenci tudi do demokratičnih premikov v zahodnih partijah, ki so se odrekle »diktaturi proletariata« in ekskluzivnim filozofskim dogmam v prid pravih nalog komunističnega gibanja. Vedeti moramo, da bi z verodostojnostjo slovenskega socializma nabirali glasove tudi za Carilla in Berlinguerja. Prav tako pa bi z verodostojnostjo slovenskega krščanstva delali za cerkev ubogih, za Camaro, za cerkev v Afriki in Aziji.

Slovenec mora zrelo potrditi svoje vojaško partizanstvo tako, da postane partizan duha. Kaj to pomeni? Da se ne pogrezne v blazine doseženega, da se ne obda z dvorjanstvom privilegija; da je v vsakem trenutku pripravljen pozdraviti mimohod Resnice. Vsi vemo, kako mamljiva je toplota postelje, v kateri poležuje naš duh. A partizanstvo duha, v katerega se mora podati Slovenec, ga bo popeljalo v zelenilo žive rasti, v bujnost pristenega.

Iz ličinke starega Slovenca, ki se potrjuje le v golem pripadništvu, je treba po gverili duha izbubiti Slovenca-metulja, ki bo smel in znal prosto leteti, ki bo uravnotežen med globino in dejavnostjo. Ki bo mlad, iz naše ure, ne iz ure strahov.

JOSIP MERKU'

FATTI DI LUGLIO

(1868 — Okoličanski bataljon)

XIX.

Pro Patria

*Ciò sto Pro Patria spieghime
No so coss che vol dir?...
Sempio... ignorante... stupido...
Tanto ghe vol capir!*

*Noi, coss parlemo, disime?
Talian, ciò, triestin...
E nei contorni, còntime,
I parla el fiorentin?*

*Vol che sta gente... ruvida
Impari anca 'l talian...
E come i fa a insegnarghelo?
Speta un momento: ... a pian,*

*E cussi avanti... òstriga
I ghe ne gavarìa piantade
Là zo ne la Dalmazia,
Nel Carso e in altre strade,*

*Mi no so far i calculi
Come i ministri a Viena...
Se po te vol... dimandighe
A quei... mi filo a zena.*

*Vol dir che par la patria
Se zerca a far del ben...
E chi no fa xe un'anima
che merita... el velen....*

*No, che i te parla, òstriga,
S'ciavo che no so un boro...
E ben... sta gran Pro Patria
Che a noi iera un tesoro*

*Ogi de qua 'na picula
Scola i piantava, e po
Diman in fondo a l'Istria
Un'altra, che fa do,*

*Ma 'desso! - E parchè, disime
I ne la ga disfada?
Che mi te digo!? Bàculi!
No son testa studiada,*

CARPO (Luigi PACOR) «Rime in vernacolo». Editore Luigi Carpo, 1890. Tipografia Werk, pag. 5-6.

PREVOD: P r o P a t r i a — Za domovino

(Rime v narečju)

Čuj, ta *Pro Patria*, reci mi,
Ne vem za nje pomen? ...
Tepec... zabit... neumnež ti...
Je to velik problem?

Povej, kak jezik govorimo?
Taljanski, no, tržaški.
V okolici, povej mi zdaj,
Je morda florentinski?

Robate htela te ljudi...
Je laščino učiti...
Kako naj bi učila jih?
Le hip počakaj: ... počasi,

In sta že dve; tako naprej
bi, ostriga, postavila
Jih dol v Dalmaciji,
Na Krasu in v drugih krajih.

Ne znam to preračunati
Kot dunajski ministri...
Če ti pa češ... jih vprašaj ti...
Jaz tečem večerjat.

Pomeni, da za domovino
Le dobro opravljati smemo;
Kdor bi se tega branil,
Je vreden... da bi strup užil...

Ne, ostriga, ker ščavo je,
Prav nič ga ne razumem...
Mogočna ta *Pro Patria*
Bil nam zaklad veliki:

Danes tu le majhno
Bi zasadila šolo,
Na koncu Istre jutri
Postavila bi drugo,

A zdaj, zakaj, povej mi,
So nam jo razpustili?
Jaz naj ti to povem!? Si nor?
Jaz nisem glava fina,

Na čelu tega nadaljevanja sem postavil »pesem« *Pro Patria*, ker se ti »julijski dogodki« iztekajo, a sovpadajo z nizom drugih dogodkov, ki so enako grozljivo napovedovali bodočnost tukajšnjim Slovincem.

Na Tridentinskem se je zbral »odbor za ustanovitev združenja *Pro Patria*. Krajevne oblasti mu sprva niso hotele dati dovoljenja, a niso mogle pri tem vztrajati, ko je odbor z bistrumno potezo predložil statut, ki je bil točen prevod Statu-

ta *Schulvereina* (šolske družbe, ki je za Nemce zasledovala iste namene J.M.) Ko je končno prišla odobritev leta 1885, so ustanovili to *patriotično* društvo, ki je raztegnilo delokrog tudi izven Tridentinskega; v Trst, na Goriško, v Istro in pozneje tudi v Dalmacijo: Zadar, Split, Šibenik, Rab, Trogir, Starigrad ter Korčulo. Ustanovljenih je bilo šestinpetdeset skupin ter vzcvetelo je mnogo otroških vrtcev in osnovnih šol.« (Podč. J.M.) (184)

Oblasti so zaradi političnega prekrška leta 1890 društvo *Pro Patria* razpustile in naslednica je bila leta 1891 *Legge Nazionale*.

Prof. Szombathely piše, da se je društvo moralo strogo držati načela, kateremu bi se mogli in morali pridružiti s celo dušo vsi Italijani, t.j. nevezanost s kako tendenco ali politično stranko in skrbeti samo za zaščito jezika, kulture in narodnosti; (...)«. (Podč. J. M.) (184). Tako vodilno misel dobimo tudi v nekem paragrafu statuta *Legge Nazionale*.

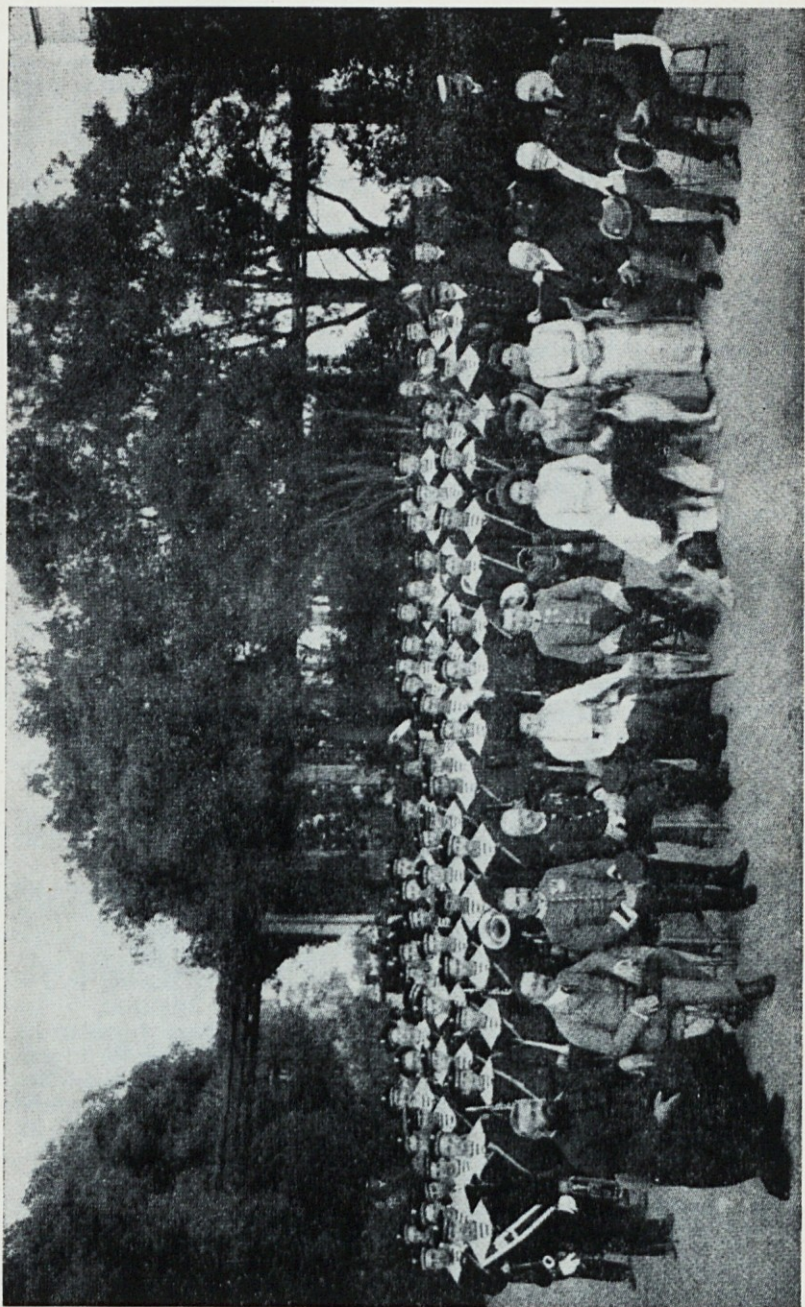
Leta 1868 *Legge Nazionale* sicer še ni bilo, a od leta 1863. je imel Trst telovadno društvo, katerega član je bil *Rodolfo Parisi*. Društvo je oblast petkrat razpustila (*Società Triestina di ginnastica*, leta 1864; *Associazione Triestina di ginnastica*, 1882; *Unione ginnastica in Trieste*, 1901; *Società ginnastica*, 1904; *Associazione ginnastica*, 1909). *Società Ginnastica Triestina* pa je drhal uničila z ognjem leta 1915, ko je Italija stopila v vojsko proti Avstriji. (185)

20. oktobra 1898 so Šentjakobčani dobili v ul. dell'Istria (Istrska ul.) *Salezijance* (Oratorij in zabavišče za dečke). Od leta 1909 je bil tam na čelu don Michelangelo RUBINO, ki je odšel v Albanijo, ko je Italija zasedla Valono oz. Drač leta 1914 (1915). Italija je zapustila tiste kraje ob izbruhu prve svetovne vojske.

Salezijance je Sv. Jakobu preskrbel odbor, kateremu je predsedoval Mons. dr. Francesco Petronio, kapitularni prošt v Stolnici Sv. Justa. Naslednik don Bosca, don Michele Rua v Turinu, je imenoval Mons. Petronia ravnatelja *Salezijanskih* kooperatorjev zedinjenih škofij Trsta in Kopra. (186)

Mons. Petronio je tudi skrbel, da italijanski katoličani ne ostanejo brez duhovnikov Zato je 18. julija 1897 odbor, kateremu je on predsedoval, izdal v Kopru *Poziv* za nabiralno akcijo sredstev, s katerimi bodo študentje lahko prišli v koprski konvikt, ki ga tam vzdržuje Škofijski ordinariat iz Poreča in Pulja, da bi na c.k. Koprski italijanski gimnaziji študirali. V Trstu obstoji konvikt, v katerega pa ne sprejmejo fante, ki ne poznajo nemščine in slovenščine. Odbor upa v osebe, ki jim ni pri srcu samo vera, ampak tudi domovina in narodnost. *Poziv* vsebuje tudi sledeči stavek: »Prosilci religioznega nagnenja z izrazito težnjo do duhovniškega stanu morajo biti iz Trsta ali drugih mest in selišč na *obali* (ne da bi bila notranjost izključena), v obsegu zedinjenih škofij Trsta in Kopra.«

Notranji pravilnik, ki je bil pozneje izdan, vsebuje sledeč § 23: »Tisti, ki bodo dobili od odbora podporo, *bodo morali pri-*

sostvovati pouku slovenskega jezika v c.k. gimnaziji kakor tudi v *notranjosti* (nell'interno) konvikta.« (187) (Podč. J.M.)

(*Poznanje* slovenščine bi olajšalo nastavljanje ali premeščanje italijanskih duhovnikov v slovenske kraje. J.M.)

Ne vem, če sta Mons. dr. Francesco Petronio in dr. Antonio Petronio bila brata. Zadnji je preskrbel za šentjakobske dečke znani *Ricreatorio Lege Nazionale leta 1911*, ki so ga imenovali po prvi svetovni vojski po umrlem bivšem predsedniku »Riccardo Pitteri«. (188)

Kar se je pisalo »o posebno nevarnem društvu *Cirila in Metoda*, dveh Svetnikov ruskega koledarja, ki je lahko zajemalo široka sredstva v cesarskih blagajnah!«, (189) mislim da ne potrebuje posebnega demantiranja; rezultati govorijo sami!

»Preiskovalna ministerialna komisija, za katero so mestni poslanci na Dunaji prosili, dospela je vtorek (4. avgusta 1868 J.M.) v Trst. Gospod dvorni svetovalec Hell jej je na čelu. Pri njem se vsakdo od ene do treh popoldne v »Hotelu de la Ville« lahko oglasi. — V gostilničnem poslopji pač nej kraj za tako preiskavo.« (SLOVENSKI PRIMOREC 9.8.1868, str. 3/II.).

Koliko napadenih meščanov je šlo tja pričat? Manj verjetno je, da bi šel v »Hotel de la Ville« kak napaden kmet in še posebno oni ne, ki so bili v bolnišnici.

»Zagotavljajo nam, da je predsednik ministrske preiskovalne komisije dvorni svetnik bar. de Hell začel svoje težko delo v popolnem miru in z največjo marljivostjo. Danes ob 11. bi bil moral imeti na Magistratu konferenco s člani municipalne komisije, ki je že bila poslana na Dunaj. Ta municipalna komisija, ki je raziskovala zadeve Trsta, bo predstavila v nekaj dneh ministerialni komisiji

Nadvojvodinja Marija Jožefa (v belem) sedi blizu sina Karla, ki bo zadnji avstrijski cesar. Povabila je 5. julija 1912. Salezijansko godbo, naj igra pred Miramarskim gradom. Dirigiral je Maestro Eugenio Toffolo. Na levi sedi don Michelangelo Rubino, »ki je znal vnesti v stotine otrok«, pravi komentar, »najčistejšo ljubezen do italijanske domovine.« (199)

rezultat svojih historično (sic) razlaganih in dokumentiranih opazovanj dogodkov, ki bodo segali nazaj do prvih začetkov sporov med meščani in kmeti, ter razlogov besnega političnega strankarstva. (190)

»Alesanija (bil je član ministrske komisije; J.M.) se je videlo malo, ker se je verjetno ukvarjal z vladnimi oblastmi. Gospod de Hell pa je ostal tukaj več časa in se je sestel z različnimi meščani, da bi dobil več informacij in novic. Imel sem z njim različne konference, poznal je dobro kraj, ker je tukaj prebival nekaj let kot ravnatelj policije. Bil je mož velike kulture in bistrournosti, krotke, pomirljive narave.

»Pri tisti priložnosti, ker je kmalu moral biti prenovljen občinski svet, (Podč. J.M.) mi je kot prvi predlagal, naj prevzamem mesto župana, zagotavljajoč mi podporo vlade, kar sem odklonil...«. (Hermet: »Avtobiogr. spomini«, str. 125).

»Včeraj zvečer je dospel v Trst Nj. Eks. Maršal - Lajtnant bar. Möring (ki bo novi namestnik; J.M.). Na po stajo so ga šli sprejemati gosp. bar. de Hell, gosp. Alesani ter pol. svetovalec HOFMANN. (Ki bo novi ravnatelj policije; J.M.) Nj. Eks. se je nastanil v 'Hotelu de la Vile'. Ko

Pod poklonilnimi besedami »Mojemu dragemu oratoriju v Trstu«
in podpisom je tiskano:

Don MICHELANGELO RUBINO

ISTITUI' RICREATORI PER L'EDUCAZIONE ITALIANA
DEI GIOVANI

A TRIESTE IN PUNTI NAZIONALMENTE MINACCIATI
COLLABORO' COSTANTEMENTE COL COMANDO SUPREMO
DEL R. ESERCITO

V slovenščini pomeni: Don Michelangelo Rubino je ustanovil zabavišča za italijansko vzgojo mladincev na nacionalno ogroženih mestih v Trstu. Sodeloval je nenehno z vrhovnim poveljstvom kr. vojske. (200)

Da se bolje seznanimo z osebnostjo in dejavnostjo don RUBINA, ki je bil zaupen z generalom Cadorno, bi morali prebrati nekatere strani v: Mario ALBERTI «L'Irredentismo senza romanticismi», str. 138, 295, 296, 297, 299 in sl. Zanimivo je tudi poglavje duhovščina in italijanstvo« (Il clero e l'italianità) od str. 285 dalje. (200)

Al mio caro Oratorio di Trieste

J. Rubino

je izstopil iz vagona, je Nj. Eks. prisrčno stisnil roko gosp. svetniku Hofmannu.« (Podč. J.M.) (190 - str. 3/I.). Tu slišimo iz »Avtobiografskih spominov« — kot odmev — Hermetov gospodarjev glas (Bibl. XVII - str. 39): »...imel bi v njem močnega previdnega pomočnika.« (Podč. J.M.) Ali HOFMANN je bil pošten avstrijski funkcionar! Ko je prišel čas, je pisal, kot naslednik KRAUSA, novemu namestniku Möringu: »... Moram še poudariti, da obžalovanja vredni dogodki meseca julija lanskega leta, v katerih je stranka tukajšnjih Italianissimov podtaknila prebivalcem okolice neprijetno vlogo in z njo računala na razvnetje narodnostnega sovraštva in s tem na politično rovarstvo, in okoličani so bili zaradi tega izpostavljeni največjemu sovraštvu in celo tepežu, ki so ga morali pretrpeti od prenapetih prebivalcev tržaškega mesta (...).« (191) Kar v duhu enači liberalnim namenom, ki jih je bivši policijski ravnatelj KRAUS tako razlagal TAAFFEJU na Dunaj: »Slovenski element (...) bi bilo treba, če mogoče, iztrebiti, uničiti (...).« (Podč. JM) BIBL. XV - 149).

Da so klerikalni funkcionarji imeli biti premeščeni ali penzionirani (in to v celi Avstriji), pa smo že brali gl. ZALIV 48-9/1974, str. 195 in nasl.). Tržaški julijski dogodki so pospešili premestitve ali penzioniranje nekaterih tukajšnjih funkcionarjev.

Novi namestnik Möring je takoj 5. avgusta izdal sledeči proglas, ki ga prepisem iz SLOVENSKEGA PRIMORCA 9.8. (str. 1/II.):

»TRŽAČANI, PREBIVALCI NA PRIMORSKEM!

»Njegovo Veličanstvo cesar in kralj mi je zaupal vodstvo deželnega poglavarstva v Trstu in na Primorskem. V tem poklicu globoko čutim svoje dolžnosti na vse strani, in v zvesti sem si svoje odgovornosti in pravic ktere imam.

»Pred praporom svobode, kakoršne ne vživa nobena druga država v kopnej Evropi; pod ministrstvom ktero se je rodilo iz boja za napredek in postavne pravice vseh državljanov; pod krilom Veličanstva, vladarja, ki je vzvi-

šen in velik, moder in pravičen v prizadevanju gori, da osreči svoja ljudstva; pod temi znamenji nastopam novo pot in uže stojim v Vaši sredi, brez predsodkov, brez poprej se navzetega mnenja.

»Tržačani, prebivalci na Primorskem! Vzroki, ki so nasprotni tako ljubezni, kakor kulturnim idejam novega časa, razprli so nedavno prebivalce krasnega Trsta. Kdor se sam ne more premagovati, kdor se protej celoti neče podvreči, *ta* nikdar ni vreden svobode. Nered in nemir rodita nezaupanje, motita vse razmere življenja, in škoduje ta pri Vas dobičkom mesta; katerega poklic je trgovina prostrane zemlje.

Tako motenje se nikakor ne bode trpelo.

»Meni so ptuji razložki stanu, vere in narodnosti. *Enake pravice vsem, postavna svoboda vsem!* To je *moje* geslo. Ali na moje spoštovanje do postavnosti oklepa se trdni sklep, *krepko in brez obzira na osobne razmere* nasproti stopiti tistim, ki pravo svobodo gaze, ker *njenim* postavam odrekujejo pokorščino, ali to svobodo za lastne namene nespodobno rabijo, mir in pokoj motijo, kateri kakor *tuji* rovarji bi se predrznoli, roko stegnoli zoper celoto države, ktero je čuječa previdnost poklicala, da izpolne visoko nalogo.

»Zaupanje in dobrohotnost, odkrito moževo srce Vam sem prinesel. Prinesite mi to tudi Vi, in Vaše blagostanje, razvitje vseh opravičenih nagibov, cvetoča trgovina in občenje, razvitje in povzdiga vseh naprav, ktere vodijo posameznega človeka in države, da spolnita previdnosti naloge — vse to bode najlepše plačilo mojemu trudu.

»Moje srce Vam naproti bije in s tem srcem pozdravljam prebivalstvo Trsta in Primorja.

»V Trstu, 5. avgusta 1868.

K A R O L M Ö R I N G

Feldmaršal-Lajtnant.«

Kaže, da so tržaški Slovenci, ali pravzaprav časnikarji, poznali avstrijske »lepe« besede. Zato so si le »nadejali«....

PRIMOREC 16.8. je prinesel na str. 3/I., ta komentar:

»(Proglas tržaškega deželnega poglavarja.) *'Enake pravice vsem, postavna svoboda vsacemu!'* izrekel je gospod deželni poglavar v svojem proglasu, ko je stopil na mestništvu na čelo. To so gotovo lepe besede, kterim se pokloni vsak, kdor ljubi resnico i pravico, kdor ima srce za človeštvo. Zato se nadejamo, da gospod deželni poglavar s krepko voljo tem besedam živenje vdihne, kajti, do- slej so enake pravice še zelo neenake i svoboda tudi še v marsičem kalna. Ker gospod deželni poglavar prosi zau- panja i zahteva, naj mu prinesemo odkrito srce, zato smo toliko bolj dolžni odkrivati svoje rane. Odkrito mu tedaj sporočamo, da na Primorskem še ne uživajo vsi enakih pravic. Slovenci brez prenehanja uže toliko let kli- čemo, prosimo, zahtevamo: Vpeljite na slovenskej zemlji v šole slovenski jezik, dajte nam uradnike, kteri naš jezik znajo, dopisujte nam iz uradov v našem jeziku! Pa vsi naši klici i prošnje, koliko so izdale? Celò, celò malo. A vendar smo preverjeni, da je naravna pravica, da se nam to dovoli. Da dobimo vsi enake pravice, treba bode šole in urade skoraj popolnoma prestrojiti i to nej kaka malenkost. Z našimi davki, na našo škodo se goje na slo- venskej zemlji laške i nemške šole, ktere nam našo mla- dino laščijo i nemščijo, ter narodne odpadnike izgojevajo. Kdo nam more za zlo jemati, ako nas to boli, da kliče- mo i prosimo: Dajte nam narodne šole, dajte nam res- nično pravico! Enako zahtevamo tudi, naj se upelje slo- venski jezik v urade na slovenskej zemlji: § 19 osnovnih zakonov 21. decembra 1867 nam daje to pravico: vendar je ta pravica še vedno na papirjii. Slovenec gotovo ne bo- de odrekoval postavne pokorščine, ali krepko in v postav- nih mejah se bode vedno bojeval za svoje pravice. Ker je gospod deželni poglavar stopil v našo sredo brez pred- sodkov, brez poprej se navzetega mnenja' ter izgovoril be- sede: *'Enake pravice vsem!'* zato se nadejamo, da po moči zaceli naše rane.«

Do procesa razgrajačev je prišlo proti zadnjim dnevom avgusta 1869. A ne morda proti sedmim kolovodjem (iz- puščenim že 21.7.1868.), ki so se »udeležili vseh doseda- njih nemirov« — kakor je KRAUS telegrafiral na Dunaj

(BIBL. XIV - 134, str. 197) — in so streljali ter sprožili raketo, kar je povzročilo začetek glavnega nemira 13.7.1868. Zato je njih izpustitev nepojmljiva. Lahko pa se je to zgodilo, ker je HOFMANN sprejel HERMETOV pogoj, naj bojo izpuščeni, da bi Hermet pomiril kipenje med meščani in tako preprečil, da bi med Parisijevim pogrebom prišlo do ponovnih izgrediv, ki bi zahtevali poseg vojaštva... (gl. ZALIV 58-9/1977, str. 39).

Od imen obsojenih poznamo samo Grusovinovo in ne vemo, kdaj so bili drugi aretirani. O Grusovinu vemo, da je bil aretiran že 10.7.1868 in da ga je velika drhal kričoč pospremila do Policije, zahtevajoč njegovo izpustitev. Kraus je nujno moral najti izgovor in ga izpustiti, da se je drhal pomirila. Naslednji dan (11.7.1868) je Grusovin dobil od Rascovicha 10 goldinarjev in odpotoval proti Gorici v spremstvu gostilničarja Pietra Santija in dr. Camerina. Vemo pa tudi, da se je vrnil isti večer v Trst. (192).

Il CITTADINO piše: »V dnevih 27., 28. in 29. tek. avgusta (1969) je bil pri zaprtih vratih kazenski proces, ki, tako smo zgrešeno mislili, nam bo razjasnil dogodke, zaradi katerih je 13. julija (1868) tekla po Trstu kri. Namesto tega izvemo iz TRIESTER ZEITUNG včerajšnjega večera, da so bili kaznovani Luigi Grusovin na eno leto ječe zaradi udeležbe pri dogodkih 10. in 19. julija 1868, Guglielmo Solderer na 6 mesecev zaradi udeležbe na več mestih pri dogodkih 10. julija. Bili so obsojeni tudi Giovanni Matiassi na 6 mesecev ječe in Guglielmo Petscko (ki je bil 13 mesecev v preiskovalni ječi) na en mesec ječe zaradi lažnivega pričanja na sodišču. Oproščeni so bili Federico Vanino, obdolžen lažnivega pričanja pri sodišču, ter Giovanni Janes, policijski stražnik, obdolžen težke telesne poškodbe švicarskega kavarnarja gosp. Ansa. Nismo v stanju poročati nič o zanimivi razpravi, (*) v ka-

(*) Morda ker so bile razprave za zaprtimi vrati. CITTADINOV gospodar je prisostvoval razpravam — kakor sam pravi — v lastnosti zaupnika enega obtožencev, ne samo kot meščan, ki se je moral dosti pečati s tistimi dogodki, ampak tudi kot *zaprizeženec*, kajti imel je malo predtem čast biti poklican k temu plemenitemu opravilu. Malo pozneje pravi, da bi potrojniki oprostili obtožence.

teri so se odlikovali odvetniki g. dr. Vidacovich in dr. Cavazzani. Lahko pa zagotavljamo, da *ostaneta izvor in razvoj krvavih dogodkov 13.7. za nas v temi.* (Podč. J.M.) (193)

Na četrti seji deželnega zbora je Hermet vprašal za besedo, da predloži interpelacijo spošt. gosp. cesarskemu komisarju.

(Bere): »Upoštevajoč, da je tržaški deželni zbor na zasedanju lanskega leta 1868, na drugi seji, z dne 25. avgusta, z lastnim odlokom prevzel nase izsledke Občinske preiskovalne komisije za krvave dogodke meseca julija tistega leta, za njih nadaljnje obravnavanje in odločitve;

»upoštevajoč, da na peti seji, 11. septembra, istega zasedanja je bilo predstavljeno poročilo, iz katerega, med drugim, izhaja, da je preiskovalna občinska komisija predložila kazenskemu preiskovalnemu sodišču bogato pojasnilno gradivo vsebujočo stvarna dejstva, indice, dokaze, dokumente in druge nadrobnosti, da bi mu olajšali opravljanje dela; ter še pričanje meščanov v avtentičnih prepisih, in to zaradi sprejete odločitve, 'da bi dogodki, za katere se je zvedelo, bili prijavljeni c.k. deželni sodniji za začetek kazenskih postopkov proti domnevnim provokatorjem, moralnim avtorjem, izvršilcem in sokrivcem storjenih zločinov;'

»upoštevajoč, da izhaja iz omenjenega poročila, da je občinski svet s posebno deputacijo predložil visokim ministrstvom notranjih poslov ter javne varnosti spomenico o omenjenih dogodkih, in je zato, med drugim, zaprosilo:

»da bi določili takojšnjo in strogo preiskavo posebne ministrske komisije o obnašanju osebja tržaške policije pri dogodkih julija 1868«;

»upoštevajoč, da je od dogodkov preteklo že štirinajst mesecev, ne da bi bilo deželno zastopstvo uradno obveščeno o izidu preiskave, ki jo je po nalogu c.k. ministrstva opravila posebna komisija, čeprav je ta domnevno končala svoje delo že več kot pred enim letom ter dognala svoje sklepe;

»upoštevajoč, da je v dneh 27., 28. in 29. avgusta tega

leta (1869), in sicer po presledku 13. mesecev, prišlo do razprave pri tukajšnji c.k. deželni sodnji zaradi julijskih dogodkov 1868, ter je bila izrečena sodba o krivdi štirih od šestih obtožencev;

»upoštevajoč, da so dogodki, zaradi katerih so bile dvema glavnima obtožencema odmerjene relativno zelo težke kazni, ki so zelo majhne ali brez pomena, če jih primerjamo s pogubnim ravnanjem policije, zaradi katerega je bilo mesto hudo prizadeto z dvema mrtvima in 38. ranjenimi *neoboroženimi* meščani (podč. J.M.);

»upoštevajoč, da je javna blaginja pogubno prizadeta, ko ni javnost popolnoma prepričana o nepristranskemu upravljanju pravice in to bodisi, kar zadeva sodstvo, bodisi politično upravo;

»upoštevajoč, da so nujna nova pojasnila, da bo deželni zbor po potrebi še kaj ukrenil;

« t a k o

si dovolim predložiti zelo spoštovanemu cesarskemu komisarju, naj blagovoli izjaviti:

»1. katere so bile ugotovitve ministrske preiskovalne komisije v zvezi z julijskimi dogodki 1868, posebno:

»2. katere ukrepe je cesarska vlada podvzela, da bi pobudniki, avtorji in sokrivci pokolov julija 1868. bili klicani na odgovor za svoje zločine ter dali zadoščenje težko užaljeni javnosti.«

Cesarski komisar: »Pridržati si moram dokončni odgovor na interpelacijo spošt. gospoda Hermeta. Samo bi si dovolil pripomniti k interpelaciji, oz. k tistemu njenemu delu, ki izziva kritiko na račun že izvršilne rabsodbe dveh sodnij, da bi na to točko ne mogel ne zdaj ne v prihodnosti odgovoriti, ker je pravosodstvo oz. sodna oblast ustavno in po osnovnih zakonih neodvisna; zato bi jaz nikoli ne mogel priti do odgovora o tistih rabsodbah ali jih kritizirati.

»Kar zadeva odrejene ukrepe oblasti zaradi krvavih dogodkov julija leta 1868, si pridržujem odgovoriti na eni prihodnjih sej.« (194)

Na enajsti seji deželnega zbora je Hermet spet prošil za besedo, »da naslovi spošt. gosp. cesarskemu komi-

sarju interpelacijo, ki sledi oni, ki mu jo je naslovil na seji 12. oktobra (IV. seja; J.M.), ko ga je vprašal za pojasnila v zvezi z ugotovitvami ministrske preiskovalne komisije v zvezi z dogodki julija leta 1868 ter z ukrepi, ki bi jih bilo odredilo namestništvo, da bi pobudniki, avtorji in sokrivci pokolov julija 1868. bili klicani na odgovor za svoje zločine in bi bilo dano zadoščenje težko užaljeni javnosti. Gosp. cesarski komisar je blagovolil reči, da bo dal odgovor v teku zasedanja.

»Ker pa je menda zasedanje pri kraju in do zdaj ni bil dan tak odgovor, si dovoljujem vprašati ga, če name-rava odgovoriti ali ne.«

»Ces. kom.: »Obotavljal bi se ne odgovoriti tudi prej, ko bi bil v stanju dati izčrpen odgovor; žal takega primera ni, ker neka posvetovanja o tedanjih dogodkih še niso končana.

Pripominjam samo, da vsi oni dogodki, ali njih večina, so bili kriminalnega značaja, zaradi česar je občina imela za potrebno ustanoviti municipalno preiskovalno komisijo, v zvezi z dogodki ter zbrati dokazni material in ga dobaviti sodnijam, kar daje razumeti, da je občina spoznala kriminalnost dogodkov. Občina je prinesla obdolžitve in pritožbe proti organom javne varnosti ter nekatere teh obdolžila zlorabe oblasti in drugih kršitev. S tem je dala razumeti, da so bili dogodki kriminalnega značaja, in posledica tega je juridična akcija sodišč. Kakor občina, tako je tudi vlada ves material, ki ga je mogla zbrati, izročila sodnijam.

»Akcijska sodnij je neodvisna in je tekla svojo pot. Ostale so še pritožbe proti organom javne varnosti; a določeni dogodki, določena dejanja niso imela kriminalnega značaja, vsaj reklo se je, da njih obnašanje ni bilo v skladu s predpisi. Občina je nesla s posebno komisijo pritožbe na Dunaj in je dosegla, da je bila odposlana v Trst ministrska komisija, da je preiskovala obnašanje organov javne varnosti.

»Ta komisija, ki je prišla kmalu zatem, se je sestala z občinsko komisijo in z mnogimi drugimi osebami, je zbrala njih pričevanja in je sestavila svoje poročilo.

»Poročilo, ki je vsebovalo mnogo podatkov, je osvetlilo

dogodke in je bilo poslano sodnijam. Kar se tiče obnašanje policije, je ministrstvo odredilo več ukrepov, ki zadevajo sestav osebja in ustroj one službe, o čemer ni moglo objaviti nadržbnosti. Naposled je bilo še nekaj načelnih vprašanj, v zvezi s katerimi so se začela posvetovanja, ta pa niso privedla do otipljivih sprememb sistema, ker to zahteva ukrepe zakonodajnih dejavnikov. Posvetovanja se potemtakem še nadaljujejo in zaradi tega ni ono poročilo še doseglo končne rešitve.«

I. podpres. Hermet: »Pravilnik mi ne dopušča razpravljati o odgovoru, ki mi ga je cenjeni gosp. cesarski komisar blagovolil dati; dopustil bi mu pa sestaviti predlog in jaz bi ga sestavil brez obotavljanja, ko bi imel najmanjšo nado, da bi ta predlog obravnavali že v teku tega zasedanja.

»Zaradi pičlega časa, ki nam še preostane, ko bomo še sedeli v skupščini (bila je zadnja seja zasedanja — J.M.), to ni mogoče; zato se moram odpovedati predogu, ki sem ga mislil predlagati na tej seji, nič pa ne oporeka pravici, ki jo imam, da to pobudo sprožim na seji občinskega sveta, kar bom storil brez dvoma še ta večer.« (195)

”Bravo”.

Po končanih formalnostih, s katerimi se začenja vsaka seja, je predsednik *na občini* tisti večer, pred Hermetovim posegom, dal prebrati sledeči akt: »Trst, 17. Oktober 1869 — Blagorodni gospod! Prav zdaj mi je prispel telegrama od Nj. Eks.Generalmajorjja grofa Bellegarde, gen. adjutanta Nj. Vel. Cesarja :

’Nj. Vel. bo prispelo s povratnega potovanja (iz Sueza; Sueški kanal je bil odprt 17. novembra 1869 - J.M.) proti koncu novembra v Trst in bo prenočevalo v namestniški palači.’

»Hitim sporočati Vašemu blagorodju to obvestilo, prepričan, da se bodo tržaški prebivalci radovali videti svojega Cesarja in Gospoda drugič v tem letu med njimi.

»Blagovolite sprejeti moje odlično spoštovanje

Moering m.p.

»Blagorodnemu Gospodu

Maksimilijanu dr. d' A n g e l i j u
županu

v T r s t u

Župan: »Ker bomo prijetno počaščeni z obiskom Nj. Vel., mislim izraziti občutek žive radosti vsega prebivalstva in celega občinskega sveta za ta dogodek in bi prosil, da bi občinski svet blagovolil dati Delegaciji na razpolago 3000 forintov za praznovanje prihoda. Podrobnosti za praznovanja ali drugo naj bi bilo tudi poslano Delegaciji. Prosim, naj občinski svet izjavi, ali sprejme moj predlog.«

(Sprejet)

Nato je prevzel besedo prvi podpredsednik Hermet:

»Na komaj zaključenem zasedanju deželnega zbora sem naslovil interpelacijo spošt. gosp. ces. komisarju glede julijskih dogodkov 1868, opozoril sem posebno na nesorazmernost med kaznijo dvema zatožencema ter nekaznovanjem onih oseb, ki jih javnost in sam občinski svet imata za avtorje, pobudnike in sokrivce pokolov one usodne noči.

»Spošt. gosp. komisar je dal odgovor, o katerem notranji pravilnik ne dopušča razprave; tedaj sem jaz izjavil, da bi predstavil pred občinskim svetom predlog, nalogo ki jo zdaj izpolnjujem.

»Ne mislim razvneti argumenta s strastjo, ki je tako surovo zadela občutek ljudstva, in ni moj namen poostriči bolečine še ne zaceljenih ran, tudi ne mislim soditi, kar je odločila sodna oblast; ne smem pa pozabiti, da sem prisostvoval obravnavam za zaprtimi vrati v preteklem avgustu kot zaupnik enega od obtožencev; prisostvoval sem jim z največjim zanimanjem ne samo kot občan, ki je imel pri onih dogodkih velik delež, a tudi kot zapriseženi izvedenec, ker sem malo časa prej imel čast biti poklican k tako plemenitemu opravilu. Torej, gospoda, ne da bi se spustil v podrobnosti o onih obravnavah, ne da bi hotel kritizirati izrečene sodbe, moram le izjaviti, da se mi je potem, ko sem pretehtal izpovedi prič, poslušal obtožnice državnega pravdinika in obrambe odvetnikov zagovornikov obtožencev, izoblikovalo prepričanje, da bi

obtoženca, ko bi imela slišati sklep porotnikov po obrazložitvi državnega pravdnika, za dogodke, ki so imeli v resnici manjši pomen in so bili potvorjeni v zločin motnje javnega miru, morala biti oproščena, od katerega koli zbora porotnikov (Ploskanje).

»Gospodje! Sodbo četudi ne more zadovoljiti pričakovanja onega ki ga zadene, moramo spoštovati in, kakor sem prej omenil, nima to, kar bom rekel in kar bom predlagal, nikakega namena spodbiti sodbo ali javnega tožilca in tudi ne sodnike, ki so sodbo izrekli, pač pa sistem, zaradi katerega se pravde političnega značaja odtegnejo rzsodnosti porotnikov.

»Medtem pa zaradi obstoja sistema, ki ga obsojajo najvišje pravne oblasti, imamo dva mladeniča, bolj nepremišljena kot kriva, podvržena zelo trdi kazni, eden na šest mesecev strogega zapora in drugi na eno leto zaradi dejanj, storjenih v dnevih pred usodno nočjo trinajstega julija in po njej.

»Nam preostane le en izhod s tem, da se obrnemo na Nj. Vel. Cesarja in ga prosimo, da se posluži najlepše med svojimi pravicami, pravice pomiloščenja, da odpravi nesorazmernost med manjšo krivdo in ogromnostjo kazni, ki jo kot tako občuti vsa javnost.

»Naš g. župan nam je oznanil, da bo konec prihodnjega meseca dospelo med nas Nj. Vel. Kaže izrabiti priložnost ter predložiti Njegovi rzsodbi (giudizio) ta primer in prositi za njegovo odločitev; ta bi nadomestila ono, ki bi jo izrekli porotniki, in bi tako opomogla razmeram, ki ranijo čut pravičnosti.

»Zato predlagam, da bi predlog, ki sem ga načel na deželnem zboru, prešel v pretehtanje municipalne pravne komisije, zato da bi ta izrazila svoje mnenje, ali bi bilo primerno predložiti Nj. Vel. prošnjo za pomilostitev teh dveh mladih kaznjencev.

(Ploskanje)

Cesarski komisar. »Ko je spošt. gosp. Hermet v svojstvu polsanca deželnega zbora prvokrat predložil omenjeno interpelacijo, sem v zadevni utemeljitvi slutil vsaj pristransko kritiko izvršilnih sodb in tedaj sem izjavil, da

bi ne mogel ne odgovoriti ne razpravljati o izvršilnem izreku sodnije; tudi zdaj se torej sklicujem na ono izjavo.

»Z ozirom na to, kar je spošt. gosp. Hermet komaj izjavil, se mi zdi, da v uvodu in v motivacijah lahko prav tako spoznam kritično stališče do sodb in do postopkov sodišča.

»Res je gosp. I. podpreds. izjavil, da ne namerava kritizirati, a kljub temu je kritičen, ko pravi, da bi porotniki verjetno prišli do drugega sklepa. Ponavljam torej, da moram zoper to kritiko protestirati, a proti predlogu samemu, ki zasleduje prošnjo za pomilostitev, nimam nič proti.

I. podpred. Hermet: »Nekaj moram pripomniti o sami zadevi.

»Zares sem primerjal izrečeno sodbo poklicnih sodnikov z ono, ki bi jo izrekli porotniki, a če hočemo temu reči kritika, bo to zmeraj kritika stvari, a ne oseb.

Župan. »Ali je predlog gosp. podpred. podprt?

(Podprt je)

»Prosim za izjavo.«

(Soglasno sprejet) (196)

»Slavni občinski svet!

»Na seji 29. oktobra (1869) je bilo poverjeno občinski pravni komisiji preštudiranje vprašanja, ali bi bilo primerno predložiti Njegovemu Veličanstvu Cesarju prošnjo za pomilostitev gosp. Luigija Grusovina ter Guglielma Soldererja, ki sta bila obsojena z razsodbo c.k. deželnega sodišča 29. avgusta t.l., št. 823-5418, zaradi zločina motnje javnega miru, in kot taka kaznovana, prvi na eno leto in drugi na šest mesecev težke ječe.

»Komisija, ki je pregledala vprašanje z zanimanjem zaradi njegove važnosti, je menila, da občinski svet bi ne smel prevzeti v tem primeru pobude za posamezne osebe, ker je prošnja pomiloščenja, kakor si misli, povsem osebna stvar, za katero ima pravice odločitve samo prizadeta oseba.

»Vse drugačno se je prikazalo komisiji vprašanje pod

SEZIONE ADRIATICA

- Segni convenzionali**
- Sede Regionale
 - Gruppi locali
 - Scuole e Giardini infantili
 - Scuole popolari
 - Giardini infantili
 - x Scuole professionali
 - * Ricreatori

splošnim vidikom in sicer ob upoštevanju dogodkov, ki so prizadeli naše mesto od meseca julija 1868. do današnjega dne.

»Upoštevajoč torej, da so se v našem mestu razvili dogodki iz nacionalnih in religioznih sporov, ki so v sedanji dobi neizbežni, kjer lokalni pogoji nudijo priložnost za spopad;

»upoštevajoč da tak značaj nimajo samo dogodki julija 1868., ki so imeli kot posledico kaznovanje gos. Grusovina in Soldererja, ampak tudi dogodki preteklega julija (1869), ki so imeli kot posledico kazen, s sodbo 17. avgusta t.l. št. 546-5662, mladeniča Cipriottija Senofonteja, Matera Armanda in Morandija Luigija zaradi zločina motnje javnega miru, ter demonstracije prvega tek. avgusta pred škofijsko palačo proti Katoliški družbi, ki je imela kot posledico začetek postopka proti gosp. Giuseppu Bartoliju zaradi omenjenega zločina;

»upoštevajoč, da so sodnije s tega vidika narekovale predloge in odločbe, ker so v omenjenih dogodkih spoznali primere nacionalne in religiozne agitacije;

»upoštevajoč, da je za materialno in moralno korist našega mesta nujno, naj se vznemirjenje neha, in je prav tako želeli, da nehajo posledice doslejšnjih dogodkov.

»upoštevajoč da je videti prvi, najučinkovitejši korak na tej poti, prav prenehanje kazenskih postopkov, že končanih ali v teku, in vsake njihove posledice;

»upoštevajoč, da se ne more vlada, ki hoče doseči pomiritev, braniti sredstev, ki lahko k njej privedejo;

»po vseh teh preudarkih je pravna komisija soglasno mnenja, da bi občinski svet lahko prosil Nj. Vel. Cesarja za amnestijo ob vseh dogodkih, ki jih imajo sodnije v našem mestu za politične, od prvega julija 1868. do današnjega dne, in si šteje v čast podati sledeči

» P r e d l o g :

»Občinski svet odloči, zaprositi Nj. Vel. Cesarja pri svojem skorajšnjem obisku Trsta za podelitev amnestije, ki bi pomenila konec kazenskim postopkom, načetih v Trstu od prvega julija 1868. do današnjega dne, za storjene zločine, ki jih je imeti za politične, ter njih posledice;

sestavo ter predložitve prošnje pa poverja občinskemu predsedstvu.

»Trst, 23. novembra 1869

»P r a v n a o b č i n s k a k o m i s i j a

PRESEDNIK

Sebastiano dr. Picciola

Carlo dr. Machlig — Giov. Carlo dr. Zorzi

Antonio dr. Ferluga

POROČEVALEC

Antonio dr. Vidacovich«

Župan. "O tem odprem splošno razpravo. — Ker se nihče ne javi k besedi za splošno diskusijo, bom dal na glasovanje predlog pravniške komisije v smislu besed ki jih je komaj prebral gospo. poročevalec.«

(Sprejet) (197)

Nekaj časa po predaji prošnje je bil prebran v dvorani sledeči odgovor:

»Slavnemu predsedstvu mestnega sveta v Trstu.

»Po Vladarjevi resoluciji 22. januarja tek. l., sporočeni z brzojavko vzvišenega pravosodnega ministrstva z dne 26. istega meseca, št. 28 — Pr., ima c.k. predsedstvo prizivnega sodišča čast vrniti temu slavnemu predsedstvu priloženo prošnjo za občno amnestijo v korist oseb, ki so že kaznovane ali še pod preiskavo zaradi dejanj političnega značaja, s pripombo, da ni o sami prošnji sklenilo nikakega ukrepa.

Trst, 1. februarja 1870

Hohenbbüchel - Häufler m.p. (198)

Vsekakor besede in »ton«, ki jih je Hermet rabil na deželnem zboru kakor na občinskem svetu, niso dopuščale ugodnejše rešitve.

(Dalje prihodnjič)

BIBLIOGRAFIJA XIX

Če ime kraja tiskarne ali založbe ni označeno, naj se bere Trst.

- (184) SZOMBATHELY Prof. dott. Marino de — La Lega Nazionale ha settant'anni — Discorso pronunciato la sera del XXX ottobre 1961 nell'Aula Magna del Liceo Classico »Dante Alighieri« in occasione della IV.a Giornata della Lega Nazionale. Tip. Giuliana R. Monciatti; 1962, pag. 5-6.
- (185) 1863-1953 SOCIETA' GINNASTICA TRIESTINA - Introduzione: Antonio Fonda Savio - Tip. Valentini, maggio 1953. Pagine prive di numerazione.
- (186) COMITATO SALESIANO - L'Opera Salesiana a Trieste - Tip. Zhiuk & Saxida, 1897, pag. 1;
NICOSTRATO Prof. Otello - Una novità triestina ossia Le occupazioni di alcuni preti - Tip. della Società dei Tipografi. Novembre 1901.
- (187) PETRONIO Mons. dr. Francesco (Presidente del Comitato ed altri confratelli a Trieste, Capodistria e Pirano) - APPELLO! - Datato: Capodistria, 18 luglio 1897. (Senza indicazione della tipografia od altre. Due facciate, ciascuna su un foglio.
REGOLAMENTO INTERNO del Comitato »S. Giusto e Nazario« costituitosi per favorire le vocazioni ecclesiastiche nella parte italiana delle unite Diocesi di Trieste e Capodistria. Tipogr. Cobol & Priora, Capodistria. Maggio 1898.
- (188) CINQUANTENARIO DEL RICREATORIO RICCARDO PITTERI 1911-1961 - dott. Mario Franzil, alcune parole del Sindaco di Trieste - Per il Comitato, Guido Nassiguerra: Presentazione - Tip. Moderna, 1961, pag. 15 e 19.
ALBUM - Istituti Scolastici della Lega Nazionale - Introduzione di Riccardo Pitteri. Su 42 fogli sono illustrate le istituzioni della L.N. e su tre cartine geografiche tipo pergamena le Sezioni Adriatica, Tridentina e Gruppi Dalmati con le località in cui si trovano gl'Istituti scolastici, ecc. Ditta E. Passero, Trieste e Monfalcone, 1911.
- (189) SARTORI Ugo (v. a pag. 5) - La Lega Nazionale di Trieste. Cenni storici. Edito a cura dell'Ufficio Stampa della L.N., 1951, pag. 13.
- (190) IL CITTADINO - 5.8.1868, pag. 2/IV e 3/I.
- (191) AST (*) - I.R. Luogotenenza del Litorale (1850 - 1918) - Atti Presidiali 1869, 1/9, 1. Busta 81. Akt vom 3. Februar, Z. 152 Res. (Neuer) Polizeidirektor Hofmann berichtet dem Statthaltereipräsidium über Gesellschaften, Vereine, Citavnice, usw., und über Ereignisse vom Juli v.J.
- (192) AST - Pol. Ris. 1868. Busta 61. Fasc. 4. Akt No. 1395 vom

13.7. - Polizeidir. Kraus (Achtschin) berichtet an Landesgericht u. Statthalter über Excesse am Tage 10.7.68, sowie das Grusovin vorgestern (am. 11.7.) nach Triest rückgekehrt sei.

- (193) IL CITTADINO - 31.8.1869, pag. 3/II. - III.
- (194) V.S. DIETA - 12.10.1869, pag. 33-34.
- (195) V.S. DIETA - 29.10.1869, pag. 159-160.
- (196) V.S. CONSIGLIO - 20.10.1869, pag. 293-294.
- (197) V.S. CONS. - 24.11.1869, pag. 341.
- (198) V.S. CONS. - 19.2.1870, pag. 75.
- (199) »VECCHIA TRIESTE« 1900-1914, Agosto 1950 - IV Serie, pag. 7. Tipogr. Adriatica.
- (200) ALBERTI Mario - »L'Irredentismo senza romanticismi« - Cavalieri, Como, 1936, pag. 240-241.

(*) AST — Archivio di Stato Trieste - Državni Arhiv Trst.

POPRAVKI V PREJŠNJEM »ZALIVU«

str. 172 - 13. vrsta. Med besede »predaje« in »Avstriji«, vrini »Trsta«

str. 185 - 11. vrsta od spodaj: *podoben* namesto poseben

str. 185 - 5. vrsta od spodaj. Črtaj piko in nadaljaj: kot »Posebno poročilo«.

str. 185 - 4. vrsta od spodaj: Črtaj pa

str. 187 - 5. vrsta. Črtaj (tega početja)

EZIO MARTIN

BEVKOVO DOPISOVANJE Z MENOJ

(Nadaljevanje)

Zadnje pismo v letu 1954 mi je Bevk napisal 16. novembra. V njem mi je povedal, da je čez glavo zaposlen:

»Ta in prejšnji mesec sem bil že trikrat v Beogradu, v ponedeljek pa zopet odpotujem. Skupščina, seja Odbora za prosveto, plenum Zveze književnikov. Ta potovanja se bodo prihodnji mesec nadaljevala«.

Kljub temu pa mu je bilo uspelo pripraviti za tisk gradivo 5. zvezka njegovih *Izbranih spisov*, ki je vseboval trilogijo *Znamenja na nebu*.

Prvo pismo v letu 1955 nosi datum 4. februarja. V njem mi je Bevk pisal med drugim:

»Posebej sem Vam poslal knjigo »Tuja kri«. Povest je doživela med čitajočim občinstvom lep sprejem, četudi ni taka, kot bi si jo želel. Gotovo Vas bo knjiga, že zaradi motiva, ki ga obdelujem, živo zanimala. Skušal sem biti pravičen, a sem vsekakor radoveden za Vašo sodbo«.

Bevk si je predstavljal, da bi me morala zgodba te povesti posebej zanimati zato, ker je v njej šlo za peripetije nesrečnega zakona med italijanskim oficirčkom in neko zavedno Slovenko (1), ki je potem postala aktivna sodelavka partizanov, pač z lahko predvidljivimi posledicami. Ker sem bil tudi jaz svoje dni oficir v italijanski vojski in sem se oženil s Slovenko, si je Bevk domisljal, da bi ta površna analogija morala podnetiti moje zanimanje za dinamiko zgodbe. Toda v tem se je Bevk motil, ker je takrat moja uniforma resda bila uniforma italijanske vojske, kakor je sicer bila uniforma tisočev Slovencev, toda tista uniforma je bila tudi vse, kar sem imel na sebi italijanskega. Ta knjiga pri meni ni doži-

(1) V izvirniku v slovenščini.

vela ravno tako *lepega sprejema* (1) kakor pri *čitajočem občinstvu*. (1)

Evo, kaj sem o tem napisal Bevku 16. junija 1951:

»Že naslov napoveduje tezo, ki je karseda vprašljiva že v svojem bistvu, še preden se ozremo na njeno izpeljavo. Toda osnovno vprašanje se tiče čisto estetske veljave tega vašega dela. Da bi si prišel na jasno, bi moral izmenjati z vami nekaj besed. Rad bi namreč vedel, ali je bil res vaš izrecni namen ta, da bi ustvarili like, Slovence in Italijane, ki se skoraj vsi prav porazno izkažejo, ali pa se vam je to zgodilo nehote. Vsi nastopajoči namreč vzbujajo neprijeten vtis, razen morda Staneta in starega Jakoba. Če jih vzamemo posamično, imajo neko svojo nedvomno plastičnost. Če pa jih medsebojno primerjamo, so njihovi značaji tako nesprejemljivo trdi, nagonski, celo divjaški in primitivni, da postanejo enolični. Kar vam je zelo dobro uspelo, ni toliko ljubezen, kolikor razumevanje, ki vlada med zakoncema Jermol in s katerim ste tudi ustvarili najlepše podobe svoje knjige... Na vsaki strani izstopa živa ljubezen do ljudstva, toda vaši junaki po vsej priliki ravnajo bolj iz brutalne nagonskosti kakor iz osveščene ljubezni do domovine. Vsa poglavja oživlja dokaj živahen dramatski slog (razen 2., preobširnega, ki bi bilo lahko skrčeno in vključeno v neko drugo poglavje, brez škode za celoto). Potem so tu nekatera tipična ponavljanja, kakor tista o gostilničarju, ki se boji, da bi bil oškodovan, ker fantje pojejo po slovensko, motiv, ki je prisoten že v *Kajnu* in v *Čedermacu*; toda to je treba verjetno pripisati dejstvu, da že več kot trideset let vztrajate pri tematiki, ki je sicer obsežna, ni pa neizčrpna, in s časom neizogibno zavede v ponavljanje.«

Bevk mi je kar hitro odgovoril s tole dopisnico:

11.

Ljubljana, 21. VI. 55

Spoštovani gospod!

Prejel sem Vaše pismo, za katerega se Vam lepo zahvaljujem. Hvala Vam tudi za odkrito mnenje o moji knjigi. Ko pridete, se oglasite osebno ali pismeno. Lahko

(1) V izvirniku v slovenščini.

Vas bom obiskal tudi v Baški grapi. Tedaj se bomo kaj več pomenili.

Lepo pozdravljam Vas in ženo in hčerko!

France Bevk

S tem mi Bevk ni dal pojasnila, za katero sem ga bil vprašal. Zanj ga tudi nisem več prosil. Zdelo se mi je namreč, da *Tuja kri* le ni bilo delo, ki bi bilo vredno takšne poglobitve.

Dva tedna pozneje sem bil v Kneži. Bevk me je obiskal 12. avgusta. Prišel je popoldne s službenim avtomobilom, ki ga je vozil šofer (Bevk se ni nikoli naučil voziti in tudi ni nikoli imel lastnega avtomobila), zjutraj se je bil namreč udeležil *Okrajne skupščine* (1) v Novi Gorici. Pri nas se je ustavil nekaj ur, ves srečen, da se je znašel v vaškem okolju, ukrojenem po njegovi meri; potem se je spet odpeljal v Ljubljano preko Petrovega brda.

2. septembra sva ga z ženo obiskala v Ljubljani. Bevk je zdaj stanoval v Šiški, v Žibertovi 7, v vili, ki mu jo je hvaležna oblast bila dala na razpolago. Stavba je bila obenem gosposka in ljubka in je prej pripadala nekemu znanemu *gradbeniku* (1), ki se je bil (menda) kompromitiral z okupatorjem in je bil ob koncu vojne emigriral, ne spominjam se več ali v inozemstvo ali pa na drugi svet in tako prepustil svojo vilo z vso opremo ljudstvu. Bevk in gospa Davorina — ki sem jo tisti dan spoznal — sta naju pridržala na kosilu. Vse v tisti hiši je bilo elegantno in dragoceno. V svojem življenju nisem bil nikoli uporabljal — in tudi pozneje nisem uporabil — tako imenitnega jedilnega pribora iz masivnega srebra kakor je bil oni, ki ga je naša gospodinja postavila na mizo tisti dan. Ko sem poln osuplosti vprašal, kje sta bila kupila tisto čudo, sta mi odsekano odgovorila, da je tisto bila *narodna imovina* (1): nov izraz za moja ušesa. Razumel sem in nisem vztrajal; toda ob vseh drugih prilikah, ko sem še obedoval pri Bevku v stanovanju na Žibertovi, se v moje iskreno olajšanje tisti pravljlični pribor ni več prikazal na mizo.

(1) V izvirniku v slovenščini.

Bevk in gospa Davorina sta naju sprejela kot stara in draga prijatelja. Posebno toplo naju je sprejela gospa Davorina, pristna Goričanka, katere odprti, ekstrovertirani, bistveno prostodušni značaj je odtehtaval sorazmerno udržanost tolminskega hribovca, ki je le ostajal zvit in previden. Bevk je bil zgovoren, kadar je bil sam. Postajal pa je skoraj molčeč, kadar je bila zraven žena, ki ji je beseda tekla, da je bilo kaj. Ni mi ušlo niti to, da se Bevk v tistem tako elegantnem okolju ni povsem sproščeno počutil. Vsiljevalo mu je nekakšno naprezanje po izbranosti na škodo spontanosti, in to v nasprotju z gospo Davorino, ki je spontanost kar brizgala iz nje, naj je bila kjerkoli.

Tisti dan mi je Bevk podaril izvod knjige »Pot v svobodo«. Knjigo, posvečeno »vsem, ki so se bojevali in umirali za našo svobodo,« je bil izdal 1953 Slovenski knjižni zavod v Ljubljani. Imela je ščitni ovitek s sliko iz osvobodilne vojne; na njej je bilo videti Bevka, ki je v uniformi in gologlav bral neki govor; pred njim je visela vpadljiva rdeča zastava, na kateri sta se vidno odbijala srp in kladivo. Bevk mi je rekel, da je tista slika bila posneta v Ajdovščini in da je bila vzeta iz fotomontaže, ki so jo bili naredili domobranci, ki so jo potem dali med ljudi, da bi jim dokazali, da je Bevk postal komunist. Tako sem zvedel, da on ni bil nikoli vpisan v KPS; Davorina pa je z običajno prostodušnostjo in ne da bi jo jaz vprašal, izjavila, da ona je član Partije.

»Pot v svobodo« je pričevanje Bevkovih doživetij med 1940 in 1946. Kot knjigo spominov na osvobodilni boj jo imam za eno najpomembnejših v slovenski literaturi. Slogovno morda ne vzdrži primerjave z nekaterimi drugimi deli te vrste, toda ne zaostaja za nobeno po preprostosti in naravnosti. Bevkova polovičarska kultura — z lepo iskrenostjo jo je priznaval sam, tako na primer v »Mraku za rešetkami«, Koper 1958, str. 9 — mu ni dovoljevala, da bi tenkó modroval (1) o zgodovini, o literaturi, o individualni in kolektivni psihologiji, o pravih ali nepravih političnih izbirah; pač pa mu je branila, da bi zašel v estetizem ali v domišljavost. Zaradi tega še

(1) V izvirniku v slovenščini.

danes imam za veljavno *sodbo* (1), ki sem mu jo napisal iz Lyona v pismu s 5. oktobra 1955:

»To je knjiga, ki jo prebereš v dušku, knjiga, kjer so le redke strani, ki ne zbudijo resničnega zanimanja, knjiga iz življenja, ki je bilo preživeto med neznanskimi dogodki, katerih tragično vzdušje ste upodobili s preprostim in vedrim slogom.

Dejstvo, da opisujete obdobje, ki je izredno pisano in polno izjemnih dogodkov, ki so vsem še v svežem spominu, samo na sebi ne bi moglo dati tej knjigi resnične vrednosti. V nji je toliko drugih vrednih reči. Najprej: to ni čisto zgodovinsko delo, ker obravnavate neko zgodovinsko obdobje kot literat in na marsikateri strani kot umetnik. Avtobiografsko obeležje je rahlo: res je sicer, da nastopate kot aktiven opazovalec, ki dogodke doživlja, jih ocenjuje, od njih trpi ali se jih veseli, kakor pač nanes; toda glavni junaki so sami dogodki in osebe, ki te dogodke doživljajo.

V knjigi so razvidni trije deli, ki jo sestavljajo. Prvi je najbolj oseben. Opis življenja v konfinaciji in v zaporu, pričakovanje sanjane svobode je prežeto z globokimi človeškimi poudarki, ki izzvenevajo v nepreklicno obsodbo vsakršnega policijskega režima.

Drugi del je gotovo najbolj dramatičen in najbolj pretresljiv. Zdi se, ko da se vaša osebnost zagrne v skromnost, da bi tako dala večji poudarek dejanju, ki mrgoli akterjev. Tukaj oživljate svoj boj, svoje trpljenje kot boj in trpljenje vseh. Nekateri strani so neposnemljive. Opis velike nemške ofenzive v marcu-aprilu 1945 ima mnogo mogočnih potez. V mnogih vaših delih, kjer ste hoteli podati sliko človeških strasti, prignanih do skrajnih meja, braščeva občutljivost ni nikoli tako pretresena (kljub okrutnosti včasih kar preveč številnih umorov) kakor ob branju teh strani. V njih zelo malo govorite o padlih, pa kljub temu bralec nenehno čuti njihovo prisotnost. In v mračen splet tega zadnjega, strašnega vojnega krča se vstavljajo nekateri momenti prave poezije, kakor na primer želja po miru na dan velike noči. Odstavek »Pozdravljene, bele gore!« je eden najsi-

(1) V izvorniku v slovenščini.

jajnejših v knjigi, otožna zelenica sredi divjanja bitke. Glas, ki se od časa do časa vzdigne, da daje ukaze, je pretresljiv v svoji skrivnostnosti. Nežnost, ki vas zagrabi vsakokrat, ko se približate rojstnemu kraju, odmeva v duši kateregakoli bralca.

Tretji del je najšibkejši. Čeprav ga obvladuje grenkoba razočaranja, manjka v njem srh dejanja, neposrednega boja. Tukaj se ušotori politika. Ne, da politika ne bi mogla biti kdaj dramatična. Toda sama na sebi je tako malo poetična, da vse prelahko povleče v retoriko, v zguljene fraze, v obrabljena gesla. Prav to se dogaja tukaj. Slog večkrat zgubi prejšnjo preprostost in postane skoraj deklamatorski. Glavni junaki niso več skromni borci, potrpežljivi interniranci, slikoviti stražarji, zagrizeni sovražniki, ampak sklizaste uradne osebnosti, navajene na kompromisarstvo, na konformizem, na 'politique d'abord'. Skratka, iz legendarnega sveta človek stopi v pasji svet.«

Ta kritika Bevka ni pustila ravnodušnega, kakor je razvidno iz naslednjega pisma:

12.

Ljubljana, 8. novembra 1955

Spoštovani gospod Martin!

Lepa hvala za obširno pismo in za pozdrave, posebno za Vaše odkrite besede o moji knjigi »Pot v svobodo«. Zanimivo je, da sem glede zadnjega dela čutil isto kot Vi, nisem bil z njim popolnoma zadovoljen. Če bi danes izdal knjigo, ali če jo bom kdaj pripravljaj za drugo izdajo, tega poglavja zaradi njegove dokumentarnosti sicer ne bom izpustil, dodal pa bom skrajšanega v petitu ali kurzivu kot končno opombo k spominom. To je najboljša rešitev (1). Veseli me pa, da ste ocenili prvih dvesto strani; take ocene pri nas po izidu nisem bral (2).

Izšli so »Pastirci«, ki Vam jih pošiljam že zaradi uvida, četudi imate že prvo izdajo (3). Za »Črno srajco« — glede katere me bo tudi živo zanimala Vaša sodba — sem že opravil prvo korekturo in napisal kratek epilog

za boljše razumevanje. Poleg drobnih stvari, ki mi jih sproti nalagajo na pleča, urejam svoje mladinske pesmi za ilustrirano izdajo (4) in pišem neko mladinsko knjigo (5), v duhu pa se pripravljam na zgodovinsko povest »Iskra pod pepelom«, ki se bo, kot sem Vam že povedal, godila na Kneži in njeni okolici. To je pa dovolj in preveč do prihodnjega poletja, ko se bomo, upam, zopet srečali v naši Baški grapi in v Ljubljani.

Torej ste videli v »Primorskih novicah« poročilo o slavnosti v Rihemberku. Priobčen je bil le delček govora, konec (6). Tudi jaz sem mnenja, da je Gregorčič kot pesnik pri nas premalo upoštevan. S tem mislim naše literarne vrhove, a ne ljudstva, ki v velikih množicah prihiti na Gregorčičeve slavnosti, posebno na Primorskem, ter ganljivo pazno poslušča besede o svojem pesniku. To pa mnogo pomeni.

Lepe pozdrave vam, vaši ženi in tudi hčerki!

France Bevk

(1) Drugo izdajo »Poti v svobodo« je leta 1965 izdala založba Lipa v Kopru. Bevk je v njej skoraj v celoti zavrgel 3. del knjige: skrčil ga je na štiri strani. 2) Ne vem, koliko in kako so slovenski literarni kritiki pisali o »Poti v svobodo«; vem pa, da razne zgodovine slovenske literature omalovažujejo spise iz doživetega življenja, ki jih gredoč odpravijo kot *memoarska dela* (1), kakor če ne bi niti spadali v literaturo. Če je tako, se potem sprašujem, kam spadajo Saint-Simonove »Mémoires« in Rousseaujeve »Les Confessions«. Je že čudež, če Helga Glušič posveti eno stran Kocbekovi »Tovarišiji«; Anton Slodnjak se upravičeno zaustavi ob Kocbekovih dnevnikih, toda neupravičeno ignorira Bevkovo pričevanje; Jože Pogačnik pri navedanju Bevkovih del »Mraka za rešetkami« (1958) niti ne imenuje in glede »Poti v svobodo« beleži samo drugo izdajo (1965); zato pa ne pozabi »Packa in Packe« (12 strani). To je eden od najbolj čudnih aspektov slovenske literarne zgodovine in je kolikor toliko absurden v dobi, ki jo žeja po konkretnosti. Res je sicer, da je z Bevkom po vojni kot ustvarjalcem pripovednih del, po vsej priliki praktično končano, če izvza-

memo svetlikanje »*Matere Polone*«; toda s »*Potjo v svobodo*« in še bolj z »*Mrakom za rešetkami*« — ki sta kaj več in kaj boljšega kot preprosti dokumentarni ali kronistični deli — je napisal stvari, ki so ob vseh drugih, ki jih je ustvaril, v čast slovenski literaturi. 3) Tu je Bevk v zmoti, ker prve izdaje »*Pastircev*« (1935) nisem nikoli imel. Z leti je Bevk čedalje bolj popuščal nesrečni skušnjavi, da je prilepljal svojim knjigam poučne uvode ali zaključke. Z uvodom, ki ga omenja, bi Bevk rad svojim mladim bralcem dopovedal, da je napisal »*Pastirce*« zato, da bi pokazal na nesrečno življenje pastircev pod »l'ancien régime«, preden je novi red postavil stvari na svoje mesto. Trdi namreč: »Vendar se je od takrat do danes marsikaj spremenilo... Bojevali smo se tudi za pastirce. In če bi vam ta zgodba ne povedala drugega, naj vam pokaže, kako ne sme več biti.« Kakor sem že opozoril v »*Iniziativa Isontina*« 1970, številka 47, te besede, kolikor se nanašajo na »*Pastirce*«, niso na mestu. V tej odlični mladinski povesti Bevk ne dramatizira revščine same na sebi, je ne izrablja kot socialno zlo, ne slika pravega tlačenja otrok, kratka, se ne loteva nobenega socialnega problema. »*Pastirci*« so povest o dušah, zunaj vsakršne razredne implikacije. 4) »*Pastirce pri kresu in plesu*« je izdala Mladinska knjiga šele 1959. Prva izdaja te knjige je izšla 1920. 5) Verjetno »*Petra Klepca*«, ki je izšel 1956 pri Mladinski knjigi. — 6) »*Primorske novice*« so bile prinesle v svoji zadnji številki iz septembra 1955 kroniko neke spominke proslave Simona Gregorčiča v Braniku in objavile sliko Bevka med govorom.

(Nadaljevanje sledi)

Prevedel Alojz Rebula

AKTUALNI KOSOVEL

»Naš kralj je naša pesem. Nikoli nismo imeli kralja. Petnajst sto let polnoč, posebno trta hoče rasti, cveteti, vino hoče kipeti, to je naša pesem. Iz temine naroda vre.«

POZABLJENA ŽRTEV

(nadaljevanje in konec)

Za upravo kolonij političnih konfinirancev v Italiji je skrbela policija. Vsak komisariat P.S. (1) teh kolonij pa je bil neposredno odvisen od posebne direkcije notranjega ministrstva v Rimu. Ta je odločala, seveda na priporočilo raznih kvestur, kam naj se »prekucuhe« pošlje. Tako je prišel »prekucuh« Repulus na Lipari prav po zaslugi lokalnih policijskih, zato političnih oblasti v Idriji, ki so imele svoj vrh v tajniku fašja PNF (2), podeštata (šefa občine) in ravnatelja idrijskega rudnika, ki je imel na skrbi, da zamenja slovenske rudarje v Idriji z brezposelnimi rudarji iz Toskane (3).

Ko se je tudi tisti dan na Lipari veriga nesrečnih »onégov« postrojila v veži komisariata v prvem nadstropju, so končno padle verige in lisice. Železje so pobrali spremljevalci-karabinjerji, oddali denar in dokumentacijo komisarju ter odšli. Zdaj je pisarna poskrbela za potrebni dokument, ki ga je moral vsak prebivalec kolonije nositi vedno s seboj in smo ga mi krstili za »libretto« (knjižica). Tako opremljen je vsakdo vedel, česa ne sme počenjati, da se izogne zaporu. Med drugim je bilo zapovedano: »Non dare luogo a sospetti« (4).

Z novo pridobitvijo moderne fašistične družbe, ki je bila zelo podobna arhipelagu Guljagu, je Viktor Repulus stopil na ulico, kjer se je nekaj začudenih pogledov zapičilo vanj. Nihče ga ni poznal. Njegova pojava je presunila vse nas, ki smo mu v domači govorici izrekli, kar se ob takih prilikah lahko reče. Stisnili smo si roke in ga skušali potolažiti, da pač ni tako hudo, kot je videti. Kaj pa smo mladi imeli za hudo, če smo počenjali, kar smo, niti smrti ne! Ubogi Repulus ni bil daleč od nje; medtem ko se je doslej nam izmikala, če po skoraj petih desetletjih postavljam spominsko ploščo temu skromnemu in po-

nižnemu komunistu, ki so ga, kot kaže, »tovariši« zamolčali.

Opoldansko poletno sonce je metalo kratke sence ob hišah in, če si že moral iti na ulico, si poiskal sleherno senčico, da te vročina ni žgala skozi podplate. Vsako izložbeno okno je bilo tvoje, ker je bila nad njim razpo-tegnjena platnena strehica. Petsto nasprotnikov režima se ni še izpostavljalo soncu. Enako število miličnikov je prečepelo kje v senci figovih dreves, če so stražili okoli kolonije, ali pa ob debelih stenah, če so bili v mestu ali na gradu.

Otočanov ni motila vročina. Ribiči so odhajali na morje le ob mraku, koloni so delali po vinogradih raje zgodaj zjutraj, trgovci so se hladili s pahljačami in mirovali v polmračnih trgovinicah ter se veselili počitka, če so mafiji odšteli svojo določeno vsoto.

Za Repulusa je bilo drugače, manjkal mu je zrak. Le s težavo nam je že kar na ulici povedal, kako se piše, da je knap iz Idrije, da je poročen, da ima komaj dorasle in celo komaj rojene otroke. Olajšali smo ga za culo, ki jo je vlečel s seboj, poskrbeli, da se je odžejal ter ga pospremili na grad tik nad mestom. Tu je v »kameronu« (obsežni sobi) dobil svojo »brando«, zložljivo železno vojaško posteljo, v skladišče pa smo stopili po slamnjačo, rjuhe, vzglavnik iz morske trave, pa po skledo in lonec. Manj nam niso dali niti v kaznilnici, ko smo bili samo številka.

V skupni kuhinji, ki smo jo sami upravljali, se je Viki počutil kar dobro. Za njim je bilo grozotno potovanja. Zdaj je gledal enega, zdaj drugega in molčal. Samo meni je daroval komaj nakazan nasmeh, ker sem mu bil bolj domač od vseh drugih in sem se mu s svojo idrijsčino bolj približal, pa še Tolminec sem bil, kot sem še vedno, pa čeprav živim že pol stoletja drugje.

Repulusa tovariši komunisti niso imeli za svojega. Bil je prežet z idejami, ki so se močno nagibale na njihovo stran, a bil je Slovenec. Tu je bil še dokaz več, da je ideologija eno, živeti po njej pa drugo. Marksizem da, toda poleg tega so potrebni še drugi pogoji.

Pogosto sem ga obiskal. Pogosto sva sedela na ob-

zidju grada in gledala na mestece. Pa sem mu nekoč rekel:

»Spoznal boš, da smo za Italijane vedno manj vreden narod, ker nimamo na sebi pečata rimske kulture. Vidiš, saj tudi oni so jo v mračnem Srednjem veku zgubili. Toda ker jim v šoli vedno govorijo o njej, so prepričani, da so je še deležni. Tvoji tovariši, ki jih tu ni malo, ti bodo brez obotavljanja in brez sramu zagotovili, da te bo komunizem rešil vseh težav, tebi pa je vseeno usojeno, da se boš asimiliral.«

»Saj tudi bo tako,« je oporekal, »vse pravice bomo imeli, za jezik pa sploh ni važno. Mi ne, toda naši otroci bodo z lahkoto govorili njihov jezik, delavcem pa bo dobro.«

»Tistim, ki bodo sedeli pri krmilu, ne bo slabo,« sem rekel. »Kakor danes, Repulus, kakor danes, ko imamo Slovence, ki so pozabili, kakšnega jezika jih je mati učila. Slovence imamo, ki oblačijo črno srajco, da se jih bolj bojimo kot prišlekov z juga. Kaj niso nevarnejši Mraki iz Tolmina, Mohorčiči s Krasa, Pagoni iz Šebrelj, Rejci in Močniki z Grahovega, Kavčiči iz Ljubinja, ki se jih bolj bojimo kot hudič križa, ker so Slovenci?«

»To je vse res, kar praviš, toda to so sovražniki delavskega razreda!«

»To so sovražniki, zato ker jih plačujejo za njihovo sovraštvo, in tako bo vedno. Ko človek zgubi smisel za moralo, mu je prav vseeno, kdo ga plačuje. Lahko se bo zgodilo, da bodo pozneje, ko jim bo neslo, isti ljudje premaknili krmilo v nasprotno smer, ker bo pihal nov veter. Slovenci smo se v dolgih stoletjih naučili suženjske podrejenosti. K sreči imamo dovolj puntarske krvi, da bo nekoč zdrav narod pristal v lastnem pristanu. Samo takrat bo dosegel lastno bitnost in bo živel pravo življenje. Če bo komur koli podrejen, bo suženj.«

»Ne zamerim ti, če si nacionalist. Gledaš samo v eno smer, samo na narod. Vsakdo ima pravico biti, kar hoče!«

»Dobro, da ne živimo v Rusiji, potem bi videl, kakšne pravice bi ti, če bi bil komisar, dajal meni.«

»Motiš se, v Rusiji so vsi svobodni.«

»Tudi trockisti?«

»To so pa izdajalci proletariata.«

»Kaj pa oče sovjetske armade, Trocki?«

»Ta je izdal delavski razred.«

»Ne, pač pa Stalina, to je diktaturo proletariata. A ostanimo pri ednini. To je novi car vseh Rusij, čeprav je brez našitkov.«

Oba sva se zamislila.

»Vidiš, Repulus, veter piha na sever. Tisti oblak gre, kamor bega naša misel. K našim. Kje stanuješ v Idriji?«

»V tistem klancu, ki pelje na grad, od 'Črnega orla' navzgor.«

»Mimo čipkarske šole?«

»Še naprej proti realki.«

»Kako je ženi ime?«

»Ivanka. Imela sva najprej sina, ki je še otrok umrl. Potem se je rodila hčerka Stanislava, za njo pa Ivan in lani Pavlica. Pred dobrim letom se je rodila. Uboga žena, le kako zmore?«

»Te dni si dobil pismo, kaj pravi?«

»Skrbi jo moje zdravje.«

»Vse nas skrbi tvoje zdravje.«

Resnično nas je njegovo zdravje zelo skrbelo. Dr. Sardoč je od vsega začetka opozoril zdravnika, ki naj bi skrbel za zdravje konfinirancev, naj predlaga izpust našega bolnika, ki bi ga zaradi boleznih sploh ne smeli poslati na jug, pač pa kvečjemu v gorske kraje.

Dr. Sardoč je namreč na Lipari užival velik ugled, ker je bil edini zobni zdravnik in povrhu še avstrijske šole.

»Pazi, Tuta, da bo jedel!« me je pogosto opominjal.

»Če pa ne mara, ker ne more.«

»Pa mora, ker ima do izteka konfinacije le še nekaj mesecev, morda pojde celo prej. Preveč ga pesti vročina, tudi ko je mi ne občutimo.«

»Ne pojde prej, boš videl, ali pa sloh ne pojde. Največjo uslugo bi jim naredili, če kar vsi tu pocrkamo, kot je Filipič, čeprav pod batinami!«

Včasih je bil Repulus dobre volje in ob takih prilikah je bil tudi zgovoren. Imel je dar za humor, kakor bi

rekli Angleži. Pa mi reče:

»Kolikor slišim, ni nihče od vas politično opredeljen: niste nacionalisti ne socialisti ne komunisti ne liberalci in ne klerikalci, in vendar ste tu. Zakaj niste ideološko zgrajeni?«

»Ko bomo imeli lastno streho nad glavo, bo ideološka opredelitev imela neki smisel. Do takrat bomo kot iredentisti samo antifašisti, in to je do neke mere že ideološka opredelitev, kajti vsaka ideološka opredelitev v pravem pomenu besede bi nas samo cepila. Tako smo združeni v enem edinem naporu, da se upiramo rodomoru. Ko pa bo prišel čas, bo narod, in ne ta ali ona politična stranka, premaknil mejo, mi pa bomo potem odločali, kako si uredimo svoj dom. Prej hišo, Repulus, prej hišo. Poglej! Lani je bil tu za kratek čas dr. Janko Kralj, mlad, krščansko usmerjen goriški odvetnik. Tega je morda rešil konkordat z Vatikanom. Do lani je bil tu goriški študent agronomije, socialni demokrat in sin goriškega znanega arhitekta Fabianija, Rencij. Tu vidiš naprednega Andreja Žerjala iz Boršta, ki je pri dr. Sardoču za asistenta, no in samega dr. Sardoča, ki je bil duša mladinskega pokreta v Trstu. Tu je Vladimir Turk iz Šempolaja, ki bi se imel za komunista, če bi vedel, da je lahko še prej Slovenec. Tu je Krmec iz Marezigov, ki se je za las izmuznil obsodbi Posebnega sodišča zaradi napada na fašiste pri volitvah. Lani, že v začetku leta, so prignali sem na enak način kot tebe tudi mene, ki nosim v sebi tolminski puntarski ogenj. Tu vidiš Jermana, upornika, novinarja Josipa Grbca iz Trsta, ki mu je delo pri *Edinosti* zagotovilo potovanje na Sicilijo na državne stroške. Tu si spoznal Ernesta Hočevarja iz Hruševja pri Postojni, skozi in skozi demokrata. Franca Udoviča iz Trsta tudi poznaš, tega razganja želja, da bi kar graničarji zasedli Primorsko in vse do Tilmenta. No, in iz Istre imaš Antona Bastjančiča. In vsi smo na enak način, grešniki.«

»Toliko vas je, da bi lahko ustanovili stranko,« je mdroval.

»Izvolili bi predsednika, tajnika in blagajnika pa še nekaj odbornikov, in tako poskrbeli še za nov proces pred Posebnim sodiščem. Ali je to nujno? Ali ti še ni jasno,

da gre za nekaj več, za mnogo več. Vse smo pripravljene žrtvovati, ko bo nastopil čas. Ker nam gre za skupen dom, ne samo za opremo stanovanja.«

V tistih dneh smo prejeli sporočilo s Ponze, da so dr. Jožeta Deklevo in Romana Pahorja aretirali in ju takoj poslali v zapor v Neapelj.

Leta 1930 so se na Primorskem vršile množične aretacije. Ni moglo biti drugače. Požigi vsiljenih italijanskih šol, razni atentati, posebno še na svetilnik zmage in na tržaški »Popolo di Trieste« so nujno privedli do tega. S tem se je začela zanimati za našo opeharjeno manjšino tudi svetovna javnost. To pa je bil ravno namen teh terorističnih pobud.

6. septembra tistega 1930. leta so padli na bazoviški gmajni Bidovec, Marušič, Miloš in Valenčič.

Pri kosilu smo bili zbrani v naši menzi, bili smo potrti in tihi. Sardoč, ki je imel častno mesto na koncu mize, nas je čudno gledal izpod svetlih obrvi. Naenkrat je stisnil čeljusti, dvignil glavo, udaril s pestjo po mizi in spregovoril nekaj primernih besed, da vlije poguma v naše zbegane duše. Ne spominjam se vsega njegovega govora. Davno je leto 1930 in dogodki v njem. Ostala pa mi je v spominu podoba Zlatoroga, ki ga je lovčeva svinčenka zadela, da se je iz rane pocedila kri; ko pa je padla na zemljo, je iz nje pognalo zelišče. Zlatorog ga je zaužil in se rešil. Še jačji je bil in še bolj predrzen.

Repulus je poslušal z odprtimi usti in, kot je nas osrčila Sardočeva beseda, je njega prešinila zavest, da je naš narod vreden, da živi.

Rekel je:

»Fantje, nas ne bo več, vsaj mene ne, ampak dokler bo mladina pripravljena, da žrtvuje sebe, bodo Slovenci živeli.«

»Tako je, Repulus, malo govoriš, toda tisto, kar si zdaj rekel, se bo zgodilo,« mu je odvrnil Sardoč.

Ne dolgo zatem so poklicali na komisariat Ernesta Hočevarja, ki je bil odgovoren za našo menzo, in mu sporočili, da so menzo prepovedali, ker je slovenska.

Tako, ker je slovenska.

»Hudič naj jih pobere,« je bil Repulusov komentar.

Mož je sploh vedno rabil ta izraz, ko ga je popadla jeza.

»Pojdi, pojdi, kaj boš s hudičem, če Boga ni, kot praviš.«

»Če bi bil, bi ne padalo le po glavah šibkih Slovencev, po glavah revnih ljudi, delavcev.«

»Ko bo padalo pa po kronanih glavah in nekronanih nasilnežih pa boš molčal, kaj?«

»Takrat bo zasijalo sonce,« je rekel.

»Ali pa tudi ne. Pojavili se bodo novi nasilneži in z njimi nova nasilja. Nekdo bo trpel, komu pa se bo dobro godilo. Tako je od Adama dalje. In tvojega komunizma ne bo nikoli, kot ni bilo nikoli pravega krščanstva. Ko sta prišla na oblast, sta se oba skazila. Treba je ljubezni in samo ljubezni. Te pa ni. Izjeme samo potrjujejo pravila.«

»Premlad si, da bi smel tako govoriti!« se je obregnil Repulus.

»Premlad? Kako, ali ti nisem pravil, koliko bolečin je šlo skozi moje srce. Leta ne štejejo. Bolečina in sreča poženejo korenine, ki silijo v globino.«

»Zato pravim, da bo komunizem prerodil svet.«

»Komunizem bi ga, toda ko ga začne človek obračati, se mu v rokah izpridi. Tako se devica lahko spremeni tudi v kurbo.«

Decembra 1930 je bil Repulus zelo slab. Sardoč je pri zdravniku izposloval učinkovitejša zdravila, ki jih je Viki potem redno jemal. V začetku tega meseca pa je iz Rima prišel nalog, da nam državni prispevek, to je »mazzetto«, skrajšajo za polovico. Za Repulusa je bil to hud udarec.

Že prvi dan po razglasitvi tega ukrepa je bil organiziran akcijski odbor, da bi odločil, kako masovno reagirati. V njem so bile zastopane vse stranke in struje. Najštevilnejši so bili komunisti, ker jih je bilo na Lipari največ. Sardoč je predlagal, naj bi Slovence zastopal Tuta, in tako se je zgodilo. Disciplina je disciplina, in sprejel sem ter se sestanka akcijskega odbora udeležil in nato ukrepal, kot smo na seji odločili. Dvaindvajset nas je bilo v odboru. Akcija je trajala deset dni. Zavračali smo »mazzetto«. Namesto kosila smo se pojavili po ulicah, v eni

riki solato, v drugih kruh. Tako smo pohajali po ulicah po dva, največ trije skupaj, kot nam je dovolil pravilnik.

Antifašistični odbor v Parizu je medtem poskrbel za »public relations«. Učinek ni izostal. Prav tako so se masovno odrezali tudi na Ponzi. Prav tako pa so, kot pri nas, organizatorje aretirali tudi na Ponzi. Na Lipari nas je izdal, kot smo pozneje izvedeli, komunist Di Donato. Bil je v odboru in aretiran z nami.

Takoj po aretaciji so nas odpeljali v zapor v Messino. Pripor nam je prinesel nekaj novih doživetij, kar je razbilo enoličnost konfinacijskega življenja. In moram reči, da sem se med anarhisti, komunisti in republikanci zelo dobro počutil. Posebno zato, ker sem ugotovil, kako visoko so nas cenili italijanski antifašisti in tega priznanja sem bil deležen posebno jaz, kot član akcijskega odbora. Pozneje, leta 1940, sem to ponovno ugotovil, ko sem v internaciji v Manfredoniji spet srečal svoje stare prijatelje.

Samo dva meseca smo odbrenkali. Razprave na sodišču se nisem udeležil, ker sem bil leta 1932 že v Trstu. Uradno sem obolel in izvedel za izid šele pozneje. Oprostili so nas. Niso imeli dokazov.

Ko sem se vrnil, sem našel Repulusa mnogo slabšega. Na gradu je bila majhna bolnica, v nji zelo majhna bolniška sobica za Repulusa. Težko je dihal, zelo slab je bil videti. Še večje oči kot prej so se uprle vame, ko me je zagledal.

»Nič ne bo,« je rekel ter povetil glavo. »Tako sem si želel, da bi še enkrat videl in pobožal otroke, še enkrat poljubil ženo, ki je tako nesrečna zaradi mene. Tako rad jih imam, kot sem jih vedno rad imel. Nič ne bo.«

»Potolaži se, Viki, saj veš, da te bodo izpustili.«

»Kam? Takega? Ne.«

Mraz je počasi popustil in sončni žarki so se odbijali od sosedne stene skozi odprto okno. S Francem Udovičen iz Trsta sva se vrstila. En dan sem bil pri bolniku jaz, naslednjega dne pa on. Vmes so prihajali še ostali prijatelji, da je bilo Repulusu lažje. Kuhal je Andrej Žerjal v Sardečevem domu. Repulus je potreboval posebno hrano in to je imel. Vse je lahko imel, le svoje bajte,

otrok in žene ni mogel imeti.

Takrat sem komaj do dna spoznal, kako je bilo moji materi, ko je doma umirala, medtem ko sem bil jaz na Lipari.

Zadnji mesec Repulus ni več nesel sam žlice v usta in sva ga z Udovičem pitala kot otroka.

Nekega dne si je zaželel, da bi napisal testament. Tako se je zgodilo. Svojo bajtico in krpo zemlje okoli riše je pravično razdelil na vse. In vse skupaj ni bilo nič.

Stanje se mu je iz dneva v dan slabšalo. Dihal je še težje. Bil je na koncu, ko je iz Rima prišel odlok, da ga pošljejo domov.

Ko je Repulus to slišal, je uprl vame svoje velike oči: »Prepozno. Zdaj bo kmalu mir«.

Zajokal bi bil, pa sem se moral zdržati. Tudi njemu ni solza zalila očesa. Tudi zanjo je bilo že prepozno.

15. aprila 1931 je umrl v skromni sobici, še skromnejše lope, ki bi jo lahko imenovali mrtvašnica. Ko sem mu zatisnil oči, jaz, 23-letni starec, me je stresel mraz. Kaj vsega nisem skusil, pa vendar sta me njegova smrt in še prej dolga agonija do kraja potrla.

Naslednji dan se je policija odločila za pogreb. Prepo-

Bolnišnica za petsto konfinirancev na Lipari. Foto dr. S. Tuta, ki stoji pred vhodom 1971. leta.

vedala je kakršno koli udeležbo razen nas, njegovih prijateljev. Morda bolj usluga Sardoču, kot nam drugim Slovencem. Pogreb ni bil cerkven. Krsto so dvignili štirje, pa saj ni bilo kaj nesti. Za njo sva stopala Sardoč in jaz, za nama ostali. Z gradu po hodniku na ulico XXIV. maja, nato desno po cesti Viktorja Emanuela. Že smo bili pod stanovanjem dr. Sardoča, ko se je, kot da je vstala s tal, pojavila ogromna množica konfinirancev. Sardoč se je takoj znašel:

»Na tla!« je rekel, in že smo stali kot pribiti ob raskvi in gledali napad miličnikov, ki so s puškinimi kopiti udarjali po glavah najbližjih. Mislim, da je bila to največja in najpogumnejša manifestacija konfinirancev vseh političnih strank. Dolgo je trajalo pretepanje in nihče od policije in milicije se ni zmenil ne za nas ne za krsto.

Puškina kopita so nazadnje obvladala položaj.

Ko je bil red vzpostavljen, je sprevod krenil dalje.

Pokopališče.

Ob začetku Marine Longe se vzpenja po terasah proti frančiškanskemu samostanu in cerkvi, nekje na sredi in nekoliko na levo je bil izkopan grob za Viktorja Repulusa. V tuji zemlji, za tujega človeka.

Tam ga ni več preganjal »libretto«. Ni ga več preganjalo svarilo: *Non dare luogo a sospetto*. (4)

Ko sem še istega leta po treh letih zapuščal kolonijo Lipari, so mi z obalo zginjali obrazi prijateljev, ki sem jih zapustil. Z njimi sem v duhu gledal dve žrtvi, ki sem jih spremljal na pokopališče: Istrana Filipiča in Primorca Repulusa iz Idrije.

—o—

Morda je komu še v spominu moje pismo prijatelju Borisu, ki ga je objavil Zaliv (št. 28/29, leta 1971), v katerem sem napovedal, da se bom oddolžil spominu na žrtev fašizma iz leta 1931. V njem sem opisal, kako sem po štiridesetih letih obiskal Lipari in tudi pokopališča ter tam zaman iskal Filipičev in Repulusov grob. Zaman, ker so pred razpadom fašizma zabrisali oba groba. Kostiči so zmetali v skupen grob sredi pokopališča.

Bog jima daj večni mir in pokoj.

Tudi nad nami se bo zgrnila plast zemlje, ker je tako

človeku usojeno.

Nekaj pa se je vendar spremenilo. Za njima se je usul plaz narodovega upora, ki je od nas veliko terjal.

A zdaj v Idriji ne strašijo več ne kvestorji ne federali.

Nikova in Idrijca se stekata iz dveh dolin kot nekoč. Vse je pozabljeno, kar je bilo grdega. Po rebrih teptane zemlje je vzknilo novo življenje. Dnevne tegobe in težave bodo prešle. Ena sama misel pa naj gre iz roda v rod: Veliko krvi je prepojilo to zemljo, zanjo so dali svoja življenja ljudje, ki so verovali v domovino.

Repulus. Ti si ji dal vso svojo ljubezen in življenje.

(1) P.S. Pubblica sicurezza — Javna varnost.

(2) PNF - Partito nazionale fascista - Narodna fašistična stranka.

(3) Monte Amiata v Toskani je rudnik živega srebra, toda revnejši od idrijskega. V Idriji je bilo v času dogodkov 800 rudarjev, po večini Slovencev. Namen stranke je bil, zamenjati jih s Toskanci. Stranka je ravnatelju Caldani zaupala to izpeljavo. Slovence na cesto, Italijane v Idrijo. 1. maja, ko je Repulus pritisnil eno uro prej na sireno in je gotovo vedel, kaj se bo zgodilo, je Caldana odpustil 75 rudarjev Slovencev, mesec pozneje brez odpovedi spet 150.

(4) Ne vzbujaj suma.

BELEŽKE O PRIZADETI TIPANI

(nadaljevanje in konec)

Četrtek 26. avgusta

Razdelili smo se na dve skupini: eni so šli pomagat mlademu vaščanu podpreti nestabilen in razpokan zid, drugi pa na podstrešje dvonadstropne hiše, da bi podrl nepotreben in nevaren debel zid, ki bi se lahko ob neprestanih potresnih sunkih podrl in tako poškodoval hišo.

Ker je prvo delo zahtevalo malo časa in relativno malo truda, sem se začel vpraševati, kako to, da mladi gospodar tiste hiše ni že prej opravil tega dela s pomočjo sosedov. Opazil sem vaščane, ki so se tudi potikali po vasi brez posebnega dela ali posebnih opravkov. Ali res ni mogel dobiti treh prijateljev, treh sosedov ali sovaščanov, ki bi mu pomagali pri tem delu in katerim bi eventualno vrnil uslugo? Ali je solidarnost, ki se je tako močno, spontano in naravno pojavila v prvih dneh po katastrofi, že izginila? So mar ljudje spet zašli v ožji individualizem, v egoizem? Ali ponovno vidijo samo lastne interese? Ali je izkušnja solidarnosti trajala premalo, da bi pognala globlje, trajne korenine? Nekateri prijatelji so mi dejali, da se je med potresenci marsikje razširila neke vrste apatija oziroma pričakovanje podpore in pomoči, ne da bi posameznik mignil s prstom. Uprem se takemu razmišljanju; primer, ki ga imam sedaj pred očmi, je verjetno osamljen dogodek; po naključju je tak ali pa mi niso znani razlogi, ki so privedli do takega ravnanja.

V hiši, kjer na podstrešju podiramo debeli zid, živita dva brata v pokoju. Eden živi tam stalno, drugi pa je dalj časa živel v Milanu, kjer je delal in si ustvaril družino. Sedaj kot upokojenec prihaja večkrat v rodno vas, posebno na počitnice z družino. Med bratoma sem opazil precejšnjo razliko v načinu mišljenja in v obnašanju. Ne

mislim precenjevati vloge družbe in fizičnega okolja ali celo zagovarjati njenega determinizma, vsekakor pa se mi zdi, da so na njuni življenji v precejšnji meri vplivali različni družbeni in ambientalni faktorji, katerim sta bila izpostavljena; ta vpliv je pustil globoko sled v njenem načinu življenja. Brat-emigrant, ki je vrsto let prebil v Milanu, je bil zelo prijazen, pomagal je, kolikor je mogel, nenehno nam je ponujal pijače in sadja in se večkrat zaklepetal z nami. Njegov brat pa je bil zelo zaprt; za delo, ki smo ga opravljali tudi zanj, se je bolj malo zanimal. Z obnašanjem je kazal to, kar bi lahko imeli za kulturno-družbene poteze ljudi, ki živijo v bolj hribovitem, relativno zaprtem področju (z vsemi družbenimi in gospodarskimi posledicami): neko ostrino, redkobesednost, ponos, individualizem in podobno. Večji del njunih življenj sta prebila v dveh različnih in lahko bi rekli diametralno nasprotujočih si družbenih in naravnih okoljih: na eni strani industrializirano velemesto, na drugi pa revnejša gorska vasica. Ne mislim seveda tu razpravljati o teh dveh okoljih, to bi zahtevalo širše in globlje analize.

Petek, 27. avgusta

Pred opoldnevom končamo z delom na podstrešju. Danes nam je pomagal tudi sin emigranta, ki je tik pred diplomo na milanski ekonomski fakulteti. Ko sem njemu in očetu povedal, da sem tudi jaz diplomiral na isti fakulteti, me je oče kar debelo pogledal. Začudeno je začel spraševati, kaj pravzaprav tukaj delam, ali nimam druge zaposlitve, ali sem brezposeln. Očitno do takrat ni razumel, da smo prostovoljci. Bal se je za bodočnost sina; njegova edina skrb je pač bila ta, da bi sin dobil gotovo in dobro plačano zaposlitev (njegova skrb je tudi upravičena, če pomislim, koliko diplomirancev je danes nezaposlenih). Ko sem mu razložil, kakšna je moja pozicija, da sem prostovoljno prišel pomagat na potresno področje, da sem drugače zaposlen v Trstu, in podobno, se je nekoliko pomiril; vsekakor mu je ostal še majhen dvom, ko sem mu povedal, da v službi, kjer delam, ekonomske razmere niso preveč rožnate, da pa me delo veseli in da zato tudi tam vztrajam. To se mu je zdelo čudno. Kvaliteto,

to je delo, ki zadovoljuje, je manj vrednotil kot pa kvantiteto zaslužka, to se pravi dobro plačano delo.

Popoldan se odpeljemo v Viškoršo, ki spada pod tipansko občino. Obvestili so nas, da prihajajo barake. Kar žalost me je zagrabila, ko sem se vozil skozi to vasico. Ni primere s Tipano. Povsod razdejanje in ruševine. Prebivalci s porušenimi hišami so dobili zatočišče v šotorih ali v pločevinatih barakah. Slednje služijo nekaterim kot začasno skladišče ali celo kot prodajalna. Najprej poiščemo domačina, občinskega svetovalca s katerim so tržaški organizatorji in pobudniki te akcije stopili v stik za postavitve in dodelitev barak. Verjetno ima cel kup več ali manj birokratskih sitnosti in problemov z namestitvijo teh barak: prošnje na civilne oblasti, prošnje na vojaške oblasti, ki naj bi nudile prevoz za material, iskanje vodiča za kolono tovornjakov, razdelitev barak, pa še skrb za nakup manjšega materiala, kot so žebliji, vijaki, klešče, itd.

Sredi popoldneva, medtem ko smo mi že pri koncu s pripravami za postavitve barak, privozijo v vas prvi vojaški tovornjaki z našim materialom. Malo pred mrakom raztovorimo zadnjega (pri tem opravilu so nam pomagali tudi vojaki) in se umazani ter utrujeni spustimo v Tipano, v naš tabor, kjer nas še čaka kuhanje večerje.

Sobota, 28. avgusta

Vreme se počasi slabša. Z upanjem, da ne bo deževalo, odidemo v Viškoršo. Zasilna bivališča, ki jih bomo tu postavili, ne bodo zelo prostorna, pač pa komaj zadostna za maloštevilne družine.

Od časa do časa se kakšen mimoidoči ustavi (večinoma starejše osebe), opazuje naše delo, povpraša, kdo smo in kaj postavljamo. Njihovega sovaščana, občinskega svetovalca, ob redkih prilikah, ko ga srečajo na našem delovišču, pa kar obsujejo z vprašanji: koliko barak bo postavljenih, kje bodo stale, kakšne bodo, komu jih je dodelil itd. Na vprašanje, ali bo poskrbel še za druge take barake, mora občinski mož priznati, da to ne bo mogoče, vsaj v bližnji bodočnosti ne. V začetku ne mo-

rem razumeti, kje naj bi bile težave, saj bi na tak način pridobili za potresence nič koliko barak (pod pogojem, da so še v dobrem stanju in da je možna njihova premestitev); zapreke, če so res birokratskega značaja, pa imajo verjetno globlje korenine: ne vem, če bodo ljudje plačevali najemnino za te barake, dejstvo pa je, da same barake kot tudi delo za postavljanje ne prinesejo nikomur dobička (najemnina pa bo verjetno šla v občinske blagajne). Ali to nekaterim ne diši?

Mislim, da je občinski svetovalec dodelil ta zasilna bivališča najbolj potrebnim in hudo prizadetim družinam (in upam, da je tako tudi res). Večino teh družin sestavljajo starejše osebe.

Po kosilu, ki smo si ga naročili v vaški gostilni, pridejo še drugi tovornjaki z materialom, pa tudi nekaj delovne moči: mlajši domačin, nekaj prostovoljcev naše skupine, ki so do takrat pomagali v Trstu, in pa mojster obrtnik, ki je vodil delo na Padričah pri razstavljanju barak in ki naj bi sedaj tu vodil njihovo ponovno sestavljanje

Nedelja, 29. avgusta

To bo moj zadnji dan na delovnem taboru. Zvečer bom zapustil potresno področje in se bom vrnil k stariim vsakodnevnim skrbem, k tistim, ki sem jih zapustil pred dobrim tednom. Delo napreduje kar dobro, čeprav sem si mislil, da je veliko bolj enostavno postavljati barake. Ljudje, katerim so bile dodeljene, nam čvrsto pomagajo: moški pri postavljanju barak, ženske pa s tem, da nam kar naprej nekaj ponujajo. Pri njih ne opazim odsotnosti ali apatičnega pričakovanja, obratno. Spet mi zatrjujejo, da je ponekod tako vzdušje.

Tri barake bodo postavljene na kraju, kjer je moralo pred potresom biti neko širše dvorišče, skupno štirim ali petim hišam. V bližini je nekaj ruševin in hiša, ki je z večjimi poškodbami le prestala potresne sunke in je sedaj deloma obljudena.

Sredi jutra se nekoliko odpočijemo. Zaklepetam se s starejšo ženo, ki nam postreže s pijačo. Baraka, ki jo sedaj postavljamo, je prav zanjo in za moža. Vprašam jo,

kako sta si do sedaj uredila bivališče. Odgovori mi, da spita v šotoru, a da je ta rešitev skrajno neugodna. Z živci in z zdravjem je že čisto na kraju; ne more več prenašati tega stanja. Prosi nas, naj ji čim prej postavimo barako, da bo vsaj delno na boljšem. Ko jo vprašam, kje so pred potresom stanovali, kje je stala njihova hiša, mi pokaže veliko praznino, ki zija med cesto in dvoriščem; tam je stala njuna hiša, sedaj pa je nekje tam za hribom, in z žalostjo v očeh ter s trudno kretnjo roke mi pokaže na nedoločeno točko za cestnim ovinkom. Tja so odpeljali ruševine! Nič ni ostalo, samo praznina! Zdi se mi, da spet doživlja tiste grozne trenutke. Menjava pogovor, a spet govoriva o nič manj bridkih življenjskih izkušnjah in mejnikih. Nekaj časa je z možem, sinom in hčerko živela v Gorici. Nisem je vprašal, kako to, a povedala mi je, da se je sin tam izšolal in našel delo. Morala bi se začeti nova doba za družino in za sina, pa ga je smrt (sedaj bi verjetno imel moja leta) odtrgala družini. Prometna nesreča je neizprosno prekinila dvajsetletno življenje, polno upov in načrtov. Po tej bridki izgubi so se vrnili v rodno vas, Viškoršo, kot da bi hoteli odpreti novo poglavje v svojem življenju. Hči je zdaj poročena v Furlaniji; takoj po potresu sta bila nekaj časa pri njej. Zakaj sta se vrnila? Zakaj se ne preselita vsaj začasno k njej? Kaj ju drži tukaj? Take in podobne misli so mi rojile po glavi, a nisem jih izustil. Mogoče bi mi tudi sama ne znala dati odgovora, ali pa bi se začudila nad mojim vprašanjem, saj so se vendar tu rodili, tu prebili večji del življenja, tu trpeli, tu poznajo vsako osebo, vsak kotic in, čeprav nimajo ne hleva ne živine ne ruševin svoje hiše, se tukaj čutijo varnejše kot kjerkoli drugje. Vsekakor sem uvidel, da je bil potres zaključna faza dolge verige težkih življenjskih preizkušenj, ki jih to ljudstvo od vedno prenaša.

Bliža se poldan. Ženske nas vprašajo, kaj bi radi jedli za kosilo. Vljudno odklonimo, a one vztrajajo. Skušamo razložiti, da nočemo obteževati njihove družinske bilance. Naše besede nič ne zaležejo: odvrnejo nam, da je zaenkrat lonec še poln (mogoče so razdelili denarno podporo ali celo hrano med najbolj potrebno prebival-

stvo?), za naprej pa bodo že kako poskrbeli. Klonimo pred tem otipljivim izrazom gostoljubnosti in širokosrčnosti; mislim, da bi se celo užalili, ako ne bi sprejeli. Pokosimo kar pod milim nebom.

Mrak počasi pada. Kot sem predvideval, ne bomo končali s postavljanjem barake; manjka še streha. To noč bodo morali ljudje prespati še v šotoru, jutri pa bodo verjetno že dobili zatočišče med štirimi lesenimi stenami. Pozdravi so kratki, a topli, z upanjem, da se bomo kmalu še videli v manj tragičnih okoliščinah. Dostojanstveno so nam hvaležni za to, kar smo naredili.

Z avtom brzim skozi temno dolino proti furlanski ravnini. Koliko dela, koliko še neutešenih potreb, koliko pričakovanj puščam za seboj; zadovoljen sem, da sem vsaj malo pripomogel k reševanju ogromnih problemov, čeprav je bilo moje prizadevanje le kaplja v oceanu.

LISTNICA UREDNIŠTVA

Obveščamo naše bralce v Franciji, da je *Bibliothèque nationale* v Parizu prosila za celotno zbirko naše revije. Uredništvo je želji ustreglo in ji komplet poklonilo. Prav tako publikacije »Kosovelove knjižnice«. Zato lahko zdomec, ki bi rad konsultiral stare številke »Zaliva«, te dobi v omenjeni pariški knjižnici.

—o—

Kdor bi želel dopolniti svoje številke »Zaliva«, naj se obrne na uredništvo. Nekatere stare številke je še mnogoče dobiti; ker pa se v zadnjem času javlja zmeraj več interesentov, bo zaloga kmalu izčrpana. Štev. 1, 4, 8-9, 30-31, 34-35 pa sploh ni več.

—o—

Uredništvo ima še nekaj izvodov barvne reprodukcije slike s starimi hišami na griču Svetega Justa, izšle v 58.-59. številki. Reprodukcijska je tiskana ločeno in je zato primerna, da jo uokvirimo. Primerek stane dvesto lir.

O NARODU

Ravel Kodrič nam je ponudil v objavo drugi del prevoda intervjuja z Jordijem Solé-Turo, članom katalonske Enotne socialistične stranke (komunistične). Intervju je bil objavljen v tedniku Rinascita št. 22, z dne 3.6.77 v prilogi »Il Contemporaneo«. Ker ima intervjuvanec nešablonski pogled na narod, se nam zdi objava njegovih misli koristna, saj lahko sproži nad vse zanimivo izmenjavo mnenj. Obenem pa nam objavljeni tekst nekoliko osvetli težave nešpanskih narodov v boju za uveljavitev svoje samobitnosti v sklopu španske države.

V.: Preden se lotiva najbolj nemudnih taktičnih vprašanj, nama nemara kaže, pomuditi se pri pojmu naroda; danes ta pojem veliko obravnavajo.

O.: *Sam sem si predmet vnovič zastavil tako, da sem vanj vnesel sestavino, ki je po mojem mnenju za razlago dogodkov odločilna. Ta teoretska sestavina je vprašanje politične oblasti; zdi se mi, da so ga doslej premalo cenili. Skupnosti se v sodobnem smislu spreminjajo v narode v boju za politično oblast, v političnem potegovanju za ostvaritev, predrugačenje ali preureditev neke države. Skratka, sleherni narod je samosvoj zlitek razredov, skoval pa se je pod vodstvom enega ali več razredov. V slehernem narodu vlada nenehna napetost med prizadevanjem za uveljavitev nekaterih občin lastnosti in nagibom k spopadanju med razredi, ki sestavljajo ta zgodovinski zlitek. Podobo slehernega naroda prepoznaš po nizu družbenih in zgodovinskih dejavnikov; mednje štejejo ozemlje, jezik, obče duševne poteze, gospodarska zgradba itd. Med njimi zmorejo nekateri več zgodovinske trdoživosti mimo drugih. Vendar jih po mojem mnenju družijo v enoto in gnete v zgodovinsko in družbeno skupnost, ki*

mu pravimo narod, šele obče prizadevanje za ostvaritev ali spremenitev neke politične oblasti. To misel velja kajpak navezati na vprašanje, kdo to prizadevanje vodi. Ali mimo tega prizadevanja se drugi družbeni in zgodovinski dejavniki lahko porazgube, utegnejo šibeti ali pa se pomešati med druge.

Menim tedaj, da je pojem naroda gibčen. Zato pa ni kaj prida smisla v pojmovanju, da je narod skupnost, ki se je že docela ostvarila v družbeni ureditvi, ki je bila drugačna od današnje in ki biva sama od sebe navzlic mnogoterim političnim in državnim spremenitvam. Kakor da je današnji narod že stoletja skovana, sebi vsekozi enaka skupnost, vtem ko naj bi se nad družbeno, skozi čas nespremenljivo osnovo vrstile raznotere politične ureditve! Politična oblast je navzoča v sleherni narodni skupnosti in jo odločilno določa, določa pa jo kajpada drugače, če je politična oblast njena, kot pa tedaj, ko jo imajo na povodcu tuje sile. Vodstva enega ali več razredov ne moremo nikoli ločevati od vprašanja politične oblasti. To vodstvo in oblike njegovega uveljavljanja, odpor zoper njega, njegova spreminjevalna dejavnost, vse to določa svojevrstnost slehernega izmed zgodovinskih spojitvev, ki jim pravimo narodi. Če si to vodstvo odmislimo ali ga razvrednotimo, se po mojem mnenju hudo pregrešimo zoper zgodovinsko stvarnost. V politiki pa taki grehi vselej drago stanejo.

V.: Mar s takim pojmovanjem ne povečujemo preveč politične razsežnosti narodnostnega pojava?

O.: Nisem tega mnenja. Jasno je, da politični boj izčrpno ne pojasnjuje narodnostnega značaja nekega zlitka družbenih razredov. Gospodarska zgradba, privrženost nekaterim zgodovinskim duhovnim vrednotam, obstoj jezika, ozemeljska zaokroženost so sestavine, ki določajo svojevrstnost nekega narodnostnega zlitka razredov. No, te dejavnike pa bolj ali manj krepí, tako ali drugače člani, utrjuje ali izprevrača spreminjevalna dejavnost političnega boja, boja namreč znotraj države in za državo. Ob kratkem, pojmovno podobo naroda določa skupek zgodovinsko dozorelih in dialektično spojenih dejavnikov; med

njimi je nekaj odločilnih.

V.: Kateri?

O.: *Dejansko trije. Prvega sem že navedel: to je boj za izgradnjo politične oblasti. Boj pa poudarjam pred pravno-ustavno ureditvijo, ker pomeni boj razgibani dejavnik in pojasnjuje, zakaj neka zgodovinska zasnova dozori ali pa ne dozori v sodobno narodnost. Na drugo mesto postavljam graditev samosvojega gospodarskega prostora; ta se pa ne omejuje zgolj na preprosto vprašanje trga, temveč zadeva v prvi vrsti razporeditev središč kopičenja kapitala. Nazadnje je tu še razvoj samosvoje omike; jezik je njena ključna — dasi ne izključna — sestavina, kajti velikega pomena sta zorenje nekaterih posebnih vrednot in privrženost raznoterih družbenih razredov tem vrednotam.*

V.: Za sklep...

O.: *Ob kratkem, narod je gibčen pojav. Njegove sestavine so v večji ali manjši meri navzoče v sleherni skupnosti. Vendar na njihovo dozorevanje v spojino, ki ji pravimo narod, vpliva predvsem prizadevanje raznoterih razredov iz nasprotujočih si izhodišč zoper skupnega nasprotnika; v tem prizadevanju se utegne — ali pa ne — zvariti družbeni, narodno-ljudski zlitek; ta se mora razvijati dalje. Vodstvo v njem pa ni vnaprej dodeljeno, temveč je predmet posebne notranje dialektike. Narod je tudi tkivo, ki prepleta razredni boj.*

V.: *Za Katalonijo utegne biti ta pojmovna zgradba povsem pregledna; meniš, da jo je mogoče raztegniti tudi na druge skupnosti v državi?*

O.: *Mislím, da lahko, dasi moramo razločevati. Na Katalonskem in v Euzkadiju je bil na primer spopad s centralistično in birokratsko državo silnejši iz niza razlogov, ki jih tu ne kaže nadrobno navajati. Razločki v družbeni ureditvi, gibanje gospodarskega razvoja, obstanek nekaterih jezikov, ki se med seboj razlikujejo, in duhovih premoženj, ki jih je centralizem zavrgel, navzočnost lastnega političnega izročila itd.: ob teh dejavnikih*

razumemo moč narodnostnih gibanj pri obeh narcidih in odkritost njunega spopada s centralistično in birokratsko državo.

Vendar se danes vprašanje razpenja v nove razsežnosti in, če se prehudo ne motim, nas pot pelje v pravcati izbruh terjatev narodnostne vsebine. Upoštevati moramo, da je bila današnja država orodje kaotičnega monopolnega kapitala; skratka, bila je orodje divjega monopolnega kapitalizma. Kaj pa je ta divji monopolni kapitalizem počel? Dotedanjim trenjem je dodal nove napetosti: ponekod zapazaš, da povzroča brezglavo kopičenje presunljive težave v mestnem tkivu in v družbi sploh; drugod je zaostalost vse hujša. Zato pa ni v Španiji nikjer mogoče zasnovati rešitve nekaterih vprašanj mimo vprašanja centralizma. Andaluzijci se ne morejo lotiti vprašanja zaostalosti, ne da bi naleteli na vprašanje centralizma. Tudi prebivalci Kanarskih otokov se ne morejo lotiti svojih velikih posebnih težav, ne da bi se spoprijeli z istim centralizmom. Pomembnost vsega tega raste iz dneva v dan.

Pripomniti je tudi treba, da je pri že utrjenih narodnostih — pri Kataloncih, pri Baskih, pri Galezih — prišlo do zaostritve gospodarskih in družbenih trenj v času najhujšega zatiranja slehernega političnega in duhovnega uveljavljanja njihove narodne osebnosti. Vladavina, ki je nastopila leta 1939, je s temi narodi ravnala kot s premaganimi skupnostmi. Srhljivo je na primer, da po 40 letih še ni rešeno vprašanje pouka narodnih jezikov in tudi ne vprašanje njihovega enakopravnega dostopa k občilom. Dovolj zgovorno izpričuje to misel ugotovitev, da smo tiskanje dnevnika v katalonščini dosegli po celih 37 letih. Danes silijo vprašanja hkrati na dan; bodisi tista, ki so jih tedaj nasilno utišali, kakor tista, ki jih je zarodil razvoj monopolnega kapitalizma za vladavine, ki je prignala birokratski centralizem do skrajnih posledic. Zato ni mogoče razločevati med hudimi trenji, ki jih je povzročil monopolni kapitalizem, in nič manj hudimi omejitvami, ki jih je centralistična država skozi vsa ta leta vsiljevala prostemu uveljavljanju narodove osebnosti. Menim, da to pojasnjuje, zakaj je vprašanje narodnosti in deželne ureditve silno in čedalje bolj pomembno v boju za demokracijo v naši državi.

Ponekod — tako na Katalonskem, v Euzkadiju, v Galiciji — je narodnostno gibanje že tako napredovalo in proticentralistična zavest se je že tako zasidrila v demokratičnih izbirah širokih plasti prebivalstva, da demokratični preokret terja, naj se že danes zasnuje rešitev vprašanja samobitne ureditve (ustav, začasnih vlad).

Pri drugih skupnostih je razvoj drugačen, dasi je — kot sem že dejal — vse naglejši. Menim, da morajo demokratične sile pri njih sprožiti široko, množično obravnavo vprašanja, ki se zgodovinsko še ni zastavilo ali pa ga ni vsilil potek dogajanja, ki sem o njem pravkar povedal: v mislih imam vprašanje samouprave. Te skupnosti si morajo jasno zastaviti vprašanje samouprave kot eno izmed ključnih nalog demokratične bodočnosti; zanesljivo pa ga ne smejo reševati z viška, zgolj s sporazumevanjem političnih skupin, ko še ni pogojev za razločno presojanje dejanskega obsega zastopstva sleherne izmed njih.

Drugače povedano: na Katalonskem, v Euzkadiju, v Galiciji so — navzlic odsotnosti demokratičnih zastopstev — množice zanesljivo široko osvojile potrebo po samoupravi. Ponekod se to dogaja v vse večji meri (v mislih imam na primer Kanarske otoke, valencijsko deželo, Balearske otoke, Andaluzijo, Aragon itd.). Drugod pa razvoj še ni dozorel do take mere. Demokratične sile se morajo prizadevati, da množice osvojijo potrebo po samoupravi kot dejstva, ki je za demokracijo odločilnega pomena. Uštele bi se, ko bi menile, da se je to že zgodilo in da utegne zato biti ustanovna ureditev hkratna. To velja še zlasti za vprašanje začasnih vlad.

Odločilno je kajpak vprašanje razmerja med enotno osrednjo oblastjo ter narodnostnimi in deželnimi stopnjami. Če gre za splošno vprašanje demokracije, mora tudi rešitev biti splošne narave. Brez razločnega demokratičnega preokreta pri osrednji oblasti ni pričakovati nikaršne demokratične spremembe v narodnostnem in deželnem merilu. Dasi se ta misel zdi povsem jasna, velja opomniti nanjo.

To pa zato, ker nam po mojem mnenju utegne pretiti nevarnost, da krenemo v nasprotno smer. Zoprvanje biro-

kratskemu centralizmu je tako silovito, da je mogoče v vrečo centralizma zmetati vse, kar je samobitnosti in posebnosti sleherne skupnosti tuje. Nazadnje pa pripelje tako ravnanje do odklonitve slehernega vsklajevanja, k iskanju zgolj lastnih in izključnih rešitev (le-te pa je mogoče zasledovati tudi s popustljivim sporazumevanjem s hudo dvoumnimi, če že ne reakcionarnimi krogi). Na koncu te poti se človek utegne znajti v kantonalizmu. Iz tal kantonalizma pa lahko požene oblastveno samodržstvo, lahko vnovič vznikne samovlada.

Zato se moramo nemudoma zavzeti le za tiste ustavne ureditve, ki jih je ljudstvo že razločno osvojilo, tako da ne utegnejo postati vzrok notranjega ločevanja. Kjer pa ta zavest še ni zanesljivo prodrla, je treba naglašati potrebo, da si prebivalstvo zastavi to vprašanje. Vendar je ta naloga zelo zapletena; nikakor je ne morejo z odrejanjem na vrhu reševati oblastni osebki in skupine, ki morajo šele zadostiti vprašanju zagotovitve obsega svoje- ga zastopstva.

Poslovenil Ravel Kodrič

AKTUALNI KOSOVEL

»Kaj je narodnost? Ali jo nacionalizem kaj tangira? V bistvu ne... Narodnost je del človeške duše, je vsota vseh prvin, ki tvorijo njen poseben značaj... Pa ali ni mogoče narodnost preozek pojem za razlikovanje narodov, ali ne uidemo tudi po narodnosti na široko cesto nacionalnega egoizma? Jaz mislim, da ne. Vsi narodi gredo k popolnosti. Kaj je tista popolnost, se ne da definirati. Le slutimo jo lahko kot neko nepoznano lepoto iz daljave tisočletij.«

(Zbrano delo, III., I., str. 67)

ZBORNİK SLOVENSKE AMERIŠKE PROZE

I.

Slovenski ameriški raziskovalni inštitut — *Slovenian Research Center of America* je lani izdal zanimiv, pregleden in precej izčrpen prikaz slovstvene dejavnosti Slovencev v Severni Ameriki. Zbornik, ki ima naslov »Antology of Slovenian American Literature — Antologija slovensko ameriške književnosti«, sta uredila univerzitetna docenta slaviska Adele Dončenko in sociolog Edi Gobec. Slednji si že dolga leta prizadeva, da bi ameriški javnosti posredoval in osvetlil sposobnosti in ustvarjalno silo slovenskega človeka na raznih področjih znanosti. Ustanovil je in vodi Slovenski ameriški raziskovalni inštitut, zbral je preko dvesto biografij Slovencev, ki so se v svetu uveljavili, o Slovencih je pred nabito polnimi avditoriji večkrat predaval; sam pravi, da so o delu njegovega inštituta pisali v milijonskih nakladah. Je avtor številnih publikacij in prireditelj potujočih razstav o doprinosu, ki so ga Slovenci dali pestremu mozaiku ameriške kulture. V sklepnem poglavju zgoraj omenjene knjige pa seznanjamo z nekaterimi značilnostmi slovenskega naroda, kot so na primer težnja po napredku in po svobodi, in z nekaterimi važnejšimi dogodki iz njegove zgodovine. Ugotavlja na primer, da smo bili Slovenci zaradi nevelikega števila in zaradi stoletij političnega podjarmljenja v Ameriki in po svetu razmeroma malo znani, da pa so nas tuji strokovnjaki, ki so se z nami ukvarjali, vedno zelo pozitivno ocenjevali. V tej zvezi citira znanega angleškega pisca Bernarda Newmana, po mnenju katerega je bilo skoraj nemogoče, da bi maloštevilno ljudstvo, obdano od številčno močnih in pohlepnihih sosedov, moglo skozi stoletja ohraniti svojo svobodo in neodvisnost; dejstvo, da se je tako ljudstvo po izgubi neodvisnosti ohranilo z vsemi narodnimi, slovstvenimi in

kulturnimi izročili in značilnostmi, je čudež brezprimerne-
ga preživetja.

Pri prikazu slovensko ameriškega slovstva pa Gobec ugotavlja, da so ti pisci obravnavali dokaj različno tematiko in da je slovstvena tradicija domovine, iz katere so izšli, močno vplivala nanje, kot je vplivalo nanje dejstvo, da sta bila v slovenskem kulturnem prostoru dva tabora: katoliški in liberalni. Nato navaja najprej nekatere izmed številnih predstavnikov slovensko ameriškega nabožnega — ne le katoliškega — slovstva, in sicer od prvih prispevkov do današnjega časa. Pravi, da segajo ti prvi prispevki v konec XVII. stoletja in omenja v tej zvezi predvsem dva slovenska misijonarja: *Marka Antona Kappusa*, ki je poleg ostalega poslal 1701. v Evropo prvo zemljepisno karto, iz katere je bilo razvidno, da je Kalifornija del ameriške celine, ne pa otok, kot so do takrat mislili, in pa *Friderika Barago*. Nato navaja avtorje, ki so razne življenjske probleme obravnavali s katoliškega vidika, citira pisce »nevtralne« orientacije, se ustavi ob *Louisu Adamiču*, ki je najbolj znan in bran slovensko ameriški pisatelj, pove, da so med številnimi naprednimi pisci tudi taki, ki zastopajo skrajno revolucionarne težnje. Zaključí, da je še prezgodaj, da bi precenili vrednost in doprinos tega slovstva. Ta Gobčev prikaz je vsekakor zavzet in tehten, tako da o slovenskem slovstvu v Ameriki dà jasno sliko in da je že zaradi tega poglavja antologija vredna priporočila.

II.

Zbornik vsebuje triintrideset odlomkov, ki so bili napisani v angleščini ali pa v angleščino prevedeni. Napisali so jih potomci slovenskih izseljencev ali pa starejši in novejši izseljenci iz Slovenije. Ne glede na njihovo različno vrednost, na miselni svet, na osebnost in pomembnost avtorjev ter na njihov pristop k obravnavani snovi in na njihov jezikovni izraz, so prispevki vsekakor zanimivi in značilni, saj se v njih največkrat odražajo izkustva in razmišljanja, ki so izraz precej drugačne stvarnosti, kot je naša.

Po tematiki so različni. Več jih je avtobiografskega

značaja. Nekateri — kot na primer prispevki *Etbina Kristana*, *Daniele Dolenčeve* ali pa klivelandčanke *Rose Marie Prosen*, vnukinje slovenskih izseljencev in pripadnice tiste generacije, o kateri sama pravi, da je postala ameriška — živo prikazujejo vezi, ki sicer niso vedno vidne in ne več tako izrazite, a še vedno obstajajo med emigranti in njihovo staro domovino. Drugi pričajo o razdvojenosti izseljencev, naj so prišli v novi svet v začetku tega stoletja, kmalu po prvi svetovni vojni ali pa pozneje. Tako na primer črtica, v kateri *Marie Prislund* občuteno in preprosto obuja spomine na staro domačo peč, ki jim je dajala kruh, potico in kolače in ki je sedaj ni več, kot ni več tesno povezane družine, ki se je zbirala okrog te peči, ki »je ogrevala roke in srca«. Ali pa prispevek, v katerem *Franc Kerže*, izdajatelj prvega slovenskega humorističnega lista v Ameriki, prikaže nestvaren in naiven sen premnogih emigrantov: po letih trdega dela se Podboj vrne v Slovenijo zdrav in bogat, poroči se s Franico, ki ga je zvesto čakala, ter z njo in z otroki zadovoljno živi v lepem domu na deželi; sovaščanom, ki se prihajajo k njemu posvetovat, pa deli nasvete, saj si je v tujini nabral mnogo izkustev. Ali pa odlomek Primorke *Anne Krasne*, ki preprosto in iskreno pripoveduje o Milinih občutkih ob umirajočem očetu; v tistih težkih trenutkih se Mila spomni tudi na svoje otroštvo in na svet, ki je daleč onkraj gora.

To razdvojenost je zlasti opaziti pri novejših izseljencih. V tem pogledu je zelo značilen prispevek, ki ga je *Zdravko Novak* napisal malo pred smrtjo in v katerem razmišlja o pedi tuje zemlje, ki mu je bila dodeljena, da bi na njej imel svoj dom — in »kaj pomeni beseda dom«, pravi, »ve, kdor je trideset in več let taval po svetu« — in hkrati obžaluje, da je ta ped zemlje na tujem, ne pa kje na Gorenjskem s prekrasnim pogledom na Triglav ali pa med štajerskimi vinogradi ali pa na lepem Primorskem, skratka ne na rodni zemlji, kamor se mu misel vrača, ko je utrujen in kje si želi biti pokopan in si odpočiti od vsega, kar mu je težkega življenje v novem svetu naložilo.

Nekateri spisi — in med temi izstopajo *Bukvičev*,

Mauserjev in zlasti *Adamičev* prispevek — pa predstavljajo stvaren, včasih grenak opis težkih življenjskih pogojev emigranta, ki se mora kot Bukvičev pometlač *Marich* lotiti tudi dela, katerega prej ni bil vajen. Antologija vsebuje pa tudi odlomke, katerim je taka in podobna problematika tuja. Za te bomo kot primer navedli »Pismo iz New Yorka«, ki ga je sin emigrantov, priznani znanstvenik in univerzitetni docent John P. Nielsen Sešek napisal v slovenščini in v katerem najprej vedro in ravnodušno piše o svojih mladih letih v Clevelandu, nato pa sproščeno in zanimivo pripoveduje o tem, kar ga v New Yorku privlačuje in zaradi česar ima to velemesto rad.

V antologiji je tudi več reprodukcij del slovenskih likovnih umetnikov; tako je zbornik ubrana in harmonična celota.

AKTUALNI KOSOVEL

»Res je, Trinko-Zamejski ni Bezruč, res je, da ni dosegel Gregorčiča; toda njegova pesem je veren izraz človeka, rojenega in vzgojenega v italijanskem jeziku, človeka, ki je zaslutil šele skozi tenko meglo slovenskega jezika svojo krivico in ki jo je hotel izpovedati. Njegova »muza« ni kraljična, ki hoče šumnih dvorov in blestečih se kraljestev, daljnih obzorij, ki se razprostirajo preko kraja in časa, njegova »muza« je tiha žalujoča slovenska duša. Hodi z njim med narodom v predsmrtni grozi in v vsakem trepetu listja, v vsakem šumenju vetra čuje svojo temno usodo.«

(Zbrano delo, III., I., str. 129-30)

POGOVOR Z IVANO SUHADOLC

Naša nova sodelavka, Ivana Suhadolc, je prva intelektualka najmlajše generacije, ki se je z živim čutom in s široko razgledanostjo spoprijela s problematiko etnično-jezikovnih skupnosti v perspektivi jutrišnje ureditve evropskega sožitja. Pred kratkim se je vrnila z enoletnega študija na Visokem evropskem inštitutu v Nici in je sedaj programistka na slovenskem oddelku tržaške radiske postaje. Zahvaljujemo se ji, da je rada ustregla želji uredništva in za revijo pripravila povzetek svoje diplomske naloge, pa tudi za odgovore, ki nam jih je poslala na zastavljena vprašanja

Potem ko ste svoj študij izpopolnili na univerzah v Nemški demokratični republiki in v Združenih ameriških državah, bi bili lahko imeli svoj študijski curriculum za zaključen. Kako da ste se odločili še za odhod v Nico?

V svoji šolski karieri sem se bavila skoraj izključno z literaturo: najprej slovensko in italijansko, latinsko in grško, potem še z nemško, angleško in ameriško. Ta študij mi je bil všeč, saj je literatura najlepši izraz človeških problemov in želja, vendar sem se zbala, da ne bi dokončno poletela med oblake. Hotela sem kaj več zvedeti tudi o konkretnem življenju okoli nas: o ekonomskih interesih, ki nas pogojujejo, ne da bi zanje večkrat sploh vedeli; o zakonih, ki urejujejo medsebojne odnose med državljani in med državami; o položaju oddaljenih dežel, ki so skupaj z nami vključene v isti svetovni gospodarski sistem. Zato sem se odločila za študij na evropskem inštitutu v Nici. Veselila sem se seveda tudi leta na znameniti Azurni obali v državi, ki je še

nisem poznala, in v jeziku, ki mi je bil še tuj.

Kolikšen del predavanj je na inštitutu v Nici posvečen vprašanju o potrditvi nepriznanih narodnih identitet kot nujnemu predpogoju za uresničitev jutrišnje evropske federacije?

Filozofija, ki je podlaga skoraj vsem kurzom na evropskem inštitutu v Nici, je integralni federalizem. To je federalizem, ki ne združuje le držav, ampak vse organe človeške dejavnosti: politične, ekonomske, pravne, kulturne itd. Da človek lahko v njih zaživi in sodeluje, morajo ti organi seveda biti po njegovi meri. Nekateri federalisti se zavzemajo za uveljavitev dežele kot osnovne enote bodoče evropske federacije, ker je dežela zemljepisno, ekonomsko ter jezikovno in kulturno zaokrožena enota. Dežele bi morale biti monoetnične, da bi se izognile etničnim trenjem. Nepriznani narodi bi v njih dobili možnost samoupravljanja svojih interesov. Potrditev nepriznanih narodnih identitet je torej skupno z odpravo ekonomskega zatiranja in alienacije ter državnega centralizma baza, na kateri slonijo vsi teoretični kurzi na evropskem inštitutu.

Slovenska narodna skupnost v Italiji ima številne prijatelje v zahodni Evropi, kjer se člani nepriznanih narodov v občevanju s tujcem nujno poslužujejo francoščine. Pri nas pa skorajda nimamo mladega človeka, ki bi francoščino obvladal in ki bi ga lahko imeli za svojega glasnika v omenjenih deželah. Kako ste ta problem rešili Vi?

Ker sem na univerzi študirala jezike, me učenje novega tujega jezika ni ustrašilo, nasprotno. Sposodila sem si tečaj na ploščah in ga predelala. Med počitnicami sem prebrala Papillona v francoščini in šla na obisk k prijateljici v Bruselj. Za nekoga, ki pozna italijanščino, francoščina res ne more biti problem, saj se je lahko skoraj mimogrede nauči.

Kolikor je naši reviji znano, inštitut v Nici spet po-

nuja enoletno štipendijo za našega diplomiranca ali našo diplomiranko. Kaj svetujete?

Vsakemu bi svetovala to izkušnjo, ki je bila zame vsestransko pozitivna. Tak študij je zanimiv. Profesorji z vsega sveta se stalno vrstijo. Priliko sem imela spoznati razne osebnosti, znane specialiste, filozofe in znanstvenike ali vodilne funkcionarje Evropske skupnosti. Predavanja so me seznanjala z raznimi problemi, o katerih sem bila prej le bežno informirana. Tako sem se na primer v Nici navdušila za idejo novega svetovnega ekonomskega sistema, ki bi moral prerasti dosedanjo krivično ureditev svetovnega gospodarstva; preučevali smo vlogo multinacionalnih družb, razne filozofe od Marxa pa do Bakunina in Proudhona, zgodovino konflikta na bližnjem vzhodu in totalitarizem v Južni Ameriki, kulturno bogastvo jugo-vzhodne Azije in zgodovino koncepta mirnega sožitja, krizo svetovnega monetarnega sistema in fenomen inflacije. Mislim, da bi med temi in drugimi argumenti vsak lahko našel nekaj, kar ga zanima.

Poleg tega je zima, preživeta v Nici, skoraj dopust. Z okna svoje sobice v študentskem naselju sem imela prečudovit razgled na oljkov nasad in na morje. Vsako jutro sem peš hodila na inštitut: dvajsetminutni sprehod ob morju pod palmami znamenite »Promenade des Anglais« mi je bila vsakič užitek. Sredi januarja sem se že lahko na posebno lep dan na plaži sončila v kopalkah, medtem ko so se lahko prijatelji na isti dan eno uro daleč smučali. Sobote in nedelje sem posvečala izletom. Obiskala sem vsa znana mesteca ob obali: Montecarlo, Juan-les-Pins, Cannes, (kjer sem na pomladnem festivalu tudi prisostvovala predvajanju raznih filmov), Saint-Tropez. Pravo odkritje je bila notranjost, »l'arrière-pays«, kakor pravijo Francozi, s svojimi zapuščenimi vasicami na vrhu hribov in divjo, dišečo naravo. Šla sem v Avignon, v Arles, v Aix-en-Provence in z Van Goghovimi očmi gledala cvetoče mandeljne, s Cezannovimi goro St. Victoire, z Daudetovimi starodavne mline. Ogledala sem si srednjeveški mesteci Aigues Mortes in Les Baux de Provence, v katerem so prepevali prvi trubadurji. Preho-

dila sem divjo, močvirnato deželo Camargue, kjer imajo Cigani vsakoletna srečanja, in slikovito sotesko reke Verdon. Leto v tako krasni deželi in v družbi študentov s celega sveta ne more biti dolgočasno!

Kot svoje zaključno delo ste izbrali sestavo bogate komparativne dokumentacije o reševanju narodnostne problematike v Jugoslaviji in v Švici. Veseli nas, da v izvlečku lahko objavljamo pogloblitve smernice Vaše študije. Kako da ste se odločili za tako obravnavo? Kaj je za štipendiste taka predstavitev obvezna?

Poleg rednih kurzov si mora vsak študent izbrati tudi seminar. Jaz sem se med seminarji »Federalizem«, »Grajenje Evrope«, »Mednarodni odnosi« in »Kultura in družba« odločila za »Federalizem«. Vsak mora v sklopu svojega seminarja poleg tedenskih posegov pripraviti tudi obširnejšo dokumentacijo ali samostojno delo o problemu, ki ga posebno zanima. Ker smo med seminarjem »Federalizem« preučevali razne federativne države, med katerimi tudi Švico in Jugoslavijo, in ker se zanimam za manjšinske probleme, sem se odločila za dokumentacijo o narodnostni problematiki v teh državah.

Mislite, da boste kot programistka na tržaški radijski postaji A imeli priložnost za kako spodbudo v prid večjemu seznanjanju naše javnosti s problemi evropske skupnosti?

V mislih res imam program o evropski skupnosti, rada bi pa tudi organizirala program o raznih manjšinah, vendar še ne vem, kako bom svoje zamisli na radiu lahko izvajala.

Naša revija se od samega začetka zavzema za ogrožene narodne skupnosti, zato smo zadovoljni, da smo dobili v Vas morebitno, vsekakor pa prepotrebno posrednico. Kako gledate vi na to?

Zavedam se svojih mej. Vsak seveda dela po svojih možnostih. Če boste moje delo smatrali za zanimivo, me bo to veselilo.

ETNIČNE MANJŠINE

V JUGOSLAVIJI IN V ŠVICI

Švica in Jugoslavija, pa čeprav na prvi pogled tako različni državi, sta si v marsičem podobni. Obe sta federaciji, ki v svojih enotah — kantonih ali republikah — združujeta različne narode in narodnosti; obe dovoljujeta temeljnim krajevnim skupnostim relativno visoko avtonomijo; čeprav bi k politični ali gospodarski ureditvi vsake lahko nekaj pripomnili, lahko obe postavimo drugim državam v zgled, kako je treba ravnati z jezikovnimi manjšinami. Ta članek bo skušal nakazati njun narodnostni položaj: kratkemu opisu manjšin oz. njihovih problemov bo sledil oris njihovega pravnega stanu in končno primerjava obeh sistemov.

V Jugoslaviji živi šest narodov (Srbi, Hrvati, Muslimani, Slovenci, Makedonci in Črnogorci), poleg njih pa kar petnajst manjšin, ki tvorijo 11,3 odst. celotnega prebivalstva. Pri ljudskem štetju leta 1971 se je za eno ali drugo manjšinsko narodnost opredelilo 2.319.700 ljudi. Od teh je dobra polovica Šiptarjev (1.309.523), ki so torej jugoslovanska najštevilnejša manjšina. Njihov položaj izvira iz odločitve Srbskega kraljestva leta 1912, da si priključi znatne dele njihovega ozemlja. Obstoje manjšin seveda ni prihajal v poštev pri določanju mej. Šiptarji živijo predvsem na Kosovem (ta avtonomna provinca je bila ustanovljena prav glede na njihovo prisotnost), številni pa so tudi v Makedoniji (17 odst. prebivalstva) in Črni gori (6,7 odst. prebivalstva).

Številna druga jugoslovanska manjšina so Madžari (477.374 oseb), ki v glavnem živijo v Vojvodini (skupaj s Slovaki, Romuni in Bolgari). Nekaj jih je tudi na Hrvaškem (v Slavoniji) in v Prekmurju, kjer vzorna dvoje-

zičnost nekaterih občin vzbuja občudovanje tujih strokovnjakov. (1) Tudi ta manjšina se mora za svoj stan zahvaliti neprimernemu risanju državnih mej leta 1918.

Turkov (leta 1971 skupno 127.920) je največ v Makedoniji. Njihovo število se pa niža, saj se jih zelo veliko odseljuje. Podobno krčenje je opaziti tudi pri Italijanih (leta 1953 jih je bilo 35.874, leta 1971 pa samo 21.790), ki so masovno zapustili svoje domove po dokončni razdelitvi *Svobodnega tržaškega ozemlja* leta 1954. Vsekakor njihove pravice niso odvisne od njihovega števila, čeprav nekateri člani *Londonskega memoranduma* predvidevajo vsaj 25-odstotno prisotnost.

Večina jugoslovanskih Slovakov (skupno jih je 83.656) živi v Vojvodini, kamor so se naselili po turškem umiku sredi 18. stoletja. Bili so to predvsem nepremožni kmetje. Zmogli so svoja prva kulturna združenja le med obema vojnama s finančno pomočjo Češke. Aktivno so sodelovali pri narodnoosvobodilni vojni in le malokdo se je na koncu odločil za odselitev na Češkoslovaško.

Jugoslovanska najbolj problematična manjšina so Cigani, ali bolje rečeno Romi. Pri ljudskem štetju leta 1971 se je za to narodnost opredelilo 78.485 ljudi, a številka ne more biti točna, saj se jih premnogo drugače opredeljuje. Predsodki proti Romom so živi in večkrat se jim popolna integracija v drug narod zazdi edina rešitev. Tudi v Sloveniji živi precej Romov in sicer v Prekmurju in na Dolenjskem. V Prekmurju je njihov položaj boljši, ker imajo vsi stalna bivališča. Neenak razvoj različnih skupin Romov je tipičen, saj zelo poredkoma navežejo stike med sabo; mnogo skupin pravzaprav ne čuti da so iste narodnosti. Šolskega pouka v svojem jeziku še nimajo, kajti primanjkuje učiteljskih kadrov; Romi poleg tega govorijo različne dialekte. Danes se skuša doseči vsaj to, da bi vsi romski otroci sploh hodili v šolo. Težave so še velike, boljša izobrazba in stalna služba pa sta *conditio sine qua non*, da se iz njihove pasivnosti razvije aktivna soudeležba pri življenju skupnosti. Upati je le, da ne bi sprememba njihovega socialnega statusa zadušila njihove narodne zavesti.

Statistike smatrajo Romune (leta 1971 58.750) in Vla-

he (21.900) za dve različni narodnosti, čeprav je razdelitev sporna. Ali ni Bukarešta sama na Vlaškem? Poleg tega vlaščina ni knjižni jezik. Mnogi jugoslovanski Vlasi se zaradi tega raje imajo za Srbe (2) in torej ne uživajo narodnostnih pravic, katerih so pa deležni Romuni v Vojvodini. Naj omenim, da tudi Čiči v Istri pripadajo romunski etnični skupini. Čeprav so ti Istro-Romuni že zgubili svoj jezik, je njihov etnografski zaklad še vedno zelo bogat.

Ostale narodnosti Jugoslavije so še: Bolgari (58.627), Čehi (24.620), Rusini (24.640) in Ukrajinci (13.872), Nemci (12.785) in Avstrijci (852), (Rusi. 7.427) in Židje (4.811),

Kako Jugoslavija ščiti svoje manjšine? Če primerjamo njeno ustavo s švicarsko, kjer o etničnih pravicah ni govora, ali z italijansko, ki te pravice brani kar se da nasplošno, nas takoj presenetita njena obširnost in njena preciznost. Že v svojem prvem členu jugoslovanska ustava razglaša enakopravnost narodov in narodnosti. (3) Ta enakopravnost je izrecno poudarjena v členu 245. Člen 154 jamči enakost vseh državljanov ne glede na narodnost, raso, spol, veroizpoved, izobrazbo ali družbeni položaj. Člen 170 zagotavlja svobodo državljanov, da izražajo pripadnost svojemu narodu ali narodnosti in da uporabljajo svoj jezik in pisavo; priznava pa tudi, da državljan ni dolžen izjavljati, kateremu narodu ali narodnosti pripada. Pripadniki narodnosti imajo seveda pravico uporabljati svoj jezik in pisavo pred državnimi in drugimi organi in organizacijami, pravico, da so o poteku postopka seznanjeni v svojem jeziku, in pravico do izobrazbe v materinščini (glej člen 171). Celo *Uradni list* je po členu 269, paragrafu 2 tiskan tudi v albanščini in madžarščini.

Vsi zakoni, statuti, samoupravni akti itd. morajo jamčiti enakopravnost jezikov in pisav, ki so rabljeni v deželah, kjer živijo narodnosti (člen 246). Ti zakoni določujejo način in pogoje za izvedbo enakopravnosti. Tako na primer člena 250 in 251 ustave Socialistične republike Slovenije označujeta posebne pravice italijanske oz. madžarske narodnosti in njunih pripadnikov. Za izčrpen pregled jugoslovanske zakonodaje bi bilo torej tre-

ba preučiti tudi republiške ustave in končno še statute občin. Tako podrobna študija pa seveda presega meje tega članka.

Kako so ti zakoni uresničeni v praksi? Poglejmo šole, ki so prvi pogoj za prosto rast manjšine. Šole etničnih manjšin so lahko treh vrst: narodnostno homogene šole; šole z dvema učnima jezikoma, v katerih dijaki različnih narodnosti obiskujejo vzporedne razrede, a skupaj sodelujejo pri drugih šolskih dejavnostih; dvojezične šole, v katerih je uresničen princip, da jeziki narodov in narodnosti niso enakopravni, če so le člani manjšine prisiljeni k dvojezičnosti. V Sloveniji je vzajemnost obvezna: če je slovenščina obvezni predmet za člane manjšine, potem je tudi manjšinski jezik obvezni predmet za slovenske otroke v tistem okraju.

Radijske in televizijske programe v svojem jeziku ima seveda vsaka manjšina. Knjige in revije v manjšinskih jezikih dobivajo podporo socialnih skladov, ravno tako prevodi v srbohrvaščini za knjige, ki jih je napisal član manjšine.

V Jugoslaviji pa manjšinsko vprašanje ni omejeno na problem zaščite manjšinskih jezikov in kultur. Jugoslovani so v sklopu svojega sistema, ki temelji na samoupravljanju, razvili obširnejšo, izredno zanimivo teorijo o etničnih manjšinah. Ta teorija trdi, da je bolj konstruktivno dovoliti manjšinam, da si same organizirajo ter da same upravljajo svoje šole, ustanove itd., kakor da se jim iz centra podeljujejo posebne zaščite in varstva. Na tak način bo član manjšine aktivno sodeloval v jugoslovanskem socialnem življenju in se dinamično vključil v širšo skupnost vseh državljanov. Člani manjšine morajo biti subjekti v procesu urejevanja družbenih odnosov, ki se jih neposredno tičejo; sami morajo biti odgovorni za uresničitev svojih pravic. Oni naj odločajo, če je dosti otrok za pouk v materinščini; kateri jezik bo rabljen za poklicno izobraževanje delavcev; če bo nameščenec neke ustanove moral obvladati tudi jezik manjšine itd. Prerasti morajo status manjšine, ki zahteva posebno zaščito svojih posebnih pravic, in postati

sestavni del jugoslovanske samoupravne socialistične skupnosti.

Člen 247 federalne ustave jamči vsaki narodnosti pravico do ustanavljanja organizacij za zaščito svojega jezika, pisave, kulture. Te organizacije so skupaj z ustreznimi občinskimi zbori ali interesnimi skupnostmi odgovorne za vprašanja, ki se tičejo razvoja narodnostne kulture, izobraževanja, tiska itd. Več se odloča v temeljnih skupnostih. Več kakor pa na nivoju federacije ali republike oziroma okraja. Narodnosti si svoje pravice zagotavljajo najprej v krajevni skupnosti, kateri pripadajo. Statut občine Umag na primer, kjer je 18 odst. prebivalstva italijanskega, jamči sorazmerno zastopstvo hrvaške in italijanske narodnosti v samoupravnih organih in organizacijah (čl. 14), uporabo italijanščine v enotah teritorialne obrambe, ki jih organizirajo Italijani (čl. 15), poučevanje italijanščine v vseh hrvaških šolah in obratno (čl. 18), dvojezično uradništvo v ustanovah, ki prihajajo v stik z državljani (čl. 24), enakopravnost obeh jezikov nasploh (od pravnih postopkov pa do dokumentov, formularjev, žigov, krajevnih tabel in napisov itd.).

Jugoslovanska teorija o manjšinah je torej tesno povezana z jugoslovansko samoupravno ureditvijo države. Ker ta ureditev seveda temelji na marksizmu, tudi v teoriji o manjšinah ne more manjkati poudarek na ekonomskih odnosih. Že Lenin je opominjal na njihovo važnost pri vsakem narodnostnem vprašanju. Vsaka enakopravnost je lažniva, če se manjšina stalno nahaja v neugodnejšem ekonomskem položaju. Manjšina se lahko na pravico do šol v svojem jeziku požvižga, če nima denarja, da bi jih zgradila. Člani manjšine morajo biti zmožni, da ustvarijo materialne pogoje za izpopolnjevanje svojih pravic. Če, recimo, nimajo potrebne kvalifikacije za delo na zdravstvenem področju, potem tudi o zdravstvenih strukturah svoje dežele ne bodo mogli odločati. Izobražen delavec bo vse drugače branil svoje interese kakor pa nekvalificiran. Treba je torej vzgajanju potrebnih kadrov in tehnične inteligence posvetiti posebno pozornost.

Če je manjšini priznana enakopravnost na vseh poljih, če lahko neovirano raste, če so njene vitalne potrebe upoštewane, potem bo manjšina razvila posebno vez z

deželo in socialno skupino, v kateri živi. Vedno bo ohranila zavest, da kulturno pripada nekemu drugemu narodu, vendar jo bo možnost, da v okviru oziroma s pomočjo neke določene družbe uresniči svoje težnje in svoje interese, močno povezala ne samo na svojo deželo, ampak tudi na svojo »adoptivno« državo.

V Švici etničnih manjšin pravzaprav ni. Vsi avtohtoni jeziki, to se pravi nemščina, francoščina, italijanščina in retoromanščina, so v Švici priznani kot državni jeziki (člen 116, paragraf 1). Retoromani so bili nekoč člani manjšinskega združenja FUENS, a so se kasneje umaknili, ker se niso več imeli za manjšino. Njihov jezik, provansalsščina, se po drugi strani vedno bori, da bi bil vesplošno priznan jezik. Tujih delavcev, ki so v Švici najbolj izkoriščan razred, pa ne moremo jemati v poštevek kot etnično manjšino.

Nemščina je najbolj razširjeni jezik (leta 1970 je bilo 3.864.000 nemško govorečih Švicarjev) sledijo francoščina (1.045.000 Francozov); italijanščina (207.000 ljudi) in retoromanščina (49.000 ljudi). Kantoni so večinoma enojezični razen kantonov Bern, Fribourg, Valais in Graubunden. Posebno ob jezikovnih mejah pa obstaja mnogo manjšinskih jezikovnih skupin. Politične meje se ne ujemajo vedno z jezikovnimi in tako večkrat pride do trenj in jezikovne napetosti. Ker so pa kantoni relativno samostojni in imajo krajevne skupnosti precej svobode, se težave rešujejo na demokratičen način.

Zgodovinski pregled švicarskih jezikovnih problemov je treba pričeti z Juro, ki je mogoče edina švicarska dežela, ki se je dolgo časa čutila zapostavljeno in se je tudi ustrezno borila za svojo osvoboditev. Francoski Jura je postal del nemškega kantona Bern leta 1815, ko je dunajski kongres zavrnil njegovo prošnjo, da bi ostal pod francosko oblastjo. Francoski, katoliški Jura se je takoj uprl nemški, protestantski nadoblasti Berna. Prva zaprisega za osvoboditev dežele sega v leto 1828. Upor proti potujčevanju se je nadaljeval skoz devetnajsto stoletje in se nato stopnjeval med prvo svetovno vojno, ko

se je prepad med obema narodoma poglobil. Osvoboditev je postajala vedno bolj občuteno in pereče vprašanje. Leta 1950 so bili Francozi Jure izrecno omenjeni v ustavi kantona, a to dejstvo ni pomirilo duhov; ekonomska in politična zapostavljenost je bila prevelika. Jura je močno industrializirana dežela, a njeno gospodarstvo je strukturalno zastarelo. Poleg tega je bila njegova politična volja v kantonalnem merilu povsem popačena: tako je bila njegova najmočnejša stranka, stranka radikalcev, v kantonu Bern komaj na trinajstem mestu; stranka PAB pa, ki je v kantonu Bern imela 40-odstotno večino, ni v Juri dobivala več kot 17 odst. glasov. Prebivalci Jure so se torej čutili zapostavljene bodisi kot jezikovna manjšina kakor tudi v političnem zastopstvu.

Ker niso volitve dopuščale manjšini drugačne uveljavitve, je le-ta leta 1948 ustanovila separatistično gibanje »Rassemblement jurassien«. Povod je bila odklonitev francoskega kandidata za vodilno mesto oddelka za javna dela in železnice v kantonu Bern leta 1947, češ da je oddelek preveč važen, da bi ga zaupali svetovalcu s francoskim maternim jezikom. Delovanje gibanja »Rassemblement jurassien« je bilo zelo živo. Julija 1957 je organiziralo prvo ljudsko glasovanje o ločitvi Jure v samostojen kanton. Pri tem glasovanju so volili vsi prebivalci kantona Bern, saj se po mnenju oblasti Jura ni mogel ločiti brez privoljenja starega kantona. Člen 5 federalne ustave namreč jamči kantonom njihovo ozemlje. Poizkus je propadel. Najbolj presenetljivo je bilo, da so v Juri samem nasprotniki ločitve s 16.354 glasovi proti 15.163 dosegli večino. Razdvojenost med separatističnim severom in antiseparatističnim jugom, kjer je bilo nemško vseljevanje močnejše, je bilo že občutiti.

Ustanovljene so bile še druge organizacije: »L'union des patriots jurassiens«, ki je združevala antiseparatiste; »Le mouvement pour l'unité du Jura«, ki se je boril za avtonomijo v okviru kantona Bern, da bi preprečil razdelitev Jure; »Le front de libération du Jura,« ki je pripravil več atentatov. Nemiri so se stopnjevali.

Končno je federalna komisija predlagala ustavni dodatek, ki je priznaval Juri pravico do samoodločbe. Se-

paratisti so predlog sprejeli, čeprav so bili proti njegovemu členu 8, ki je priznaval pravico do glasovanja vsem državljanom kantona Bern, ki so v Juri imeli stalno bivališče, torej tudi Nemcem, ki so se tam pred kratkim naselili. Borili so se proti temu »trojanskemu konju bernskega imperializma« (4) in zahtevali pravico do glasovanja le za avtohtono oziroma asimilirano prebivalstvo in za izseljence, vendar brez uspeha.

Ljudsko glasovanje za samoodločbo Jure lahko vseeno imamo za vzorno. Potekalo je v treh etapah: 23. junija 1974 se je cela dežela odločila za ali proti ločitvi. Separatisti so zmagali s 36.802 glasovi proti 34.057. Južni okraji, ki so volili proti, so imeli šest mesecev časa, da so sklicali drugi del referenduma, ki je bil 16. marca 1975 in v katerem so potrdili svojo odločitev, da ostanejo kot del kantona Bern. Razdelitev Jure je tako postala dokončna, vendar je v tretjem delu plebiscita 7. septembra 1975 zopet glasovalo deset komun, ki so se nahajale na meji: šest jih je izbralo združitev z novim kantonom Jura, štiri pa so raje ostale v kantonu Bern.

Čeprav je ta edinstveni ustavni postopek zaznamoval zgodovinski trenutek v razvoju samoodločbe narodov, niso francoski separatisti prenehali z bojem. 20. marca 1977 so z veliko večino odobrili ustavo bodočega kantona Jure, ki se bo juridično rodil leta 1979, in novi spori s federalno oblastjo so se prikazali na obzorju: člen 138 nove ustave namreč predvideva možnost teritorialnih sprememb, ki bi dovolile prebivalcem južnega Jure, da se pridružijo novemu kantonu.

Važen jezikovni problem so predstavljali v Švici tudi Retoromani, ki tvorijo le 0,8 odst. celotnega prebivalstva in čigar število zaradi izseljevanja oz. asimilacije še vedno pada. Večina jih živi v kantonu Graubunden, ki je trojezičen. Celo retoromansko ozemlje je dvojezično in Retoromani sami se med sabo radi pogovarjajo v nemščini, saj njihov jezik ni enoten in pozna poleg treh glavnih narečij sursilvana, sut-silvana-surmirana in ladinščine še celo vrsto razvejitev. (5)

Retoromanščino so poleg nemščine, francoščine in italijanščine v Švici priznali kot državni jezik 20. fe-

bruarja 1938. (6) Vsi zakoni kantona Graubunden so izdani tudi v tem jeziku. Na sporedu so retoromanski radijski in televizijski programi. Kulturne organizacije so združene v Lii Romantsci - Ligii Romontschi. Vendar je težav še vedno veliko. Mladi se odseljujejo ali se pa odločajo za nemščino, ki je tehnično bolj popolna. Šole se delijo v dve vrsti: osnovne šole v retoromanščini za večinsko retoromanske predele, kjer nemščino poučujejo le od četrtega razreda dalje, in osnovne šole v nemščini z retoromanščino kot dodatnim predmetom v nasprotnem primeru. V šolah druge stopnje pa je retoromanščina vedno le eden izmed predmetov. Številna prisotnost nemških turistov in pa prodajanje zemlje in parcel nemško govorečim kupcem tudi prispevata k temu, da ni jezikovni položaj tega naroda ravno rožnat.

Težave imajo tudi Italijani, ki tvorijo 3 odst. celotnega prebivalstva. Italijanščina je priznana kot državni in uradni jezik, a priseljevanje v kanton Ticino s severa je tako močno, da grozi »sončni izbi Švice« kulturno potujčenje. »Le Furgler« prepoveduje prodajanje zemlje tujcem, a kupci so pogostoma švicarski Nemci, ki se redkokdaj potrudijo, da se navadijo avtohtonega jezika.

Ostre težave sta v preteklosti poznala tudi kantona Friburg in Valais. V prvem se poleg francoske večine nahaja nemška manjšina, v drugem so pa obratno Francozi v manjšini. Danes sta oba jezika uradna v obeh kantonih. Friburški inštitut je izdelal vzorni znanstveni zemljevid jezikovnih območij. S svojo matematično strogostjo je ta dokument postal primer socio-lingvistične tipologije univerzalnega pomena.

Švicarska ustava poleg omenjenega člena 116 vsebuje jezikovno določbo le še v svojem členu 107, paragrafu 1, v katerem določa pravično zastopanje uradnih jezikov med člani federalnega sodišča. Kantoni sami v svojih ustavah niso bolj natančni. Enojezični kantoni večkrat sploh ne omenjajo svojega uradnega jezika. Glede na prisotnost štirih etničnih skupin v tej državi ima Švica bogato jezikovno pravo.

Federalno sodišče tolmači člen 116, paragraf 1 usta-

ve, ki našteva štiri državne jezike, v smislu jamstva jezikovne strukture države in torej vseh temeljnih jezikovnih pravic: svobode izražanja, mišljenja, tiska, poučevanja itd. Trem uradnim jezikom, naštetim v drugem paragrafu istega člena, je poleg tega jamčena tudi pravica do uporabe v odnosih s Konfederacijo.

Federalno sodišče je izdalo tudi dva zelo važna odloka. Odlok »Zaehringer« je 3. junija 1932 zavrgel priziv trgovcev iz Ticina, ki niso hoteli rabiti italijanščine v javnih napisih. Sodišče je bilo mnenja, da so jezikovne meje nedotakljive in porok za jezikovno in kulturno ohranitev nekega ozemlja. Odlok »Association de l'Ecole française« iz Zuericha je pa 31. marca 1965 določil, da se lahko prepovejo šole z neavtohtonim učnim jezikom. Zgodovina tega odloka je zanimiva. V Zuerichu je »Združenje francoske šole« upravljalo francosko šolo, ki je bila švicarskim otrokom s francoskim maternim jezikom in stalnim bivališčem v Zuerichu dostopna le za dve oz. tri leta. Združenje se je obrnilo na federalno sodišče, češ da ima vsak pravico do celotne izobrazbe v svojem jeziku in da člen 63 kantona Zuerich izrecno jamči svobodo poučevanja. Federalno sodišče je njihov priziv zavrnilo, čeprav se je zavedalo važnosti pouka v materinščini. Če se pač hoče po členu 116, paragrafa 1 švicarske ustave ohraniti jezikovno strukturo države, potem je treba kantone braniti pred nevarnostjo tujega vseljevanja. In prav šole igrajo tu izredno važno vlogo, saj priseljene otroke vpeljejo v kulturni in jezikovni prostor njihovega novega bivališča.

Principa jezikovne teritorialnosti vsekakor ne upoštevajo enako. Kantoni so avtonomni in lahko dovolijo pouk v kateremkoli jeziku, če menijo, da to ne ogroža njihove jezikovne integritete.

Medtem ko si Jugoslavija prizadeva, da čimbolj podrobno obravnava vso problematiko jezikovnih skupnosti v svoji ustavi, Švica dopušča kantonom svobodo, da po svoje izvajajo princip jezikovne teritorialnosti, ki izhaja iz člena 116 ustave. Ta razlika v postopanju ima zgodovinski vzrok. Proces oblikovanja narodov na Bal-

kanu je bil med najpočasnejšimi in najbolj zamotanimi v Evropi: boj za obstanek in trenja ter napetosti med narodi so naredili iz narodnega vprašanja najbolj kočljiv problem za mirno sožitje v tem delu sveta. Jugoslavija je po drugi svetovni vojni združila narode in narodnosti, ki so se dolgo borili za svojo nacionalno osvoboditev. Švica je po drugi strani federirala zgodovinske enote — kantone, ki so bili od vsega začetka izredno avtonomni in ki so odločno odbijali vsak poskus nadvlade. Glede jugoslovanskega federalizma lahko torej govorimo o posebnem »etničnem« federalizmu, (7) ki temelji na združenju suverenih narodov. Osnova švicarskega federalizma pa so kantoni, ki se v zgodovinskem procesu svojega nastajanja niso ozirali na jezikovno strukturo prebivalstva. Treba je sicer priznati, da švicarski narodi niso doslej bili zapostavljeni in niso izgubili svoje identitete, vendar je treba tudi poudariti, da ni nobeden od štirih švicarskih državnih jezikov omejen na ozemlje Konfederacije, medtem ko morejo mnogi narodi Jugoslavije izvajati svoje suverene pravice le v okviru jugoslovanske države. Ostaja odprto vprašanje: štiti bolje osebnost narodov jugoslovanski etnični federalizem (federacija narodov) ali švicarski neetnični, zgodovinski federalizem?

Za strokovnjaka Guya Hérauda ni dvoma: čeprav imata oba federalizma svoje prednosti, on odločno podpira federacijo mono-etničnih dežel, v katerih bi razdelitev večjih narodov na manjše enote omilila morebitne neenakosti in preprečila nevarnost hegemonije in v katerih bi manjši narod oz. narodnosti dobile institucionalni okvir, v katerem bi se lahko prosto razvijali, ker ne bi bilo nikogar, ki bi jih jezikovno in kulturno, gospodarsko, socialno ali politično zatiral.

(1) V. Guy Héraud, »Un fédéralisme ethnique«, *L'Europe en Formation* 202-203, jan. - febr. 1977, str. 25.

(2) Cf. štetje leta 1961, ko so skoraj vsi Jugoslovani, ki so zaznamovali vlaščino kot svoj materin jezik, istočasno izbrali srbsko narodnost.

(3) Jugoslovani so izraz »etnična manjšina« nadomestili s

pojmom »narodnost«. Neka »manjšina« namreč ne more biti popolnoma enakopravna z »večino«. Poleg tega »manjšine« same večkrat tvorijo v nekem kraju »večino«. Take skupine so bile po mnenju Jugoslovanov manjšinske le v hierarhično organizirani centralistični državi, kjer so bile predmet obrambe in zaščite od zgoraj in kjer niso imele možnosti, da same odločajo o svoji usodi.

(4) V. Roland Béguelin, »La question jurassienne«, *L'Europe en Formation* 124-125, julij-avgust 1970, str. 25.

(5) Reti, predniki Retoromanov, so v tej deželi živeli že v 8. stoletju pred Kr. Njihov jezik se je začel razvijati v retoromanščino po navalu Rimljanov leta 15 pred Kr., potem pa se je njegovo območje bolj in bolj krčilo, saj je manjkal kulturni center, množilo se je nemško vseljevanje, dežela stopetdesetih dolin pa ni ravno spodbujala nastanka skupnega koiné.

(6) V. člen 116 švicarske ustave. Drugi paragraf tega člena dodaja, da so »uradni« jeziki Konfederacije le nemščina, francoščina in italijansščina.

(7) V. Guy Héraud, *op. cit.* str. 28-29.

AKTUALNI KOSOVEL

»Beneški Slovenci so, kakor Rutar piše, pameten narod in imajo v svojih narodnih pesmih, plesih in običajih nekaj čisto samosvojega. Izmed njih so izšli mnogi veljaki, ki so predavali celo na italijanskih univerzah. Mi bi se morali tudi zanje zanimati, ker je gotovo, da so obdržali, kljub temu, da so živeli pod popolnoma italijanskim vplivom, še gotove svojstvenosti slovenske duše, ki so v vsakem oziru integralnega pomena za popolno spoznanje duše slovenskega naroda.«

(Zbrano delo, III., I. str. 132)

MOČ V BELEM

(nadaljevanje)

18. poglavje

Počitnice počitnice ...

Koprive za plotovi onkraj vojašnice so postale strupeno pekoče od jarkega sonca, ki se že dva tedna ni pustilo opresti z nikakršnimi koprenami.

Profesor Kac je okreval. Operirali so mu golšo in dali zdravila za astmo. S profesorjem Jazbecem sta se utaborila v planšarski koči ob polenti, kozjem siru in tlačenki. In Jazbec bi ne bil jazbec, če se ga ne bi vsaj enkrat dnevno naluckal. Najraje zjutraj, tako da je držalo čez dan. Kac, staruha iz mrtvašnice, mu je priložnostno pomagal. Zato — je dejal, — da ne bi kvaril družbe; in da bi dokazal, kako uspešno so ga bili v Mestni bolnišnici na novo prepleskali.

Pasji dnevi ...

Škarpa ob kanalu zadaj za mrtvašnico je v svoji sivini postala svetla, ko da so ji oluščili kožo globoko do skeleta, razgaljenega za kačje pastirje in debele mesarske muhe.

S pasjimi dnevi se profesor akademik Lojevski ni mogel na noben način pobotati. Tudi njemu je soparica zlezla pod nohte. Poklical je asistenta, suhega fanta z želodčnim čiščem, in mu držal dolgo pridigo. Fant je stal in stal — — stal — — — stal ... in poslušal poslušal ... in Lojevski je govoril — — govoril — — ... dajal je fantu natančna navodila po počasnem, toda temeljitem voznem redu majhnega urnega kazalca. Suhljač je korenjaško, dobro uro dolgo opiral hrbtenico navpik na spodnji okončini v strumni drži in šele nato se je sesedel Lojevskemu v naročje. Lojevski je odložil asistenta tajnici Matildi pred noge in odšel na dopust.

Vročina vročina ...

Korito v umetelno izrezbarjenem zaročnem vodnjaku iz kamna sredi tržnice je izpuhtelo vso vodo v neusmiljeno pripeko, v kateri so se odvrženi ogrizki, rumene lupine banan, golobom namenjene krušne drobtinice in drugi organski odpadki spremenili v zdravo trde mumije.

Doktor Gale je veslaril brez profesorja Kaca med mrličji, korak-dva pred doktorjem Marcem, pol kilometra pred doktorjem-Hugom-Zevnikom.

Šlo je gladko, dokler ni nekega dne Marec izginil. Vrnil se je čez dva dni in zahteval dva dni počitnic za nazaj.

»Kako — za nazaj? Kje ste bili dva dni?« ga je zagrabil Gale.

»Nič vam ne morem povedati.«

»Recimo torej, da ste bili bolni.«

»Nisem bolan, tega ne bom izjavljal.«

Sprla sta se. V besedni bikoborbi je Marec povedal, da je dva dni igral detektiva. Da, da, privatnega detektiva. Iskal je. Marec ima prijateljico in prijateljica ima brata inženirja, inženir je prijatelj doktorice Gular. Inženir je zginil, ko bi moral v bolnišnico, močno je shujšal in izpadle so mu vse dlake. Zginil je, ko da se je vdrl v zemljo, in dva dni so ga iskali. Brez uspeha. Za inženirjem in Gularjevo ni sledu...

Za Marčevo verižno povest o prijateljstvih in iskanju Gale ni imel smisla. Čez Marčeva dva dni je napravil križ in delo je teklo dalje.

V vinogradih so se začeli oglašati klopotci. Grozdi so zoreli v sočno težo. Čez dober mesec bo trgatev.

V romantiko klopotcev je vsadil profesor Butala svoj dopust. Z načelnikom, z gospo Mimo in z njunimi otroki je odšel med vinograde, v njihovo zidanico. Zidanica — pravzaprav je bila zidanica neke vrste klet, nad katero se je šopirila počitniška vila. Z Butalo je šel na počitnice tudi velik kovček iz trde lepenke, apoteka v prenosni obliki. Z Butalo in z njegovim kovčkom je bilo zdravje otrok in odraslih zagotovljeno do te meje, da ni bilo problemov, kar se tiče joda, zavojev in tablet zoper drisko ali temperaturo.

Vreme je bilo tistega jutra nekoliko motno. V zraku so se kopičile koprene bližnje jesenske mokrote.

Po zajtrku je profesor Butala sedel v avto. Dvignil je grmade prahu z makadamske poti. Na senčnem, razritem križišču je zavil na asfaltno cesto. Čez pol ure je parkiral ob stanovanjskem bloku, ki je napovedoval neposredno bližino mestne četrti.

Med svoje večje kreposti je profesor Butala mogel šteti dober spomin. Spomin na svoje bolničke. Zapomnil si je do precejšnjih nadrobnosti njihove bolezni. Čisto natančno je vedel za poklic njihovih staršev in do pike točno si je zapomnil njihove naslove.

Vzpenjal se je po stopnišču stolpnice v drugo nadstropje, kjer stanujejo Rojci.

Ko je pozvonil, je odprla gospa Rojc.

»Oho, gospod profesor,« je dejala.

'Gospod profesor' se je globoko priklonil, stopil čez prag tesno h gospej Rojc in začel:

»Moje spoštovanje, gospa. Veste, čisto slučajno sem v vašem mestu. Klicali so me konziliarno v tamkajšnjo bolnišnico, pa sem se spomnil na vašega sinčka. Če sem že tukaj, sem si rekel, je prav, da pogledam mojega bolnička. Veste, zelo mi je bil prirasel k srcu.«

Stopila sta v dnevno sobo. Soba je bila pospravljena. Pogled se je odpiral na verando skoz stekleno steno, ob straneh so visele temnordeče zavese.

Butala se je udobno namestil na široki klopi, zadržanost se je zrcalila le še na našobljenih ustih. Odpel je suknjič, roki razložil na vsako stran naslonjala klopi in nogi trdno oprl ob tla. Raztegnil se je pred gospo Rojc ko kuščar na skali. Motril jo je z mlačnimi očmi in z odobravanjem pokimal, ko je predenj porinila čašico višnjevca.

Gospa je bila v dnevni halji iz rožnatega blaga, ki se je poigravalo v neštetih gibih. Položila je pred Butalo še kadilni pribor in sedla v širok naslonjač. Butalo je odmerjala s pogledi samozavestne premetenke. Rekla je:

»Lepo od vas, da se tako vztrajno zanimate za svoje bolnike. Vsi zdravniki najbrž niso tako tenkočutni.«

»In kako je z vašim malčkom?«

»S sinovim zdravjem smo za silo zadovoljni,« je odgovorila. »Trenutno je v mestu s staro materjo. Kmalu se vrneta.«

V gladkem, našobljenem obrazu profesorja Butale so se preHITEvale poteze prepredenosti, ki bi rade peljale do večje odločnosti. Butala je razmišljal. Nato je naglo vstal in stopil po sobi. Videlo se je, da v prostoru ni prvič. Stopil je k steni ob verandi, ujel med kratke debele prste trakove, s katerimi je spustil aluminijaste žaluzije pred stekla verande. V sobi je nastal mrak, predmeti so dobili polzastrite podobe, iz katerih je dihala intimnost doma.

»Draga gospa,« je dejal Butala in stopil k naslonjaču, na katerem je sedela gospa Rojc. »Draga gospa,« je nadaljeval, »poklic je treba jemati resno.«

Gospa Rojc je dvignila obraz k Butali. Gladki, pretirano kroglasti obraz je visel tik nad njo. Pravzaprav neprilvačen obraz, a gospa Rojc je vselej želela, da bi v njem videla obraz zdravnika, ki je rešil njenega sedemletnega sinčka pred hiranjem zaradi sladkorne bolezni. Rešitvi je botrovala sicer slučajnost — srečala je Butalo pri gospej Mimi in takoj je ponudil lepi gospe svoje usluge zavoljo sinka — vseeno je gospa Rojc bila Butali hvaležna, da je sinka sprejel na kliniko in se je potlej sinkovo zdravstveno stanje obrnilo na bolje.

»Škoda, zares škoda, da ni sinčka doma,« je obžaloval profesor Butala. »Veste, draga gospa, zelo koristno je lahko, če vidi bolnika ponovno tisti zdravnik, ki je prvi imel z njim stik.«

Profesor Butala je spet stopil okrog po sobi. Razlagal je, govoril, se vmes smehljajal in bil spet resen. V polmrak dnevne sobe, ob lepo gospo Rojc je sejal misli o resnobnem poslanstvu zdravnika, razgrinjal je moč najnovejših napredkov v zdravstvu, opisoval in z besedami gradil ter dodajal in ničesar odzemał ... vmes je skrivoma pogledal na uro ob kaminu.

»Upam, da vašega sinčka redno kontrolirajo v tukajšnji bolnišnici,« je učeno pripomnil profesor na koncu svojega predavanja gospej Rojc.

»O da, redno.« je dejala gospa Rojc. »Hočete videti rezultate?« je vprašala.

»Prav rad. Kako bom vesel, ko bom videl z lastnimi očmi, da je res vse v redu s sinom.«

Gospa Rojc je prinesla mapo, na debelo natrpano s papirnimi formularji. Butala je začel premetavati liste.

»Ali sploh kaj vidite?« je vprašala gospa Rojc in šla k steni verande. Potegnila je žaluzije nazaj do stropa. Dnevna soba je postala polno svetla, in Butala se je potopil med dokumente v mapi. Obračal je list za listom, z glavo je kimnil zdaj v levo, potlej v desno, dvignil je roko nad mapo in dnevni svetlobi dodal vprašaje, posamezen klicaj, vse z neutrudljivo menjavo drže hrbta in rok in z nihanji glave.

»Nič ni posebno vznemirljivo,« je godel, »vse bi lahko bilo v redu...« je pokimaval, »...manjka več sistematike...« je karajoče modroval, »...sladkor v krvi bi mogel biti za spoznanje zmernejši...« je komentiral, »... tukaj manjka preiskava ketonskih teles v krvi...« se je spotaknil ob formularje, »... ta nesrečna ketonska telesa v krvi delajo neverjetne preglavice perifernim bolnišnicam...« je razlagal, »... a kaj je še pomembnejše pri diabetiku od ketonskih teles...«.

Domov sta prišla sinko in stara mati.

Doktor Butala je skrivoma pogledal na uro. Z obema, s staro gospo, opravljeno po modi viktorijanske dobe, in s sinkom se je pozdravljajal nadvse ceremonialno. Sinku gospe Rojc se je posvetil z mnogo pozornosti. Očetovsko ga je vlačil na kolena, ogledoval si je njegove očesne veznice, silil ga je, da je odpiral usta in kazal žrelo.

»Povedal ti bom pravljico o zajčku...« je vzpodbujal sinka, medtem ko ga je gnetel s svojimi debelimi kratkoprstimi rokami po vratu, ob uhljih, po ramenih.

Prišel je gospod Rojc. Visok mož zadržanih kretenj in trde sivine v pogledih. Bilo je poldne.

»Pri nas boste na kosilu,« je velela gospa Rojc profesorju Butali, ki je nemudoma popustil sinka stari gospej, čim je vstopil gospod Rojc. Z njim se je pozdravljajal s pomočjo nešteti poklonov, ko menih pred oltarjem, kjer je dosegel svoj cilj.

Kosilo je zvenelo nedeljsko. Krožniki so na šir odpirali porcelanska dna, porisana z rožicami, toplini jedil.

Zajemalka je krožila iz rok v roke krog omizja, od Butale nazaj k Butali. Pribor je srebrno žvenkljal, praskal, podrsaval. Prikuhe so ustvarjale odišavljeno soperico za nosove, zbrane krog mize. Butalove nosne votline so zajemale klimo prikuh z nezadržano nežnostjo. Njegov želodec je kazal od vseh drugih največjo prostornino in mogočno privlačnost za vse, kar je užitnega ležalo na mizi. Butala je bil mojster meščanskega omizja in zgled dobrega teka.

»... sladkorna bolezen je nevarnost posebne vrste...« je razlagal med jedjo. Jedel je z znanstveno upornostjo in razlagal o sladkorni bolezni z veliko žlico.

»...ponoven, a temeljit pregled na moji kliniki bi ne bil odveč...« je skromno svetoval in se z obema rokama lotil novega koščka reberne pečenke.

»...zamujeno je včasih težko popraviti...«

Arhitekt Rojc je tiho opazoval ženo. Poznal je svojo soprogo — razdala bi se v komadih in v celoti, samo da bi njen sinek bil zdrav.

»Menite, da je že kaj zamujenega?« je vprašal profesorja Butalo.

»Za božjo voljo — ne! Tega nisem trdil,« je pohitel Butala in odložil obrano kost. »Govoril sem pogojno. 'Če bi' — vidite, gre za 'če', torej za čisti pogojnik. Če bi zamenarili, potem bi bilo marsikaj zamujeno, tako morate razumeti moje besede... Kratek pregled na kliniki, stvar bi bila zanesljivo v redu. Klinika je pač klinika, ima večje možnosti — ne da bi hotel podcenjevati periferne bolnišnice! Bog vari! Čast zdravnikom. Gre za čisto tehnične možnosti ...«

»Potemtakem vam pošljemo sinka na kliniko za kratek čas,« je dejal arhitekt Rojc in tiho opazoval, kako je preko obraza njegove soproge šel smehljaj olajšanja.

Profesor Butala je načel skodelico črešnjevlega kompota in dejal:

»Edino umestno. Če ne, lahko postanemo pustolovci.«

Z jezikom je porival črešnjeve koščice iz ust v dlan in vmes govoril:

»Razmisliti moramo le še o težavah, ki jih imamo s prostorom.«

Našobil je usta, mlačno motril svoja gostitelja, srebnil iz skodelice s kompotom in nadaljeval:

»Klinika je za dnevne potrebe premajhna, otroci mi delajo najprej gnečo na uvrstitvenih listah, potlej se drenjajo v bolniških sobah. Strahotne razmere.«

Gospod arhitekt Rojc je vstal in odšel iz sobe. Vrnil se je hitro. Pred profesorja Butalo je položil debelo, modro kuverto.

»Za premostitev vaših težav s prostorom,« je pokazal na kuverto in dodal:

»Sina vam pošljemo takoj naslednji teden.«

Profesor Butala je ošinil kuverto pred seboj z naglim pogledom. Bila je debela ko zbirka dvajsetih bankovcev — — doslej Butala tolikšne debeline ni bil nikjer deležen. Modre kuverte, ki jih je pobiral pri priložnostnih znancih so bile kvečjemu pol tolike — je preudarjal.

»Gospod Rojc,« je Butala vstal in dvignil obe roki pred sebe, ko da se brani pred nevidnim nasiljem, »vaše geste ne razumem. Menda ne mislite, da sem zato govoril...«

»Nič ne mislim,« ga je prekinil arhitekt Rojc. »Jaz vam samo dajem. In vi vzemite. Ali si vtaknete kuverto v žep s pomisleki, ali brez večjih misli, to je na koncu vseh koncev vseeno. Kuverto vam dajem kot oddolžitev za vaš prihod — — vaš čas najbrž tudi nekaj stane? — — in kot vzpodbudo za to, kar boste storili za našega sina. To je vse.«

Profesor Butala se je čez četrto ure poslovil.

Po stopnicah je drsal počasi. Otipaval je kuverto, ki jo je bil stlačil v notranji žep suknjiča. Vražje ga je mikalo, da bi preštel bankovce v kuverti. Na'! — to bo storil, ko bo sam v svoji sobi pri načelniku v zidnici.

Skozi središče mesta je Butala vozil v koloni, ki se je po polžje premikala. Za tretjim križiščem s semaforji se je zagnal v stransko ulico in jo ubral v četrto, kjer so se gosposko izmed negovanega drevja kazale vile vseh možnih starosti in stilov.

Avto je stisnil v slepo uličico na pol pločnika. Peš je krenil najprej do vrtnarije in kupil šop nageljnov.

Pozvonil je pri vrtni ograji, znotraj katere se je raztezal park kostanjevega drfevja, naslonjenega ob vrsto žalujk pri majhnem ribniku.

Iz hiše zadaj za ribnikom je kmalu bilo slišati korake ženice in končno se je prikazala sivolasa gospa.

Profesor Butala se je postavil v držo kavalirja, ki bo z nageljni opravil več, ko trubadur z najbolj izbrano pesmijo. Brez besed je izročil nageljne in gospej poljubil roko v zapestju.

Gospa se je razveselila :

»Oh, saj sem vedela,« je hitela in peljala Butalo proti hiši, »vedela sem, da bo naš dragi doktor spet prišel pogledat malo Marijo.«

Stopila sta skozi vežo v veliko sprejemnico, opasano z visoko galerijo stebrovja.

Profesorja je peljala najprej k baru.

»Viski ali konjak?« je vprašala in že natakala oranžado. Poznala je navade profesorja in ga zatrdno uvrščala med abstinente.

Gospa je bila zgovorna in beseda ji je tekla gladko.

»Kako sem vesela,« je obsipavala profesorja z ljubeznivostjo, »prav presrečna sem, da ste prišli. Zdi se mi, da bova midve z Marijo takoj lažje dihali. Vi ne veste, dragi profesor, kako cele dneve...«

»Vem, ljuba gospa, vem,« ji je blago segel v besede Butala, »cele dneve prebijete sami pri Mariji, jo negujete in se ji žrtvujete. Vem, vaša gospa hčerka in gospod zet sta cele dneve v službi in tako minevajo tedni, meseci.«

Gospe so se orosile oči.

»Tako je, dragi profesor, govorili ste mi iz duše. Oh, kako se z vami z lahkoto pogovarjam. Vam bi razodela vse svoje težave, se mi zdi.«

»Zelo sem počaščen, spoštovana gospa,« se je sklonil profesor in gospe poljubil roko. »Slabo bi se počutil, če ne bi imeli zaupanja vame.«

»Gospod profesor, saj ostanete pri nas na večerji?«

Butala je že hotel privoliti, a se je spomnil, da je gospa Mima za večerjo napovedala polnjena telečja prsa — za nič na svetu se polnjeni teletini ne bi hotel odpo-vedati.

»Obžalujem, draga gospa, resnično obžalujem — naj-pozneje čez eno uro moram biti v tukajšnji bolnišnici. Prosili so me, da pridem.«

»Pojdite v bolnišnico in se potem vrnite,« ni odnehala gospa.

»Dvomim, da bo šlo. Delali bomo tvegano operacijo in se ne da predvideti, kam se bo operacija zavlekla ... in ko sem že tam, ne morem sredi dela oditi, češ povabili so me na večerjo.«

Izgovor je bil zabaven in učonkovit. Gospa se je sladko nasmejala — oh, ta naš ljubi prijatelj in profesor! — —, in Butala je nehote pomislil, da je odkril v sebi žilico genialnega humorista.

»Pojdiva k Mariji,« je menil profesor Butala. Slekel je suknjič in ga obesil v garderobo ob baru.

Šla sta po robati, a krepki preprogi; ko pohojena ka-ča je peljala preko stopnic v nadstropje.

Marija je ležala v otroški sobi. Posteljica je bila podobna široki kletki, obloženi z blazinami.

Butala je pristopil plemenito našobljen in resen. Iz hlačnega žepa je izvlekel slušalko. Srce, pljuča — — slišal je, da srce bije in da pljuča dihajo. Izvlekel je še kladivce za preskus refleksov, vzel je žepni robec in s konico drsel po otrokovem trebuhu, po obrazu, po udih ...

Pregledovanje je trajalo celo večnost, tako se je zdelo gospe, ki je s pritajeno napetostjo čakala, spremljala vsak profesorjev gib s tihim upanjem ... in tako se je zdelo Butali. Otroka je poznal že dolgo. Bil je na kliniki v prvem letu po rojstvu. In od takrat se ni z Marijo nič spremenilo. Telesna in duševna pohaba. Suhi skrčeni udje, velik trebuh, pogled bebčka.

»Predraga gospa, dovolite, da vam najprej čestitam,« je dejal profesor Butala, ko je zaključil širokopotezni pregled in začel trpati robec, slušalko in kladivce nazaj v žepe.

»Vzorna nega!« je vzkliknil in vzhičeno nadaljeval:

»Tolikšne vzornosti doslej še nisem videl. Prekosili ste vsako bolnišnico. Tudi našo kliniko.«

Gospa je postala solzna od sreče.

»Kdaj sem bil zadnjikrat tu?« je ugibal Butala. »Je

bilo februarja? — — morda pol meseca pozneje? Neverjetno. Dejal bi, da je Marija za spoznanje zrasla. Seveda je še prisotna, ali ... imam občutek — — in občutki me redko varajo — — morda smo na začetku razvoja v milejšo obliko obolenja ... morda. Draga gospa, vaše nege ne morem prehvaliti.«

Gospa se je kopala v solzah. Stopila je k postelji in dvignila Marijo v naročje. S poljubi je iskala otrokovo glavo. Otrok je ostudno zakričal. Udje so ko polomljeni štrleli v zrak in neuravnano tolkli okrog sebe.

Profesor Butala je položil roko gospe na ramo:

»Ljubezen do otroka ustvarja čudeže.«

Z gospo sta se poslavljal pri baru v sprejemnici. Butala je dobil še enkrat oranžni sok. Žulil ga je počasi in razmišljal kam sedaj. Do večerje pri gospe Mimi v zidnici ima še dobro uro in pol časa.

Gospa je odšla v kuhinjo in se vrnila čez nekaj minut. V roki je za hrbtom skrivala kuverto.

Kuverta je bila modra, srednje debela.

S kuverto se je motala v garderobi mimo Butalovega suknjiča in Butala se je delal, da gospe ne vidi. In gospe je uspelo, da je spustila v zunanji žep Butalovega suknjiča modro kuverto in bila prepričana, da je bila v ravnanju diskretna.

In profesor Butala kuverte ni opazil niti tedaj, ko je suknjič spet oblačil in se nadvse prisrčno poslavljal od svoje ginjene gostiteljice.

AKTUALNI KOSOVEL

»Življenjska moč pa izvira iz borbenosti, iz etične sile premagovanja komodnosti, ki jo ta zahteva. V službi Duha stojimo, v službi neodvisnega, svobodnega Duha.«

(Zbrano delo. III., I. del, str. 761)

BORIS PAHOR

ZAPISEK OB IZIDU
»ZBRANIH PESMI«
EDVARDA KOCBEKA

I.

Pred kratkim so pretekla tri desetletja, kar sem na padovanski univerzi zagovarjal tezo o Kocbekovi liriki. O ekspresionizmu in o novi stvarnosti v njegovi »Zemlji«.

Bilo je čez sto strani polemičnega upora proti tendencioznemu ideološkemu marksističnemu poenostavljanju à la Brnčič in Fatur.

Bil je odklon apriorističnega zavračanja vsega, kar ni bilo uporabno pri netenju razredne dialektike.

In zelo lahko opravilo sem imel, ko sem ob prevedenih pesmih dokazoval, kako Kocbek ne samo na novo odkriva slovenski svet, pač pa je tudi že znanilec njenega vstajenja.

Nobene primerjave ni namreč mogoče vzpostaviti med liriko, ki se zavzema za pravice izkoriščanega delavca, in tisto, ki napoveduje prevrat za ves narod.

In v *Tovariških pesmih* Kocbek je tak napovedovalec:

*Zemlja bobni pod prihajajočimi, ljudstva
se zbirajo za veliki dan. Veseleč se zbora
ležimo drug ob drugem, urejajoče se in bučni
čakamo sredi noči na trombe glas.*

Še bolj rezka napoved je v naslednji kitici:

*Še malo časa bomo razlivali vino
in brodili po temnem čakanju,
potem bo nekdo udaril po luči
in podzemeljski bobni bodo zaropotali.*

Seveda mi je bilo takrat (1947.) žal, da sem se ves čas moral ubadati z neprijaznim kritikom, ki je — kakor čevapčiče na palčko — nabadal ekspresionistične izraze v Kocbekovi liriki, da je z njimi dokazoval pesnikovo neracionalnost, nerealnost pa eteričnost njegovega ozračja.

Vse drugače sem pesmi srkal vase, ko je zbirka izšla. Bila je izraz novega slovenskega čustvovanja. In s Stankom Vukom sva *Slovensko pesem* primerjala z *Dumo* ter ugotavljala, da je le-ta seveda bolj dramatična, da pa je pri Kocbeku slovensko bistvo zajeto v soglasju z novim duhom časa. Saj pesnik poudarjeno govori o slovenski zemlji kot o »mučenem telesu«, o njenih prebivalcih kot o »osramočenih otrocih«, ki ne vejo, kdaj bo zemlja očetov »odrešena«.

Tudi malo nisem tedaj dvomil, da Kocbekova lirika nakazuje vdor novega ozračja v našo tradicionalno ujetost. In pesnik, ki je združeval omamno doživetje okalija z opozarjanjem na bližajoči se usodni orkan, je bil zame čudovito in obenem pretresljivo odkritje.

Zato nisem mogel razumeti, kako je na primer o njem trdil Slodnjak, da »poje o socialnosti, a je ne čuti«. Tako poenostavljaje se mi je zdelo nerodovitno ob pomenu Kocbekovega sporočila, ki se je meni, preizkušnemu tržaškemu človeku, razodevala kot nov, skrivnosten, a hkrati z nepričakovano energijo nasičen kvas.

II.

Profesor Cronia je želel, da bi mu svojo tezo v skrajšanem obsegu priredil za revijo »Letterature slave moderne«.

Mene pa je prevzel divjaški vrtinec, v katerega so pognali Trst in primorskega človeka, tako da so razburljivi dogodki odplavili uni-

verzo in tezo, kakor odplavi mogočna plima morske zvezde na samoten zapuščen prod.

Kmalu zatem nas je zaposlila *Tovarišija*.

Lirika »Zemlje« in eseji iz »Dejanja« so se zdaj spajali v prozi, ki je potrjevala evropsko raven naše kulture, a je obenem overjala zgodovinskost naše medvojne odločitve.

In pripravljeni smo bili spregledati ideološko zakoličenost ter kulturno revščino povojnih let ob zanosnem dokazu naše resnične rasti, ki nam ga je ponujala prav *Tovarišija*.

A nismo si je še nehali sposojati, ko smo se ob *Strahu in pogumu* morali zamisliti. Kocbek nas je namreč, kakor na Francoskem Vercors, opozarjal, da boj za domačo zemljo ni bil samo niz junaških podvigov in velikih žrtvovanj, pač pa tudi nevidno prizorišče neznanskih duševnih stisk in tragičnih notranjih razklanosti.

Vendar si je tedaj politični zoprnik prav to plemenito knjigo izbral kot pretvezo za politično eliminacijo Kocbeka, ki je bil takrat eden od podpredsednikov prezidija. Partija, ki je pluralizem odpravila že za časa boja, ni zdaj dopuščala drugačnosti niti v kulturni politiki.

Tako se je tokrat pričela tista nečasna atmosfera, ki jo »voditelji delavskega razreda« od Marxa sem ustvarijo vsakikrat znova, ko se odločijo, da bodo koga zavrgli.

In Kocbekovo ime je bilo odtlej na Slovenskem prepovedano za celo desetletje.

Od 1953. do 1963. leta.

III.

V tem času sem se domislil svoje teze.

Kajti v sklepnem delu tistega univerzitetnega sešitka so bili zbrani prevodi tridesetih pesmi iz »Zemlje«.

Cronii so bili všeč.

In zahotelo se mi je, da bi Kocbekova lirika spregovorila v italijanski reviji, ko mu pa slovenska marksistična oblast ni dopustila, da bi doma prišel do besede.

Vendar smo takrat snovali tržaški zbornik *Tokovi*, pa sem Kocbeka povabil, naj mi da nekaj pesmi zanj.

Tako je v Sloveniji prepovedanega pesnika objavil Trst!

Bilo je šest lirik, od katerih so štiri potem prišle v zbirko »Groza«: *Mavrica, Povabilo na ples, Jutro, Spreminjanje*.

Tokovi so izšli 1957. leta.

Da pa bi pri prevanju lahko izbiral, mi je Kocbek poslal še tri-deset pesmi. Tako sem imel na svoji mizi že skoraj celotno »Grozo«.

Izbor prevodov je najpoprej odšel v Benetke; a izkazalo se je, da je bil posredovalec neresen človek, kar so naslednja leta dogodki še potrdili. Pa še ob izvod »Zemlje« sem bil.

Ko se je ta poskus izjalovil, sem pesmi poslal Nelu Risiju v Rim. Hotel sem slišati mnenje sodobnega italijanskega pesnika, s katerim sem bil v zvezi. Risiju so bile Kocbekove pesmi všeč in pisal mi je, da jih je oddal Giancarlu Vigorelliju za revijo *Europa letteraria*.

Vigorelli pa se ni odzval.

Zakaj ne — to lahko samo ugibam, ko pa je v reviji objavil prevod slovenske pesmi, ki ne dosega Kocbekovih.

Žal pa mi je bilo zelo, ker sem upal, da bom Edija vsaj malo razveselil, saj mi je v spremnem pismu takrat pisal: »Pred leti bi bil znorel, če bi jih potres ali požar uničil (pesmi), zdaj bi le še skomizgnil z rameni. Daleč sem prišel, sam sebi se zdim voščena figura v nekem predmestnem muzeju Grévin.«

V tako razpoloženje so spravili človeka oblastniki, ki so, ko so kristjane potrebovali, Slovencem sveto obljubljali lojalnost in spoštovanje vseh človečanskih pravic!

IV.

A tudi totalitarna oblast mora od časa do časa zajeti sape, da se pripravi na naslednjo fazo, ko se bo z novim zagonom predala nadzoru podložnikov.

Tako se je zgodilo, da se je 1963. leta pojavila »Groza«.

In pesnik, ki je deset let sebe doživljal kot »voščeno fikuro«, je naenkrat doživel zmagoslavje.

Bil je triumf, kakršnega občestvo dodeli pravičniku samo še ob padcu mogočnika, ki je bil deležen obveznega kulta.

Pri vsem tem je bilo najbolj veljavno to, da v novi zbirki ni bilo sledu o dolgem ostrakizmu. Nasprotno, pesnik je postavil pred slovenske ljudi pesem, ki je sama po sebi pričevala o veličini človeka, katerega je levičarsko mračnjaštvo skušalo izrezati iz narodovega telesa.

Tedaj sem v zapisu, ki je imel za naslov izposojeni verz *Na Hamletovi terasi*, poudaril, kako krivično je bilo, da je »ta izredni ro-

doljub in ponosni državljani naletel na nerazumevanje pri ljudeh, ki so poznali njegovo vdanost poti razvoja in prenovljenja. Napačno je bilo, da niso zaslutili, da je notranje bogastvo zmeraj v službi naprednosti, da je takšno, tovariško in zaupljivo krščanstvo, kakršno je njegovo, lahko samo ustvarjalno.»

Zavoljo lista, v katerem je poročilo o knjigi izšlo, so bili stavki seveda zelo blagi. Zato pa sem skoraj polovico spisa posvetil Kocbekovi zgodovinski podobi, da bi mlajše bralce opozoril na fenomen, brez katerega ni mogoče vrednotiti razvoja sodobne slovenske zgodovine.

O pesmih samih sem poudaril, da je v njih pesnik kot katalizator, »sproti imuniziral vse zlo, medtem ko je šlo skozenj; zlo je ob njem postalo pohlevno kakor tisti volk, ki se je vdal asiškemu dobremu srcu.«

In članku sem kot motto dodal Oppenheimerjeve besede: »...kajti mislim, da je človek v bistvu otrok, in to je ena od lepih stvari našega časa. Imel bo zmeraj otroškost in mladost, in s tem možnost, da pozabi na pomote in neuspehe preteklosti.«

V.

Seveda pa rehabilitacija Kocbeka-lirika ni pomenila vrnitve njegovega imena na področje narodove zgodovine, tja torej, kamor upravičeno spada.

Saj je 14.12.1942 v zvezi s Svetom v Bihaču Edvard Kardelj tako pisal Titu: »Nujno je, da se kot podpredsednik kooptira en Slovenec. Naš predlog je za krščanskega socialista prof. Kocbeka Eda. To se nam zdi potrebno iz dveh razlogov: da bi lažje tolkli v Sloveniji belo gardo in da bi lažje tolkli v inozemstvu londonsko vladu s tem, da je eden od podpredsednikov Sveta katolik. Pripominjam, da je Kocbek kot katoliški ideolog in književnik (pesnik) zelo znan v inozemstvu, posebno v Franciji in na Češkem, kar bi nam zelo olajšalo položaj. Razen tega se bodo naši krščanski socialisti obrnili s posebno izjavo na katolike Francije, Češke in Poljske, naj se borijo na strani SSSR. Tako bi njegov položaj kot položaj podpredsednika Sveta zares veliko koristil.«

Podoben je tekst v poročilu sekretarja izvršnega odbora OF Borisa Kidriča. (Glej: Jesen 1942, Lj. 1963).

Vendar Kocbekova *Listina*, v kateri je precej razločno razloženo, kako je osvobodilni boj postal izključna domena partije, ni sme-

la iziti.

Lahko je zagledala luč sveta šele osemnajst let po izidu *Tovarišije*.

Bilo je 1967. leta.

Čas je bil pač tak, da je ta izredni dnevnik nazadnje le prišel v roke slovenskemu človeku, v javnosti pa je knjigo spremljal zaprisežen molk. Take dvojnosti se dialektična taktika posluži zmeraj, ko je kratke sape glede argumentov, obenem pa ji v tistem trenutku ne kaže, da bi se prestopnika lotila na bolj korenit način.

Vendar je kmalu potem Kocbek s pesniško zbirko »Poročilo« razsvetlil prav tragiko slovenskega trenutka z obsodbami, ki so se v povojnem času prvič oglašale v tako lapidarni obliki:

*zastave so nam zasadili
v upognjene hrbtenice.*

ali pa še bolj koncizno:

pri nas so se zaredile papige,

ali pa v soočenju s svojo usodo:

*inženirji zgodovine se kesajo,
da me mrtvega niso vzdali v temelje
babilonskega stolpa, ko je bil njihov čas.
Skud v Veseli vasi bi nosil moje ime
in njegovi člani bi igrali vdovo Rošlinko,
potem na topli trati zaplodili
še nekaj Slovencev za nemške tovarne
in nekaj slušateljev za prvo stopnjo.*

VI.

Marsikaj se je na Slovenskem takrat razživljalo, nekaj kar počez in skoraj klavrno, nekaj pa tudi v zrelejše in trajnejše klitje.

Vendar imajo »voditelji delavskega razreda« zmeraj Macchiavellijev receptarij na posteljni omarici; zato se držijo norme, da je bolj higiensko, če se podložniki bojijo oblasti, kakor pa, da bi jo imeli radi.

Tako se je kar na lepem slovensko nebo potemnilo.

Val novega, potuhnjenega lova na čarovnice je zajel deželo.

!i. naravno je bilo, da zlo, ki se v takih primerih kot rakasti razsevki začne širiti v ljudskem tkivu, ni moglo obiti Kocbeka.

Priložnost se je ponudila ob njegovi sedemdesetletnici.

Bilo je 1974. leta.

Kot prenašalec infekcijskih klic se je tedaj v »Delu« javil nekdo, ki je nekoč spadal v krog Kocbekovih najbližjih.

Čemu tisto nepričakovano zlivanje skisanih pomij?

Pa ne iz strahu, da ne bi v vsesplošni negativnosti občestva videlo v Kocbeku edino pozitivno podobo?

Na ta vprašanja bo potrebno še odgovoriti.

Drži pa, da se je takrat ob tako nečistem početju Kocbek odločil, da odgovori na vprašanja, ki sem mu jih zastavil ob njegovem jubileju.

Računal sem, da bo z odgovori na moja vprašanja sestavil izredno zanimivo avtobiografsko skico. Ukrepal pa je drugače. Izbral je samo tista vprašanja, ki so mu dajala priložnost, da z odgovorom nanje pripravi pomemben dokument o polpreteklem zgodovinskem dogajanju.

Zakaj sem mu zastavil tista vprašanja?

Predvsem zato, ker sem bil prepričan, kakor sem mu pisal iz Kranjske gore, da mora svojo podobo dopolniti; pa obenem tudi zato, ker sem želel, da bi bilo jasno, kako smo bili prevarani vsi, ki smo bili prepričani v pravilnost osvobodilnega boja, a odklanjamo prav tako totalitarni režim kakor njegovo obračunavanje s sovražniki po koncu vojske.

Seveda se je ob izidu Kocbekovega intervjuja ponovila časniška in ne samo časniška ofenziva iz 1951. leta po izidu »Strahu in poguma.«

Lažnivec.

Ponarajevalec zgodovine.

Onečaščevalec partizanstva.

Lutka v rokah emigracije.

Pravi nori kankan, ob katerem je kulturna Evropa morala prisluhniti.

Ko so se listi po prestolnicah dodobra razpisali o naši nelepljivosti, je nekdo nazadnje le poveznil taktirko —in sramotilni zbor je kot odsekan umolknil.

Vendar so »voditelji delavskega razreda« kmalu zatem obsodili sodnika Franca Miklavčiča, ker je bil tako predrzen, da je v »Zalivu« branil Kocbekovo čast.

Obenem so dali obsoditi drugega sodelavca »Zaliva«, Viktorja Blažiča, ki je kljub opominom vztrajno zahajal h Kocbeku.

Dve obravnavi, inscenirani v standardnem slogu »ljudske« demokracije.

A medtem ko sta obsojenca prestajala kazen (med osvobodilnim bojem trikrat nagrajeni Miklavčič jo je prestajal sredi zločincev v kaznilnici v Dobu), so Kocbeku ponudili, da mu natisnejo pesmi.

Saj, kajti v Beogradu je bilo vse pripravljeno, da začnejo sejati o človekovih pravicah!

In pesnikovo delo so izdali v rekordnem času, da je lahko bilo dokaz izrednega pluralizma »samoupravljalške« družbe.

Predsednik SZDL Slovenije se je zato ob obisku v Trstu vodilni osebnosti Krščanske demokracije lahko pohvalil, da bodo Kocbeka tiskali.

Razumljivo je, da sem si takrat zaželel, da bi prijatelj Kocbek ne pustil iziti zbranega dela, dokler sta bila v ječi Franc Miklavčič in Viktor Blažič. Hudobna igra je bila evidentna: maščevati se nad dvema neznanima osebama; z izidom poznanega Kocbeka pa si nadeti olupševalno krinko na nelepe oblastniške poteze.

Kocbek je takrat verjetno upal, kot je šel glas, da bo prišlo do amnestije, preden bo njegovo delo v knjigarni.

Mogoče je tudi, da je želel, naj bi njegov najbolj žlahtni dar slovenski književnosti zagledal luč, preden bi kaka nepričakovana politična sprememba spet obsodila njega na vlogo molčečega gosta v domači hiši.

Ne vem. Vem pa, da sem vsakikrat, ko sem vzel zvezka *Zbranih pesmi* v roke, videl obraz dveh jetnikov za zamreženimi okni.

Bilo je močnejše od mojega hotenja.

V rokah sem imel lep tiskarski izdelek z dragoceno vsebino; a tam sta bila nedolžna živa človeka iz krvi in mesa, nad katerima je oblast izvajala svojo moč.

In zatrjeval sem si, da je Kocbek zavoljo svojega intervjuja moral prestati dveletno javno sramotitev.

Dejal sem si, da je sadistični naklep prav zato tako zapredel hudobno mrežo, da bi se preizkušeni prijatelji med sabo odtujili.

Pa ni pomagalo.

Besede, ki so mi jih pesmi šepetale, niso mogle do moje zavesti.

To vse do trenutka, ko sta bila prijatelja izpuščena.

Komaj tedaj je napočila ura, ko sem s spoštovanjem segel po Edijevem opusu.

VIII.

Ko pa sem se s pomirjenim srcem zamislil ob njegovih stihih, sem se zavedel, da je Kocbek v pesmih upodobil štiri desetletja pretresljive zgodovine slovenskega duha. Zakaj nobenega dvoma ni, da je v svoji liriki ne samo naš čudoviti pesniški Chagall, marveč da je v njegovem delu odsev naše tragike in tragike našega časa:

*Vsakdo med nami je ujet, lažnjiv,
varljivo umišljen, zaprt vase.
Vsakdo med nami spodriva ljubezen
in pomaga zidati oblast. Kreon
je mnogo močnejši od Antigone —*

In to, kar bodo lahko svobodno ugotavljali jutrišnji slovenski zgodovinarji, sociologi in psihologi, imamo že danes na straneh, ki bi jih moral vsakdo izmed nas vzeti s sabo, ko bi odšel v tišino na nujne slovenske duhovne vaje:

*Človek, spomni se
današnjih dni: Tudi med nami
še le oskrumba pričuje o svetišču.*

Pa tudi za prozaično vsakdanjo rabo je ta Kocbekova pesem, ki stavi na moč človekove osebnosti celo v trenutku, ko zaslužni državljani odkrije pod ometom svoje sobe uho zahrbtnega prisluškovalca:

*jaz pa sem jezik-plamen,
ogenj, ki je zagorel
in ne bo nehal goreti
in žgati.*

Tako da v tem ozračju, ki spominja na Orwella, sleherni izmed nas potrdi pesniku, ko le-ta pravi, da bo njegova pesem:

*nekoč pogledala
ošabnemu stoletju v obraz
in stoletje bo zardelo.*

Ta moj zapis, ki je kot ribja kost nekakšno skicirano ogrodje za morebitno izčrpnjšo obravnavo mojega razmerja do Kocbekovega pesniškega ustvarjanja, je pravzaprav tudi niz postaj križevega pota-povojne Kocbekove (in zato naše) usode.

V njegovo najnovejšo liriko se bom seveda moral komaj poglobiti.

Vsekakor pa že zdaj lahko rečem, da bo najbrž kdo v svojem skritem dnevniku bolj faktografsko opisal današnjo slovensko dudovno stisko, da pa so prvine njenega bistva že vse v stihih Kocbekovih *Zbranih pesmi*. Zato je tudi in predvsem kot pesnik edinstven pričevalec našega časa.

In število mojih prevodov bo zdaj naraslo.

Nekatere izmed njih je nedolgo tega prijatelj Rebula uporabil za predavanje zunaj Trsta. Po njegovem so se odlično obnesli.

Tako tokrat zagotovo ne bodo obležali v miznici. Če ne bodo v doglednem času našli gostoljubnega italijanskega urednika, bodo pa izšli v *Kosovelovi knjižnici*.

Navsezadnje so Kocbekove pesmi ne glede na njihovo immanentno umetniško vrednost aktualne tudi kot nazoren primer, kako se v praksi razvijajo zgodovinski kompromisi z »voditelji delavskega razreda.«

Trst, 15.3.1978

PAZI!

Iz tehničnih razlogov smo spremenili naslov uredništva in prosimo vse naročnike in prijatelje, da odslej ne pošiljajo več svojih pisem na stari naslov.

TRŽAŠKI ZVON

BLAGODEJNA TAKTIRKA

V soboto 19. novembra je direktor deželnega sedeža radijske postaje, »upoštevajoč slovensko stvarnost in njen odraz preko deželnih radijskih in televizijskih kanalov«, povabil predstavnike slovenskega političnega in kulturnega življenja na seminar v dvorani motela v Glinščici.

O vlogi in programih slovenskih oddaj bo potrebno ob primerni priložnosti spregovoriti kaj več, mogoče z anketo, tukaj pa naj ugotovimo predvsem to, da se je deželnemu direktorju radijskih oddaj posrečilo zbrati v eni dvorani slovenske predstavnike različnih političnih strank in kulturnih smeri! Tako je bilo srečanje veljavno vsaj v tem, da nam je razkrilo, kako zrela je naša občestvena zavest in h komu bomo morali iti po pomoč, ko bomo spet hoteli drug drugega poslušati.

NENAVADEN PRESKOK

V 49.-50. številki »Mosta« Lino Legiša pravi o Bartolu, kako je strpno pisal o Kocbekovih novelah »Strah in pogum«, ko so bile deležne »slovečih napadov«. Tako pravi: »Trakrat, ko je bilo zapisano zelo malo razsodnega, je Bartol v tržaških Razgledih 1952 povzel sodbe svojih literarno izobrazjenih znank, ki so videle v novelah panegirik, nepristranski in objektivnejši kot ponavadi, osvobodilnega boja.« In tako Legiša povzema Bartolov zaključek: »Kocbekovo tolmačenje ni v ničemer prizadelo veli-

čine in teže naše osvobodilne borbe.« (Most, str. 120)

Lino Legiša pa je pri teh ugotovitvah pozabil povedati, da je pred Bartolom v »Svobodni polemiki« Boris Pahor zagovarjal tezo, da Kocbekove novele ne skrunijo, ampak poglobljajo osvobodilni boj. Res, da Legiševe pisanje ne izključuje možnosti, da je nekdo pred Bartolom dokazoval to, kar je kasneje trdil Bartol; vendar pa bi znanstvenik ne smel iti mimo dejstev, posebno takrat ne, *ko piše za tržaško revijo o dogodkih, ki so se dogajali v Trstu.*

NA LINIJI IN NA RAVNI IZIDORJA CANKARJA

VPRAŠANJE, ki so ga zastavili *Naši Razgledi*, štiri-najstdnevnik za politična, gospodarska in kulturna vprašanja, leto XXVII, št. 3 (626) - 10.II.1978:

Ko pravite, da je naša umetnost krenila v nekoliko bolj stvarne vode, ali bi morda lahko povedali, kje moremo iskati vzroke za spremembe?

ODGOVOR, ki ga je dal univ. prof. dr. Stane Mikuž, profesor za občo zgodovino umetnosti novega veka na oddelku za umetnostno zgodovino filozofske fakultete v Ljubljani:

... Najprej je tu leto 1972, čas predsednikovega pisma in intenzivnega dela ZK, kar vse je ustvarilo močan prodor v smeri realnejšega gledanja na našo stvarnost, potem je naše samoupravljanje, ki je na doslednem pohodu dalo ljudem občutek samozavesti in poguma...

(Stane Mikuž že dolgo nosi v sebi koncept »nadaljevanja« Zgodovine umetnosti v zahodni Evropi Izidorja Cankarja, kakor izjavlja v istem intervjuju...)

O USODNEM MEDVOJNEM »PISMU«

V *Knjigi '77* številka 10 Saša Vuga odgovarja na vprašanja Branka Hofmana (1974) o delu »Vseenost«.

Nekje pravi: »Za dobro Slovencev ne more biti 'drugačnega, boljšega, novega' sveta mimo tistega, ki so ga pogumni predstavniki zapisali v pismo leta 1941! Vse drugo je Potjomkin, goljufija, marketendarstvo. Pisatelj naj se bije, če se hoče, za tisti program iz tistega leta. Drugačno pelje v zmedo, majhen narod pa se po navadi iz zmešnjav le ob posebno milostnih naključjih spet izmota cel.«

Tistega pisma iz 1941. leta pa, kolikor vemo, niso sestavili možje ene same politične vere, ampak je pismo pluralistična listina, koalicijski dokument. Zato je seveda prav, da naj se pisatelj bije za program, ki je med drugim zagotavljal nazorsko svobodo. Kajti tudi nesrečna »Dolomitska izjava«, ki je odpravljala posamezne politične organizacije v sklopu OF, ni odpravljala nazorskega pluralizma. (Glej Kocbekov intervju v brošuri *Edvard Kocbek - pričevalec našega časa*, Trst 1975).

Zato, če Saša Vuga misli na to vsebino »pisma« iz leta 1941, lahko jemljemo njegove stavke kot pomemben prispevek k zrelemu razmišljanju o razvoju slovenske zgodovine. V drugačnem primeru je njegovo leporečje v svoji zamegljenosti nekoristno.

Naj dodamo, da so »Temeljne točke« iz leta 1941 za slovenski pluralizem tako pomembne, da boš težko našel knjigo, ki bi jih navajala!

Čisto po slovensko pa »Knjiga '77« objavlja 1977. leta intervju s Sašom Vugo, ki ga je, kot je nevedeno, Branko Hofman zapisal 1974. leta!

O tako dolgem »odmoru« zdaj lahko bralec povoljno tuhta, medtem ko se »pisatelj, če hoče,« lahko bije za pismo iz leta 1941....

POLITIARUM PROGRESSIO

Bivši šef politične policije pod generalom Rupnikom dipl. jurist Maks Loh je 29. aprila 1972 pisal iz Argentine dr. Jakobu Kolariču na Koroško med drugim: »... je res, da se je na ljubljanski policiji med revolucijo tudi uporabljalo staro srednjeveško pravilo, ki pravi: 'Confessio est regina inquisitionis.' Nič nismo skrivali. Ob zaslišanjih ponoči smo na policiji odpirali vsa okna, da si je mesto bilo povsem na jasnem, da ni prijetno imeti opravka s policijo...«

Isti dipl. jur. dr. Maks Loh je 15 avgusta 1977 — v okviru Seminarja o krščanskem socialnem nauku — predaval v mali dvorani Slovenske hiše v Buenos Airesu o encikliki Pavla VI. »Populorum progressio«.

Predavanje je bilo ob 20.

SMOTRNI »SPODRSLJAJI«

V svojem listu »Skupnost« novembra 1977 Slovenska skupnost objavlja članek »Bazovica in Gropada za enkrat rešeni«, kjer si upravičeno šteje v čast, da se je bila za to, »da se reši čim več našega narodnostnega ozemlja pred odtujitvijo«.

Če pustimo ob strani odklonilno stališče, ki ga je zavzela tudi naša revija proti barbarskemu razmerju do Krasa, je pravično priznati *Slovenski skupnosti* poglobljeno vlogo v boju za bolj modro lokacijo načrtovane industrijske cone.

Kar pa želimo poudariti je, da knjiga, ki je o osimskem sporazumu izšla v Kopru, objavlja stališče, ki ga do cone zavzema *Slovenska kulturno-gospodarska zveza*, docela pa prezre stališče *Slovenske skupnosti*.

Vprašujemo se: Ali se je *Slovenska skupnost* vnaprej vdala v to, da bo igrala neko samo transmisijsko vlogo v tukajšnjem političnem slovenskem zboru ali pa računa ostati političen osebek? Ker menimo, da ji gre za potr-

ditev te druge variante, bi bilo prav, ko bi ne šla molče mimo takih »spodrsaljajev«, kakršno je pravkar omenjeno zamolčanje v knjigi o Osimu.

PAZITI MORAMO NA DATUME!

Ker pa je že govor o *Slovenski skupnosti*, naj omenimo še slovesni članek v Novem listu po obisku, ki so ga predstavniki »Socialistične zveze delovnega ljudstva« Slovenije vrnili *Slovenski skupnosti*. List tako naslavlja spis:

OBISK, KI POMENI PRELOMNICO

Tako bulvarsko paradiranje z naslovi ima zelo neprijeten prizvok poklonitvenega nagovora. Nihče namreč ne zanika pozitivnega dejstva, da matična oblast zdaj ne zapostavlja več slovenskih ljudi, ki se niso vključili v italijanske stranke. Vendar ta sprememba ni od danes, kakor bi bilo videti ob pisanju Novega lista. Led je bil prebit (prelomnica!) že za časa Staneta Kavčiča, samo da drugi zdaj žanjejo, kar je on zasejal. Tako kakor se je zgodilo z avtocesto, ko je po njegovi zaslugi stekla od Vrhnike do Postojne, drugi pa se je potem pojavil, da jo je slovesno odprl prometu!

IDILIČNO BLEJSKO ZATOČIŠČE

»Če slišimo, da dandanes spričo rešenega narodnega vprašanja in izvedene socialne revolucije niso več potrebne prvine, ki bi nas kot narod in kot ljudsko skupnost združevale, mislim, da gre tako misel temeljito pretehtati, preden bi jo sprejeli za vodilo. Najprej zato, ker ne verjamem, da bo sploh kdaj konec potreb po tem, da bi se človek osvobajal kot naravno in kot družbeno bitje,

*da bi se združeval v taki ali drugačni skupnosti - delovni, krajevni, narodni, ljudski, mednarodni.**

Beno Župančič

na zborovanju slavistov na Bledu 28.10.1977

Pomembna pri ti izjavi je seveda trditev, da se ne moremo lahkomišno odrekati prvinam, ki nas kot narod združujejo. Še bolj je pomembno prepričanje, da bodo ljudje tudi v prihodnosti čutili potrebo, da *se združujejo tudi še v narode*. Vendar pa se ta ugotovitev ne strinja s Kardeljevo tezo, da bo z odpravo kapitalizma narod odmrnil. (Glej zadnjo izdajo Kardeljevega teksta o slovenskem narodnem vprašanju!). Lahko bi v teh dveh različnih pogledih videli primer toliko zaželenega pluralizma, ker pa Edvard Kardelj kot poglobitveni teoretik usmerja politični kurz jugoslovanske (in s tem slovenske) družbe, bi bilo želeti, da bi misli Bena Župančiča o narodnih prvinah prišle do izraza tudi kako drugače, ne samo na zborovanju slavistov, če naj namreč njegovo gledanje najde pot do širše skupnosti. Vsakomur je kajpada jasno, da nam kabinetna zavzetost za uveljavitev slovenskega jezika ne bo pomagala dosti, če ne bo prej prišlo do *razločne načelne potrditve naroda kot veljavne kategorije* ne glede na to, kateri razred bo upravljal narodno skupnost.

Kar se pa tiče ugotovitve, da je slovensko narodno vprašanje rešeno, bi pa Benu Župančiču z njegovimi besedami odgovorili, da »gre tako misel temeljito prehtati, preden bi jo sprejeli za vodilo.«

PODVOJITE STRAŽO!

Tak je naslov članka, ki ga je za obletnico Stalinove smrti napisal Stojan Spetič (*Primorski dnevnik*, 5.3.1978). Ta svarilni vzklik — Podvojite stražo — si je izposodil pri pesniku Evtušenku, ki je opozarjal odgovorne, naj pazijo na Stalinov grob, da ne bo tiran vstal iz njega. Vsekakor je tista pesnikova skrb hvale vredna, čeprav jo

je izrekel komaj takrat, ko mu je Hruščev to dovolil; zato bi lahko rekli, da jemljemo z zadovoljstvom na znanje tudi Spetičevo skrb, čeprav jo izreka v času, ko se njegova partija skuša prikazati v bolj demokratični preobleki. Vendar pa je slovenski človek skusil na svoji koži, kaj veljajo razni zgodovinski kompromisi, zato je zdaj Spetičevo kramljanje samo izraz prefinjene demagoške taktike. Kakšno veljavo namreč ima taka »humanistična« zaskrbljenost ob početju stalinizma, če se pa Stojan Spetič ne v tržaškem komunističnem strankinem glasilu »Delo« ne v »Primorskem dnevniku«, kjer je urednik, ni uprl sojenju in obsodbi dveh slovenskih kulturnih delavcev — Viktorja Blažiča in Franca Miklavčiča — ki sta kriva samo tega, da sta ravnala na podlagi listine združenih narodov o človeških pravicah. Mar mesecev samic, ki jih je prestal sodnik Miklavčič, ni pripisati stalinovski vzgoji naših ljubljanskih komunistov? Pa Spetič, mar bo rekel, da o storjenih krivicah ni bil poučen, kakor so trdili komunisti, ko je šlo za Stalinove zločine? Če pa je vedel in ve, zakaj molči? Piše v dnevnik, ki je bil nekoč tarča kominformističnih stalinistov, in na stolpcih tega dnevnika svari pred vrnitvijo Stalinovih metod, — obenem pa kot urednik istega dnevnika zamolčuje grobe kršitve človekovih pravic! Kaj ni to otipljiv primer, kako iskreni so italijanski partijci, ko trdijo, da so za pluralizem? Ali pa je Spetič za pluralizem v italijanski družbi, v slovenski pa za nadaljevanje stalinističnih metod? Vsekakor pa drži, da je tisti vzklik »Podvojite stražo« zelo umesten. Podvojite namreč stražo pred ljudmi, ki zatrjujejo, da so za zgodovinski kompromis, za pluralizem, v resnici pa sledijo zmeraj uporabnim nečajeuskim naukom.

Edvard Kocbek: ZBRANE PESMI 1, 2, Cankarjeva založba, Ljubljana 1977.

Mogoče se je z junijem 1977 začelo novo obdobje slovenske zgodovine. Mogoče se od tam naprej, od tistega dneva, ko je izšlo dobrih petsto strani Kocbekove poezije, nekaj odpira, bistri in dozoreva v novo kvaliteto.

Funkcionarji in oblastniki uporabljajo zmernejše besede; tu in tam se komu, ki je bil še včeraj ves v sovražnikih, zatrese glas v neko sled starčevske modrosti.

Kakor da bi bile granitne kocke z ovitka obeh knjig Edvarda Kocbeka — pobrane z neke slovenske babilonščine, zrušene v srečno treznost... Kakor da bi bile nasute v gradivo za novo, srečnejšo zidavo...

ZEMLJA, GROZA, PENTAGRAM, POROČILO, ŽERJAVICA in NEVESTA V ČRNEM; šest pričevalk, da Angel Slovenije — dela!

Vinko Ošlak

Ante Ciliga, DIX ANS AU PAYS DU MENSONGE DECONCERTANT, Paris.

Dr. Ante Ciliga je naši reviji poslal kopijo referata, ki ga je bral, ko je bil povabljen na beneško bienalo o disidentstvu. Verjetno bomo kasneje podali poglobitve misli tega referata, ki govori o izjalovitvi vseh opozicijskih sil v Sovjetski zvezi in o perspektivah novega razvoja sovjetske družbe v atomski dobi. Zdi pa se nam prav, da tokrat obvestimo svoje bralce o izidu Ciligove knjige »*Dix ans au pays du mensonge déconcertant*« (Desetletje v deželi pretresljivih laži), ki jo je izdala založba Editions Champ Libre v Parizu 1977. leta. Knjiga je

ponatis dveh Ciligovih del »V deželi velike laži« (*Au pays du grand mensogne*), ki jo je izdala založba Gallimard 1938. leta, in »Sibirija, zemlja izgnanstva in industrializacije« *Siberie, terre de l'exil et de l'industrialisation*, Paris 1950.

Pomembna pri tem je predvsem ugotovitev, da je Ciliga s svojo knjigo že leta 1938 prvi spregovoril o sovjetskih političnih zapornikih, tako da je pravzaprav predhodnik Londona, Steinerja, Solženicina. Zelo zanimivo je poglavje o Leninu, ki ga je zavoljo drastičnih ugotovitev o Leninovem razmerju do delavcev celo založba Gallimard 1938. leta obilno skrajšala.

O knjigi in o omenjenem poglavju bomo še pisali.

bp

Edvard Kocbek: KROGI NAVZNOTER, Slovenska matica, Ljubljana 1977

Po vsej tisti intervencijski sili kroženja navzven; po razočaranju, ki nam ga je pozunanjenost pripravila, je pravo razkošje srcu in umu, ko se lahko predaš v ubranost nekega drugačnega plivkanja; tistega, od KROGOV NAVZNOTER.

Pod naslovom *Luči na severu* nam Edvard Kocbek postreže z neko svojevrstno literarno obliko, ki pravzaprav ni več zapis iz dnevnika, ni črtica; recimo, da je nekakšen haiku v prozi, nekakšen literarni diapozitiv, razkošen v barvi in perspektivi. Neskončno pozoren. v resnem in ljubečem razmerju do vsega. Zapisi so bili deloma objavljeni l. 1932 v Domu in svetu, a učinkujejo, kot da so od danes, iz današnje izkušnje.

Prvi povojni pariški dnevnik se začinja z 28. jan., končuje pa z 21. marcem 1955. Dragocena paleta francoske kulture in umetništva; vmes preroške reminiscence o krščanstvu, družbi, človeku.

Drugi pariški dnevnik (17. III. - 27. IV. 1961) je dosti bolj ponotranjen. Človek ima vtis, da je ta vožnja avtorju bolj priložnost in ambient za retrospektivo srca, kot pa za kakšen pesniški turizem. Mimogrede: ko opisuje, kako mu je Tone Fajfar sporočil, da se končuje desetletna literarna in civilna karantena, pravi: »To sporočilo mi je moral prinesiti prav tisti, ki je začel v Ljudski pravici s splošnim napadom na moje novele.« Pripišimo: dobrih deset let po tistem se je sramna kožica Fajfarju že toliko zacelila, da je lahko že drugič zavihtel svoj bič v tistem grotesknem zborčku. Če mi muza dostojnosti ne bi branila, bi ob tem priimku najraje zapisal neki latinski pregovor...

Zadnje besedilo v knjigi ima naslov, ki označuje tudi vso knjigo: KROGI NAVZNOTER.

Še eno čudovito pričevanje, da se vse dobro prične in razodene le v avanturi. Iz te presenetljive apologije pomorstva pride pred oči tale podoba: Stari Egipt je bil geografsko odprt na morje; po duhu pa je bil celinski, zaprt, boječ do širnega vodovja. Najbrž je tudi to cementiralo njegovo verovanje, pismenost, slikarstvo, kiparstvo in arhitekturo v neko strogo pikolovsko ponavljanje, v neživljenjsko, monstrozno togost. Ali ni nekaj tega duha na delu tudi pri Slovencih?

Duh, ki se okoplje v teh krogih, ki bo okušal Kocbekov dar lepe besede — in dar preroštva, bo bliže pashi, bo laže izšel iz »Egipta«...

Vinko Ošlak

Bruno Nicolini: FAMIGLIA ZINGARA, (Družina pri Ciganih), Morcelliana 1969.

Bruno Nicolini je pomemben kulturni delavec, ki se na italijanski, a tudi na mednarodni ravni ukvarja z

vprašanji ciganske etnične skupnosti. Kdor se zanima za publikacije, ki obravnavajo ogrožena občestva, ta se je srečal s prispevkom Bruna Nicolinija v knjigi *Le mille culture*; prav tako pa tudi v reviji, posvečeni ciganski skupnosti *Lacio Drom* (Srečno pot), ki izhaja v Padovi. Skupaj z Marcello Karpati pa Nicolini vodi v Rimu *Študijski center o Ciganih*.

V knjigi, ki pretresa vprašanja ciganske družine, prihaja do izraza avtorjev duhovniški poklic, vendar se pisanje ne omejuje na pastoralne napotke, ampak se predhodno pogloblja v prvine ciganske etike in psihologije. Nadvse zanimiva je na primer ugotovitev, da si Cigani ne morejo predstavljati pekla kot kraja večnega pogubljenja, zakaj zanje je Bog načelo dobrote. Prav tako je zanimivo, da Cigani ne čutijo potrebe po duhovništvu in nimajo nikakršne oblike skupnega bogočastja. Poznajo samo posameznikovo molitev, ki pa je pristna ter brez časovnih in krajevnih vezi.

Delo, ki ponuja zelo bogato bibliografijo, je torej pomemben doprinos k spoznavanju ljudstva, o katerem večinoma zelo malo vemo. Nicolini, ki se je delu v prid Ciganov posvetil scela, tako da je celo sprejel obred krvne pobratimije, pravilno poudarja, da ni mogoče doseči kulturnega razvoja z uničevanjem že dane kulture. To pa je načelo, ki velja za odrešitev sleherne ogrožene skupnosti.

bp

Werner Heisenberg: DEL IN CELOTA. Pogovori v območju atomske fizike. Mohorjeva družba v Celju. 1977. Prevedla Katarina Bogataj-Gradišnik. Opremil Marjan Paternoster.

»Ekumenska moč duha in srca«, o kateri uvodoma

govori Ruth Nanda Anshen, diha iz slednje strani te knjige, ena najdragocenejših, kar jih je doslej izdala celjska Mohorjeva družba. To je res žlahtna beseda v našo nastajajočo Svetovno dobo, v odklonitev tako levega kakor desnega totalitarizma, da spet citiramo uvod. Knjiga, razpeta nad toplo avtobiografičnostjo in med visokim filozofsko-fizikalnim dialogom, med Platonom in Nielsonom Bohrom, med problemi kvantne mehanike in obstoja Boga.

»...Zato mislim, da kakega političnega gibanja nikdar ne smemo presoјati po ciljih, katere na ves glas oklicuje in si zanje morda tudi zares prizadeva, temveč edinole po pripomočkih, katere uporablja za njihovo uresničitev. Ti pripomočki so žal prav tako slabi pri nacionalsocialistih kakor pri komunistih in kažejo, kako tudi započelniki ne verujejo več v prepričljivost svojih idej: zato s tema dvema gibanjema nimamo kaj početi, in prepričan sem, na žalost, da eno in drugo lahko prinese Nemčiji samo nesrečo...« (Str. 162)

Izredno zahteven prevod je vzorno opravila Katarina Bogataj - Gradišnik. Spremno besedo k slovenskemu prevodu — razlago nekaterih fizikalnih pojmov in profile nekaterih modernih fizikov — je prispeval Miroslav Adlešič.

a.r.

Andrej Capuder: MALI CVET, Slovenska matica, Ljubljana 1977

Ko Jernej Dekleva piha v svoje glasbilo, se zdi, da bi ga skozi vse vaje in nastope rad predvsem očistil, ga do lucidnosti izpihal, da bi ga usposobil v instrument gle-

danja — in da bi dognal tisti čisti ton, s katerim bo dal intonacijo življenju.

Tveganje in iskanje v trikotu med Ljubljano, Dubrovnikom in Provanso — med delom, užitkom in kontemplacijo, je motor te zanimivo in temperamentno napisane knjige. Da avtor rad pogleda v življenje »pod noge«, »v senco«, »v kanal«, smo videli že v prvem njegovem romanu *Bič in vrtavka*. Tudi v tej, drugi knjigi, je korak iz največje zakajenosti in bojujoče hrupnosti, iz največje izgubljenosti in obupa — v mir in skušnjo zbranega duha, v sodoben samostan sredi Provanse, najkrajši. Skoraj na vsaki strani tega romana, ki govori o izvajalcih jazza — in o tipanju v srčiko življenja, v duhovnost, se nehote zaveš tistih Jezusovih besed, ko pojasnjuje, koga je navsezadnje prišel reševati...

Ta »Mali cvet« iz jazzovskega ansambla je navsezadnje kar dovolj velik in prisrčen cvet sodobne slovenske proze.

Vinko Ošlak

Lev Detela: POVOJNI SLOVENSKI KOROŠKI PESNIKI IN PISATELJI, Družba Sv. Mohorja v Celovcu 1977, cena 50 šilingov.

Naši fleši ne morejo mimo brošure, ki na sto petdesetih straneh obširno obravnava slovensko koroško književno povojno žetev. Pred to publikacijo je že prof. Jože Pogačnik v knjižici, izšli v »Kosovelovi knjižnici« 1972. leta z naslovom *Slovensko zamejsko in zdomsko slovstvo*, ocenil delo pomembnejših koroških slovenskih ustvarjalcev. Prav tako se je poglobil v ustvarjanje naših piscev onkraj Karavank prof. Matjaž Kmecl (Glej brošuro

IX. *Seminar slov. jezika, literature in kulture*, Univerza v Ljubljani, 1973. leta; glej tudi *Le livre slovène*, 1973, št. 3/4).

Tudi Lev Detela se približuje delu koroških avtorjev s kritičnim očesom, vendar z bolj diskurzivno metodo, tako da so njegova »esejistična razmišljanja«, kot jih označuje, dosti bližja širokemu krogu bralcev. S tem je pisatelj naredil veliko uslugo koroškim slovenskim ljudem, saj je s svojo knjigo podal malone celoten pregled njihovega sedanjega slovstva; prav tako pa je tudi drugim Slovincem omogočil, da se pobliže spoznajo z usodo »trdo preizkušenih koroških« ljudi, katerim avtor svoje delo tudi posveča. O njegovih pogledih naj sodi literarna kritika; naša revija pa z zadovoljstvom beleži novi dosežek pri poudarjanju tistega plemenitega smotra, za uveljavitev katerega je Zaliv tudi nastal.

bp

DRUGA VRSTA, L. I - štev. 1-2. Buenos Aires 1977. Izhaja štirikrat letno Uredniški odbor Magda Zakrajšek, Andrej Rot, Marjan Adamič, Pavel Fajdiga.

Šapirografiran glas iz neke nepoznane, mladostne, slovensko zavzete Argentine: praktično prvi glas nove podomobranske generacije. Prisluhnilimo kakšnemu stavku izpod peresa Andreja Rota:

»... Iz prvotnega gledanja, da so šola, religiozna problematika in kulturna dejavnost v znatni meri pogojeni od značilne protikomunistične tematike, smo prešli v pristnejše razumevanje našega položaja... Zavest narodnosti ne temelji samo na ozemlju, temveč predvsem na

zavesti narodne pripadnosti... Tako se smatramo del slovenskega naroda in nihče nam ne more te pravice krati, čeprav smo oddaljeni od narodnega ozemlja, kar je posledica zgodovinskega in ideološkega razvoja, s katerim smo povezani preko naših staršev, jezika in vse slovenske zgodovine... Naša kultura mora biti zato kultura naših staršev, vendar očiščena predsodkov, obdolžitev in drugih obtežil...«

Med sodelavci preseneča z intelektualno in izrazno ravnijo Pavel Fajdiga. To posebno z *Dnevnikom*, kjer z nezdamsko stilno sproščenostjo opisuje nastajanje *Druge vrste*. Slovenska Argentina utegne dobiti z njim novega pomembnega intelektualca, če že ne pisatelja.

»... O reviji sva prvič govorila po likovni razstavi, ki jo je priredila SKA, v kavarni Antartida...«: to bi bil lahko tudi začetek slovenskega argentinskega romana.

ar

Karl Gustav Ströhm: OHNE TITO kann Jugoslawien überleben? Verlag Styria Graz, Wien-Köln, 1976.

V velikem delu evropske javnosti je vzbudila lani precejšnjo pozornost knjiga znanega nemškega časnikarja in zgodovinarja Karla Gustava Ströhma »Ohne Tito« (Kann Jugoslawien überleben?) (t.j. »Brez Tita«). (Se lahko Jugoslavija ohrani?). Delo je izšlo ob koncu lanskega leta tudi v italijanskem prevodu pri tržaški založbi Lint.

Karl Gustaf Ströhm, ki je bil rojen leta 1930 v Revalu na Estonskem kot sin nemškega očeta in ruske matere, deluje že mnogo let kot dopisnik nekaterih nem-

ških in avstrijskih dnevnikov za države vzhodne Evrope. Moderno zgodovino vzhodne Evrope pozna tako dobro kot najbrž noben drugi zahodni časnikar. Zato je bilo bravcem že njegovo ime jamstvo, da obravnava v svoji novi knjigi o Jugoslaviji »brez Tita« tamkajšnje politične probleme z vso resnostjo in stvarnostjo.

Knjiga, ki je izšla pri založbi »Styria«, šteje nekaj nad 300 strani in je razdeljena na dvanajst poglavij s predgovorom. V njih analizira avtor novejšo zgodovino jugoslovanskih narodov in jugoslovanske države, ugotavlja osnovne silnice in dejstva, ki določajo njihovo narodno in državno ekzistenco, ter skuša na osnovi tega postaviti diagnozo, kaj se bo zgodilo v Jugoslaviji — oziroma z Jugoslavijo — ko ne bo več Tita, v katerem vidi tistega, ki drži zdaj državo skupaj z močjo svojega prestiža in z ne preveč škrupoloznimi ter zato učinkovitimi sredstvi svojega sistema. Realistično usvetljuje Titovo osebnost in njegovo politiko tako nasproti Vzhodu kot nasproti Zahodu, pa tudi v notranjepolitičnih problemih, vendar imamo občutek, da je pri tem usmeril žaromet vse preveč nanj, tako da so druge pomembne osebnosti novejše jugoslovanske zgodovine ostale nekoliko preveč v senci, npr. Kardelj kot »oče« ideje samoupravljanja, ki je nedvomno danes osnova jugoslovanskega državnega sistema. Imamo vtis, da je Ströhm nekoliko preveč očaran od »karizmatičnosti« Titove osebe in zato preveč povezuje obstoj jugoslovanske države z njo. Odtod tudi naslov knjige.

Zbral pa je za svojo analizo ogromno dokumentacijo, v kateri je marsikaj takšnega, kar ni bilo znano niti tistim, ki so sicer ves čas pozorno spremljali dogajanje v Jugoslaviji. Toda ravno ta goščava faktov ovira Ströhma — vsaj tak občutek zapusti knjiga — da bi čisto jasno razložil osnovne probleme, ki se skrivajo za njimi. Tako je njegov zaključek nekoliko nejasen in dvoumen: »Jugoslavija bo (tudi po Titu) tako stabilna in trdna, kolikor bodo njeni prebivavci sami hoteli.« Ni mu pa zame-

riti, če gleda kot zahodni demokrat na Jugoslavijo in na njene narode predvsem s stališča zahodne varnosti v težki igri ravnovesja s Sovjetsko zvezo. Priznati pa mu moramo, da piše o Slovencih zelo simpatično, morda kar preveč.

Franc Jeza

Opomba uredništva. *Ko je bilo zgornje poročilo že v stavnici, sta nam avtor in tržaška založba »Lint« poslala v oceno izvod italijanskega prevoda omenjenega dela. Tako se nam nudi priložnost, da drugič se spregovorimo o njem in o zanimivem uvodu, ki ga je za italijansko izdajo napisal Diego de Castro.*

Andrej Kobal: SVETOVNI POPOTNIK PRIPOVEDUJE. Goriška Mohorjeva družba. Prva knjiga 1975. Druga knjiga 1976.

Šlovek mora samo obžalovati, da so se meje SR Slovenije zaprle knjigi, ki bi si tam gotovo pridobila na desetisoče bralcev, in da se je njeno uspešništvo moralo omejiti na zamejstvo in zdomstvo. Gre namreč za izredno knjigo tudi v vseslovenskem merilu. Komaj kakšna slovenska usoda se more kosati s Kobalovo tako po svoji pisanosti kakor po svoji uspešnosti.

Pismonoša in avstrijski vojak, obveščevalec in študent, pomožni urednik in ljudski dramatik, med vojno član O.S.S. v Egiptu in član zavezniške vojaške misije v Bolgariji, svetovalec ameriške vlade v Indiji in v Pakistanu, urejevalec arhiva pariške izpostavke carske Ohrane na stadfordski univerzi in še in še... In vse to pripovedovano z vervo rojenega zgodbarja, z oprtim očesom za

pokrajine in za usode, v ključu klenega ameriškega pragmatizma, v katerem pa žari granitna slovenska zavest.

Slovensko plast v tej sicer kozmopolitični knjigi (nemilo upodobljeni Louis Adamič, dr. Boris Furlan, dr. Ivan M. Čok, kakšen slovenski minister Titove Jugoslavije itd.) se vgrajuje v našo širšo narodno historiografijo. Pripovedno pa je mnogo poglavij takih, da bi morala dobiti svoje mesto v slovenskih šolskih antologijah. Zgodba o izdajalskem slonu v 2. delu je na primer napisana s hemingwayevsko silovitostjo.

ar

Mirella Karpati, Renza Sasso: ADOLESCENTI ZINGARI E NON ZINGARI (CIGANSKI IN NECIGANSKI MLADOSTNIKI)» Lacio Drom Rim 1976.

Avtorici, prva pedagoginja, druga psihologinja, sta v tem delu zbrali izide testov, ki sta jih napravili na klasičnih licejih v Turinu, Rimu in Catanzaru ter prav tako tudi med mladimi Cigani. Testiranci so morali sestaviti idealno vas, za kar so imeli na razpolago 230 elementov.

Ugotovitve anket sta znanstvenici zbrali na štiristo straneh velikega formata, na katere opozarjam vse, ki se bavijo s socio-psihološkimi raziskavami mladih.

Za vse, ki bi se zanimali za vprašanja Ciganov, pa prepisem sledeči naslov: Centro Studi Zingari, via delle Zoccolette, 17 - Roma.

bp

*Josip Edgar Leopold - Lavov: KARTUZIJA
PLETERJE IN PARTIZANI 1941-1945. Spomini.
Založba Obzorja 1977.*

Močan značaj, patriotsko srce, preprost intelekt: to je vtis, ki ga odneseš ob knjižnici tega Hrvata, priorja pleterške kartuzije, ki si je zaradi svoje ljubezni do Slovenije zaslužil slovenski Panteon. Seveda boš zastonj iskal v njem kakšno globljo miselno ali politično problematiko na relaciji krščanstvo-marksizem. Prav tako boš v spominih tega poklicnega kontemplativca zastonj iskal duhovno razsežnost, kar seveda ne pomeni, da je bil brez nje. Vse je tu samo nedolžna realnost.

Moment iz slovenskega evrokomunizma iz leta 1945 v Gorici: »... V nedeljo, 13. maja, je bila proslava zmage. V slovenski cerkvi sv. Petra je bila ob 9. uri zahvalna služba božja za zmago in mir, kateri je prisostvovala tudi vojska, oborožena in pod komando svojih oficirjev. Bila je slovenska pridiga in lepo so slovensko peli. Pozneje je bila tudi v stolni cerkvi zahvalna služba božja in spet je bilo navzočih več partizanskih čet. Tam je oficir ob glavnih delih maše celo poveljeval »mirno«...« (Str. 193)

Knjigi je Bojan Štih dodal literarno navdihnjen spremni esej. V njem med drugim omenja ljudi iz »nedogmatičnega katoliškega kroga«, a se boji zapisati ime najpomembnejšega med njimi. Ne boji se zapisati Bog z veliko začetnico.

ar

*Carlo Podrecca: SLAVIA ITALIANA. Uredil
Studijski center Nediža, Špeter, ZTT, Trst 1977.*

Nadvse pomembna je biografska in spremna študija

Pavla Petriciga, ki v dvojezičnem tekstu uvaja bralce v Podreccovo knjigo. Gre za štirideset strani izredno zanimivih podatkov, ki nam razkrivajo pestro ozadje pisateljeve osebnosti in značilnosti pokrajine, katere je Podrecca kvalificiran glasnik. Nenavadno doživetje pa je, ko je človek priča, kako vneto dokazuje slovensko specifičnost Beneške Slovenije soustvarjalec Risorgimenta, Garibaldijev soborec in prijatelj Cesareja Abbe! Pred Italijanom bi manj sumljivega zagovornika slovenski živelj v Nadiških dolinah res ne mogel najti. Zanimivo je pri tem, kako špeterski pisatelj ugotavlja narodno samobitnost Beneške Slovenije ne samo na podlagi zgodovinskih, jezikovnih, upravnih, sodnijskih, vojaških dejstev, ampak se poslužuje tudi zelo modernih prijemov, kakor je na primer tisti, kjer pravi, da se je jezik domačinov ohranil nespremenjen, od langobardskih časov, kajti »ne moglo bi biti drugače, ko pa se slovenski jezik čudovito istoveti z naravo stvari in ljudi, tako da bi morali, če bi ga hoteli izruvat, odpraviti tako prve kot druge (str. 29).«

To dokumentirano, tehtno in hkrati prizadeto pisanje o *Schiavoniji* je edinstven tekst, ki je v italijanskem jeziku o Slovencih izšel na ozemlju italijanske države. Te *Schiavonije* namreč Podrecca ne obravnava kot pokrajine, ki bi zahtevala spoštovanje manjšinskih pravic, temveč neizpodbitno zagovarja samostojnost slovenske narodne skupnosti, tako, da navaja v kurzivu definicijo beneškega senata iz 1788, da je »Schiavonia.. una nazione diversa e separata dal Friuli« (drugačna in od Furlanije ločena nacija).

Seveda ni mogoče v teh bežnih zapiskih podati kolikor toliko zgoščene vsebine Podreccovega dela, mogoče nam bo o priložnosti kdo priskočil na pomoč in nam predel najbolj značilne odlomke. Na tem mestu naj omenimo samo še to, da je pisatelj vnaprej videl nastanek slovanske države med Jadranskim in Črnim morjem in verjel, da bodo primorski in beneški Slovenci poklicani, da postanejo člen, ki bo povezoval dva civilizacijska sve-

tova.

Edino, kar bi lahko pripomnili na Podreccov račun, je to, da ga moti morebitni povečani vpliv avstrijskih Slovencev na Benečijo, medtem ko, pravi, bi moral rasti italijanski vpliv na drugi strani meje. A mislimo, da je treba to razpoloženje razumeti kot odmev svobodnjaškega duha nekdanjega Garibaldinca, ki ga je Nino Bixio povišal v poročnika in mu v priznanje celo izročil meč. Saj se je 1866. leta tudi Slovenska Benečija kot celota pustila očarati od prevratnega italijanskega ozračja; nič čudnega torej ni, če leta 1884, ko piše svojo knjigo, Podrecca še upa, da bo mogoče zajeziti raznarodovalni proces s pomočjo idej, zavoljo katerih je z junaštvom na bojnem polju pomagal ustvariti novo Italijo.

bp

Franc Jeza, O KLJUČNIH VPRAŠANJIH KARANTANSKO - SLOVENSKE ZGODOVINE, Založba Baraga, Buenos Aires, 1977.

Z letnico 1977 je pred kratkim izšla pri slovenski založbi Baraga v Buenos Airesu knjiga o zgodnjih obdobjih slovenske zgodovine. Njen avtor je Franc Jeza. Knjiga ima naslov »O ključnih vprašanjih rane karantansko-slovenske zgodovine« in obravnava na nekaj nad 180 straneh gostega tiska probleme, ki so že od nekdanj zanimali slovenske, pa tudi tuje zgodovinarje, ne da bi jih bili mogli razvozlati, ali pa so vsiljevali razna tendenčna tolmačenja, kot so ravno prijala panslavistični ali velenemški politični ideologiji. Kot znano, je šlo predvsem za pojav prvotnega slovenskega plemstva oziroma svobodnjaštva — koseze — in za razne druge ključne besede in

pojave kot npr. ustoličevanje karantanskih knezov, vlogo koseškega sodnika, župane, »Hrvate« v Celovski kotlini, ime koroške dežele itd.

V polemiki z raznimi nemškimi, češkimi in tudi slovenskimi zgodovinarji in jezikoslovci ter narodopisci razlaga in pojasnjuje Jeza omenjene pojave in besede ter razne koroške in splošno slovenske narodopisne posebnosti na osnovi na novo preučenih zgodovinskih virov, kritično pretresenih dosedanjih teorij in etimologije ter pride, vedno v skladu s svojim stališčem o skandinavskem (vandalskem) izviru slovenskega naroda in o njegovi starodavni nacionalni oziroma etični individualnosti, do presenetljivo novih ugotovitev, ki prikazujejo rano slovensko zgodovino v čisto novi luči. Sploh pa zagovarja avtor mnenje, da je treba začeti drugače gledati na celotno slovensko zgodovino, v odnosu na njen čas oziroma obdobja in okoliščine, ne pa s stališča abstraktnih tez moderne časa, kot so npr. »slovanstvo« in razne politične ideologije.

Knjiga bo nedvomno vzbudila polemike, ker je v marsikaterem pogledu izzivalna, kar pa je za medlo in uspravano slovensko zgodovinopisje samo dobro, da ga predrami in spodbudi. Odlika knjige je v tem, da upošteva tudi najnovejšo tujo literaturo.

v.r.

Gaspare Barbiellini Amidei - Ulderico Bernardi: I LABIRINTI DELLA SOCIOLOGIA. Laterza, Roma - Bari 1976.

Barbiellini - Amidei je avtor knjige »Il minusvalore«, ki jo je naša revija že omenila, saj se pisec zavzema

za reševanje pisanega bogastva, ki ga industrijska civilizacija neizprosno odplavlja. Kot podravnatelj dnevnika »Il Corriere della Sera« pisatelj tudi pri listu omogoča, da pride do izraza vse, kar je zavrženo in ogroženo, na primer jezikovno bogastvo nepriznanih skupnosti. Je profesor na univerzitetnem inštitutu v Bergamu. Tam poučuje tudi Ulderico Bernardi, o katerem smo pisali, ko je izšlo delo »Le mille culture«. Naravno je torej nekako bilo, da se oba, v socioloških študijah sorodno naravna avtorja, odločita za skupno delo, ki naj bo sodoben pregled in pretres »labirintov« sociološke misli.

Delo bi zaslužilo poglobljeno oceno, kajti snov ni samo sodobna, ampak tudi podana z vse prej kot s suhoparnim znanstvenim prijemom. Zato ni toliko pomembno, da nam avtorja nudita razvoj družbenih teorij od Rousseauja do Smitha, od Marxa do novih nemarksističnih gledanj na družbo, do Spencerja, Durnheima in Webera, — temveč da sta zavzeta za človekovo osebno integriteto; da poudarjata pomen zanemarjenega bogastva kmečkih skupnosti; da se odločno potegujeta za spremembo družbe v prid zapostavljenih slojev, vendar ne tako, da bi sedanji kapitalistični porabniški sistem zamenjala dirigirana ureditev, v kateri bi ideološki kalup nadomestil odpravo »starokopitne« navlake. Pomembnih vprašanj, kot je sprememba zaostalih dežel, pojem prostega časa, problem jezika itd. se avtorja lotevata s sodobnim instrumentarijem, ki pa je zavoľo njune naravnosti naklonjen tistemu humanističnemu gledanju, kateremu skušamo biti zvesti vsi, ki ne prisegamo enkrat za vselej na določene sociološke preroke.

bp

*KNJIGE GORIŠKE MOHORJEVE DRUŽBE ZA
LETO 1978. Izdala goriška Mohorjeva družba,
Gorica 1978.*

Od knjig (treh), ki nam jih je poleg koledarja letos poslalo uredništvo Mohorjeve družbe iz Gorice, bi tokrat bralce opozorili predvsem na 4. snopič »Primorskega slovenskega biografskega leksikona«. Mogoče bi morali podčrtati, da gre za drzen podvig, vendar je spet res, da se v življenju slovenskega naroda večkrat zgodijo čudeži, to se pravi, da se, takrat ko smo zavoljo marsičesa pobiti, nekje pojavijo klice nove rasti, ki postanejo vir novega upanja. Tak nov doprinos se nam zdi to nastajanje primorskega leksikona. In rekli bi, da skoraj bolj kot priročnik, ki naj nas sproti pouči, ko smo v škripcih zaradi podatkov, je to delo pomembno, ker razkriva, kako bogata je zakladnica naše preteklosti.

Nič novega ne bomo namreč povedali, če bomo tudi tukaj ugotovili, kako nepripravljena sta naš študent in akademik takrat, ko je govor o naši zgodovini in politiki. In tega poraznega dejstva ni pripisati samo šolskim programom, pač pa predvsem našim političnim in kulturnim faktorjem, ki jim je šlo za vse prej, kot pa za resno pripravo zrelega in podkovanega kadra.

Primorski leksikon je zato moder poskus polaganja novih temeljev. Sodelavcem in založbi moramo samo čestitati. Res, da je marsikje, ko gre za sedanost, čutiti premajhno oddaljenost od oseb in dogodkov, vendar je mogoče tako darežljivost odpustiti, češ da so ravnali po reku melius abundare quam deficere. Strokovno oceno seveda prepuščamo drugim; ob črki D pa vi vendar kazalo še omeniti delo Daria De Tuonija, ki se je v razmerju do Slovencev držal nekako linije Scipia Slataperja.

bp

Janko Prunk, POT KRŠČANSKIH SOCIALISTOV V OSVOBODILNO FRONTO SLOVENSKEGA NARODA, Cankarjeva založba, 1977.

Gre za dvesto strani skrbno izdelanega prikaza uveljavljanja socialistične misli pri slovenskih kristjanih med obema vojskama. Potrebno je pri tem ugotoviti, da je prijem precej drugačen od tistega, ki ga po navadi uporablja partijska historiografija; čeprav ima namreč avtor že določen cilj, to je, da pripelje krščanske socialiste v OF, vendar je v glavnem korekten. Ne taji pomembnosti krščansko-socialističnih organizacij od sindikalne JSZ (Jugoslovanske strokovne zveze) do kulturnih društev, revij, predavanj itd. Tako da prizna, kako so bili pred drugo svetovno vojsko na Slovenskem krščanski socialisti najbolj pomemben faktor pri potrjevanju slovenske nacionalne samobitnosti in socialistične misli. Prav tako izstopa iz avtorjeve obravnave, da so bili komunisti takrat številno šibki, čeprav so bili organizirani v stranko, medtem ko krščanski socialisti niso bili, kar pa se je kasneje izkazalo kot njihova usodna šibkost. A to ne spada več v oris, ki si ga je avtor določil. Šteti pa mu moramo v dobro, da je poudaril, kako je slovenska partija za časa sovjetsko-nacističnega pakta pustila svoje zaveznike in še posebno krščanske socialiste na cedilu ter jih celo ozmerjala z imperialističnimi hlapci!

Vsekakor zelo zanimivo delo, iz katerega je lepo razvidno, kako je na eni strani cerkvena hierarhija na vse načine skušala onemogočiti razvoj krščanskega socializma, ki je nadaljeval zamisli Janeza Evangelista Kreka, na drugi strani pa, kako je imela slovenska partija lahko delo, ko se je pravzaprav cepila na že pripravljeno številčno močno in intelektualno kvalitetno krščansko socialistično množico.

Knjigo priporočam mladim. Bogati bibliografski podatki so izjemno koristni za nadaljnji študij nadvse pomembne in tudi danes aktualne problematike.

bp

Aleksander Rojc, CULTURA MUSICALE DEGLI SLOVENI A TRIESTE DAL 1848 ALL'AVVENTO DEL FASCISMO, Editoriale stampa triestina, Trieste 1978

Nedvomno je zelo posrečena zamisel prof. Aleksandra Rojca, da je svojo doktorsko tezo, O glasbenem udejstvovanju tržaških Slovencev od leta 1848 do nastopa fašizma, priredil za knjižno izdajo, namenjeno italijanskemu bralcu! Saj je prav pričevanje o našem kulturnem udejstvovanju najlepši dokaz naše civilizacijske ravni, glasba pa ima pri tem potrjevanju častno mesto.

Zato z veseljem pozdravljamo brošuro, ki na sto straneh v zgoščeni obliki prikazuje rast naše glasbene kulture, dokler je ni zatrla črna diktatura. Število glasbenikov, bogastvo del in zborov, društev in prireditev ne bo presenetilo samo tujega bralca, pač pa tudi marsikaterga Slovenca. Zato bi bilo nadvse umestno, ko bi Rojc svoje delo izdal tudi v slovenščini, a takrat v polnem obsegu. Tedaj bo prišla tudi bolj do veljave izredno bogata bibliografija, s katero je potrdil svojo odlično znanstveno pripravo.

bp

I Z J A V A

DRUŠTVA SLOVENSkih IZOBRAŽENCEV

Društvo slovenskih izobražencev v Trstu čuti dolžnost, da opozori javnost na dogodek, ki se je pred nedavnim pripetil na bližnji državni meji.

Dne 28. decembra 1977 so namreč jugoslovanski obmejni organi na bloku pri Fernetičih pisatelju Borisu Pahorju prepovedali vstop v SFR Jugoslavijo.

Kljub pomanjkanju utemeljitve vse kaže, da gre za povračilni ukrep, ker je bil pisatelj Pahor zastavil svoj ugled Slovenca, umetnika in svobodoljuba v obrambo zdaj že pomiloščenih sodnika Miklavčiča in časnikarja Blažiča, ki sta bila zaprta zaradi izpovedovanja svojih idej.

Zgodilo se je torej, da je zamejskemu Slovincu prepovedan vstop v matično domovino.

Ta ukrep krši neodtujljivo pravico do domovine, ki jo imajo člani istega naroda, pa naj živijo kjerkoli, še posebej pa nasprotuje helsinškim načelom, o katerih zdaj razpravljajo v prestolnici Jugoslavije in ki se zavzemajo za svobodno kroženje ljudi in idej.

Če ta načela veljajo za pripadnika vsakršnega naroda, veljajo vsaj v enaki meri za slovenskega pisatelja Borisa Pahorja, člana PEN-kluba, podpredsednika evropske manjšinske organizacije, antifašista in nosilca enega najvišjih odlikovanj za slovensko svobodo, odlikovanja nacističnih uničevalnih taborišč.

Društvo slovenskih izobražencev v Trstu izreka pisatelju Pahorju svojo solidarnost in pričakuje od pristojnih forumov v matični Sloveniji, da ponovno vzamejo v razmislek ukrepanje, ki ne more krepiti navezanosti zamej-

skega človeka na matično domovino.

Trst, v januarju 1978.

DRUŠTVO SLOVENSКИH IZOBRAŽENCEV
TRST

PRIPIS UREDNIŠTVA

Društvo slovenskih izobražencev je odposlalo podobno izjavo tudi v italijanščini. Objavila sta jo tržaška »Piccolo« in »Meridiano di Trieste«.

Po objavi izjave Društva slovenskih izobražencev je tržaški »Il Piccolo« priobčil tudi pismo bralca, ki se pohvalno izraža o slovenskih kulturnikih, medtem ko ugotavlja čudno zadržanje italijanskih intelektualcev v primerih, ko je treba nastopiti s kako solidarnostno izjavo.

Zanimivo je pri tem, kako italijansko občinstvo malo pozna slovenske razmere v Trstu, saj se omenjenemu bralcu zdi, kot da so v »Društvu slovenskih izobražencev« včlanjeni v glavnem vsi predstavniki slovenske tržaške kulture! Najbrž pa bi bralec poslal časniku drugačen dopis, ko bi vedel, da se nobeden od tako imenovanih slovenskih levičarjev - socialistov, komunistov, privrženecv ljubljanskega socializma — ni zmenil ne samo za prepoved Borisu Pahorju, da potuje v Slovenijo, pač pa niti za po krivem obsojena in zaprta kulturnika Miklavčiča in Blažiča. Ti »levičarji«, ki bodo jutri nastopili za demokracijo v Čilu, se mirno potuhnejo in dajo rep med noge, ko se krivica godi v domači, socialistični hiši!

Ur.

BORIS PAHOR ODGOVARJA

Pogovor na tržaškem radiu Trst A potem, ko so pisatelju Borisu Pahorju prepovedali vstop v matično domovino. Radijska postaja je intervju odhajala ob poročilih dne 28. decembra 1977.

Gospod profesor, kaj je po Vašem vzrok, da Vam včeraj jugoslovanske oblasti niso dovolile vstopa?

Rekel bi, da je to povračilni ukrep, ker sem se zavzemal za osvoboditev sodnika Franca Miklavčiča in časnikarja Viktorja Blažiča. V normalnem demokratičnem ozračju ne bi ne prvi ne drugi smela imeti sitnosti zavoljo visoko kvalitetnih člankov, ki sta jih napisala; a videti je, da se na Slovenskem še ponašajo s tako »demokracijo«, ki zapira ljudi zato, per drugače mislijo in pišejo.

Toda oba sta bila, kolikor vemo, novembra z amnestijo izpuščena. Zakaj zdaj s tem, da Vam prepovedujejo vstop v Slovenijo, to nadaljevanje afere?

V vsem vidim izrecno pomanjkanje politične modrosti. Ko sem objavil Kocbekov intervju, bi bilo pametno, ko bi, če so že mislili, polemizirali z njim v tisku, ne bi pa smeli delati takega hrupa, da je prisluhnila cela Evropa! Seveda so sčasoma spoznali, da so se zaleteli, a takrat je bilo prepozno. Vendar se je vse spet ponovilo, ko je v »Zalivu« izšel spis, ki je branil Kocbeka. In nad sodnikom Miklavčičem so se znesli, ker nad Kocbekom se niso mogli. Pa je tako nanese, da je bil na obravnavi proti Miklavčiču tudi dopisnik *New York Timesa*. In ta je zadevo vrgel v svet. Za Miklavčiča se je predvsem

zavzela organizacija *Amnesty International*. Vzporedno se je evropski PEN klub zavzemal za Blažiča. In spet se je odgovornim po malem razodelo, da si z obsodbami takih poštenjakov, kot sta Miklavčič in Blažič, delajo po svetu zelo slab renomé. No, zdaj sem na vrsti jaz. In tako se jim nazadnje zdi, da brez škode za svoj ugled ukrepajo proti meni s tem, da mi prepovejo vstop v matično deželo.

Gospod profesor, kakšen vtis je napravil na Vas ta ukrep?

Veste, zadnje čase sem prebral toliko novih poročil in izpovedi ljudi, ki so imeli opravka tako z zahodnimi kakor z vzhodnimi diktaturami, da me noben poseg več ne preseneča. Poleg tega imam tudi sam nekaj skušenj iz vojnih dni.

Kaj pa Društvo slovenskih pisateljev in slovenski Pen klub?

Javno nista spregovorila ne prvo ne drugi. Na dve pismi, v katerih sem prosil, naj se zavzame za oba jetnika, mi PEN klub v Ljubljani sploh ni odgovoril.

Kakšno je, gospod profesor, Vaše razpoloženje ob vsem tem?

Kar se slovenskega naroda tiče, bi rekel, da nas je lahko v dno duše vse sram, da z zavestjo take kulturne svobode proslavljamo stoletnico Cankarjevega rojstva in mu gradimo v Ljubljani spomenik. O sebi pa moram reči, da sem miren, ker sem kot pisatelj storil samo svojo dolžnost; ob poldrugem letu samice in kaznilnice, ki ga je moral prestati Miklavčič, in ob mescih zapora, ki jih je presedel Blažič, je izključitev, na katero sem obsojen,

manjše zlo. In lahko rečem, da sem zadoščen, če sem s svojimi posegi kakorkoli pripomogel, da sta se zapornika pred časom rešila rešetak. Seveda je spoznanje, da človek omamno zadiha v prostost zunaj matičnih mejnih kamnov, zelo trpkó; vendar mi pogled na moje spise jamči, da nisem po nemarnem zapravljaj čas, ki mi je bil dodeljen po vrnitvi iz taborišča; obenem pa verjamem, da bo napočil čas, ko bo nam vsem in tako tudi meni usoda bolj naklonjena, kot nam je danes.

AKTUALNI KOSOVEL

»Skrajno bi soglašal z rešitvijo tega človeka, socialista, poštenjaka, moža, razrednega borca, ako bi bil i jaz prepričan, da je edini konflikt današnje dobe »gospodarska razlika«. Skrajno bi soglašal, ako bi uvidel, da se da ta zelo komplicirana kriza tako primitivno rešiti »z zdravim razumom«, skrajno bi soglašal, ako se ne bi zavedal, da živim v 20. stoletju, ko nismo več tako primitiven narod v zarodku, in pridružil bi se mu, ako bi ne videl, da celo razredna etika stoji na gospodarskih tleh, mesto na tleh absolutnega človečanstva.«

(Zbrano delo. III., I. del. str. 243)

BORIS PAHOR

KOMENTAR K PREDAVANJU

VINKA OŠLAKA -

»DRAGA 77« NA OPČINAH

»Petokolonska reakcija... je prikazovala OF kot izrazito komunistično tvorbo, vse sodelavce KPS kot ljudi, ki jim bo KPS pripravila uso-do Kerenskega.«

Boris Kidrič, Dve leti OF, 1943

Moram priznati, da je predavanje Vinka Ošlaka izredno ne samo po svoji kulturno-umetniški ravni, marveč tudi kot kulturno-politični dogodek. Avtor je namreč v najboljšem smislu Kocbekov učenec; to pa ni pomembno samo kot spodbudna resnica, ki nam zagotavlja, da imamo med mladim rodом osebnosti, ki so kljub enosmerni vzgoji avtonomni kreativni misleci, temveč je pomembno tudi zavoljo tolažilne ugotovitve, da se ne bo docela izničil tisti skupni ustvarjalni zagon, ki je rodil slovenski upor za časa druge svetovne vojske; tisti ustvarjalni pluralizem, ki je bil za Slovence doslej edinstven in ki je žal propadel, ker na komunistični strani ni bilo pesniku-vidcu Edvardu Kocbeku po razgledanosti in globini misli ekvivalentnega moža. Takò se je Osvobodilna fronta, ki bi bila morala biti začetek nove dobe za slovensko občestvo, sprevrgla v iskanje oblasti za vsako ceno tiste partije, ki je hrepenenje naroda po stoletja pričakovani svobodi in po novi samostojni rasti zreducirala na uveljavljanje svoje totalitarne misli, na razmah pripravljeno slovensko misel pa zožila na skopi dekalog uradnih resnic.

Kaj naj zato rečem o lepem, iskrenem upanju člove-

ka, ki danes tako pripravljeno odpira srce in roke tovarišem komunistom?

Ne bi hotel rabiti izraza utopija, ker sem za vitalnost in človek nikdar ne ve, kaj ima življenje skritega v svojem večnem nedrju. Vendar bi na podlagi tega, kar je bilo, rekel, da bo neka partija sprejela kristjane samo takrat, ko jih bo potrebovala. Ob uri nove ujme bo partija — kakor nekoč Stalin pravoslavno Cerkev — počastila kristjane z domorodnimi epitetonimi in jim blagohotno dovolila, da praznujejo božič in v komaj rojenem bitju celò prepoznala rojstvo plemenitega proletarca.

Mogoče ne bo odveč, če v zvezi s tem preberem nekaj točk o komunizmu in krščanstvu, kakor sem jih povzel iz programa, ki so ga izdelale španska komunistična stranka, komunistična stranka Baskov in združena socialistična stranka Katalonije (komunistična):

- 1) krščanstvo ni zmeraj alienacija; ker imamo lahko tudi obliko vere, ki vodi v spremembo dane stvarnosti;
- 2) vstop kristjanov v stranko lahko potrdi njeno laično naravo in lahko premaga tiste struje, ki so hotele identificirati komunizem z ateizmom; zato ne more biti nobenega diskriminacijskega procesa med ateističnimi komunisti in krščanskimi komunisti in vsi so lahko člani vodstvenega kadra;
- 3) stranka sprejme kristjane kot vernike, zato s tem prerašča privatizacijo vere in onemogoča njeno izginitev;
- 4) stranka spoštuje kristjane komuniste v njihovem avtonomnem cerkvenem življenju;
- 5) prisotnost kristjanov obogati ideološko in kulturno dediščino stranke, kar lahko pripomore k razvoju marksistične teorije in prakse;
- 6) prisotnost kristjanov v partiji poudarja množični značaj partije, njen kulturni pluralizem... in odpira marksizmu perspektive, ki so dosti širše, kot je ateistična vizija sveta in življenja.

K temu sta mogoči dve pripombi. Ali gre za poskus uporabljanja kristjanov na način, ki ga poznamo iz slovenskega izkustva, iz pravkar navedenega primera krščanskih socialistov in Kocbeka. Ali pa gre za resničen razvoj marksistov, ki so uvideli omejenost svojega duhovnega sveta, kakor je upal Kocbek, ko je 29. novembra 1943 v Jajcu poudarjal:

»V Sloveniji sodelujejo v OF pripadniki dveh morda duhovno najrazličnejših nazorov, komunisti in katoličani. Treba se je zavedati... velikanskega pomena človeškosti, ki druži katoličane in komuniste, ko sodelujejo prav v Sloveniji, na meji med vzhodom in zahodom. V tem dejstvu ne vidimo le poroštva za moč in stalnost nove Slovenije in za učinkovitost nove državne ideje, pač pa tudi poroštvo za pravilno ustvarjanje nove Evrope sploh.«

Jaz seveda upam, da gre na Španskem za to drugo varianto, čeprav bom skeptičen do tistega trenutka, ko bom videl njeno uresničitev.

Da pa je Ošlak izbral to varianto za jutrišnji slovenski svet, to mu moramo šteti, kot sem rekel v začetku, za izredno dejanje, ki je povezava s tradicijo in z načrtovanjem najiminentnejših slovenskih duhov, obenem pa tudi živo aktualno v evropskem prostoru.

A preden končam s temi svojimi pripombami, bi dodal še dve besedi.

Govor je bil o marksizmu in o krščanstvu, o komunistih in kristjanih. Ker gre za dva današnja poglavitna pogleda na svet, je tak binom seveda razumljiv in tudi sprejemljiv. Vendar bi rekel, da bi kazalo, da ne pozabimo na tiste, ki iz obeh skupnosti, ki jih binom označuje, izpadajo, ker se ne prištevajo ne k marksistom ne h kristjanom. Obstaja namreč nevarnost — takšna je pač človeška narava — da vsaka skupnost rešuje svojega člana, kdor pa nima nekega naročja, kamor naj se zateče, temu

grozi usoda odvečnega igralca, ki ga ansambel ne potrebuje. Da ne bom oseben in kazal na svoj primer, bi navedel na primer marsikaterega sodelavca *Zaliva*, ki se ne sklicuje ne na Kristusa ne na Marxa in je zato lahko sin nepoznane matere ali celo še kaj slabšega. *Viktor Blažič* na primer, ki je napisal imeniten esej — tam zadaj je revija na prodaj, če je kdo nima — pa se ne more sklicevati na nobeno skupnost, ker se k nobeni ne prišteva. Prav tako *Franc Miklavčič* — tudi njegov spis je na razpolago —, ki je presedel šest mesecev v samici, zdaj pa v kaznilnici v Dobu dela v mizarški delavnici, se zdaj ne sklicuje na krščanstvo. S tem nočem reči, da se ni nihče zavzel za tadva jetnika, vendar, če postavimo tezo o dveh močeh, o marksistični in o krščanski, je zelo mogoče, da počasi preidemo v neko ozračje, ki ne bo zdravo. Da se razumemo, v optimalno demokratični družbi bo lahko vsakdo prišel do svoje pravice, vsekakor pa bi bilo želeto, da bi se v razponu med Kristusom in Marxom ne prezrlo čudovite galerije osebnosti, ki jih binominalno načrtovanje, čeprav nehote, pušča ob strani.

AKTUALNI KOSOVEL

»Težimo k novi družbi, ki bo živela čim večje človečansko življenje. Težimo k človečanstvu. Toda elementi bodoče človečanske družbe so že tolikokrat od dnevnih časopisov oskrunjene besede: človečanstvo, ljubezen, poštenost, pravičnost in resnica.«

(Zbrano delo, III., I., str. 680)

LEV DETELA

PISMO »MLADJU«

Pisatelj Lev Detela je 23. septembra 1977 poslal reviji »Mladje« v Celovcu pismo s prošnjo za objavo. Ker do te objave ni prišlo, je pisatelj prosil našo revijo, naj bralce seznanimo z vsebino njegovega pisma. Oproščamo se Levu Deteli, ker zaradi omejenega prostora objavljamo samo poglavitne odstavke njegovega spisa, tiste namreč, ki so zanimivi za širšo slovensko javnost, saj gre za dokaz, kako je mogoče pri belem dnevu ponarejati vsem znana dejstva. Ko se je namreč Kocbek nazadnje rešil karantene in mu za časa beograjske konference tiskajo pesmi... napadeš tistega, ki je javil kulturni Evropi, da je Kocbek v karanteni!

Uredništvu

revije MLADJE - LITERATURA IN KRITIKA

9010 Celovec - Klagenfurt

pp/pf 307

V 27. številki revije MLADJE - LITERATURA IN KRITIKA ste na strani 98 v rubriki »Oteski in opilki« objavili pod točko 2 sestavek anonimnega pisca z naslovom »Pleve«. V tem sestavku skušate morebitne bralce revije »Mladje - Literatura in Kritika« zavesti v napačno informiranje o mojih sestavkih v nemškem jeziku, v katerih sem v smislu TUKAJ VELJAVNEGA demokratičnega in pluralističnega informiranja javnosti skušal analizirati diskriminacijske posege sedanjih jugoslovanskih oblasti v delo in življenje enega najboljših sodobnih srednjeevrop-

skih pisateljev, v delo in življenje našega slovenskega pisatelja Edvarda KOCBEKA.

Za anonimnega pisca revije »Mladje - Literatura in Kritika« je moj sestavek »Die Leidtragenden sind die kritischen Intellektuellen«, objavljen 19. maja 1977 v rubriki »Panorama« v 114. številki dnevnika »Volkszeitung für Kärnten und Osttirol«, inkriminirana dezinformacija javnosti, saj da omenjeni Edvard Kocbek uživa takorekoč v Jugoslaviji vse možnosti ustvarjanja.

Za vsakega bralca mojega omenjenega spisa je jasno, da pod primerom Kocbek analiziram dejanski težavni položaj kritičnih intelektualcev v Jugoslaviji. V tem smislu sem začrtal tudi naslov spisa. Prav nič nam ni znano, da bi revija »Mladje - Literatura in Kritika«, ki se pojmuje kot nekakšna elitarna slovenska koroška nadrevija, načela vsaj enkrat na resen in analitičen način kompleksni problem ustvarjanja v današnjem času, ki se ne more ustaviti le ob takoimenovanih težavah na Koroškem, temveč mora zaobjeti celotni položaj, v katerem se ta trenutek nahaja slovenska, a tudi nemška kultura.

Zato moram zapisati, da je delovanje uredništva revije »Mladje - Literatura in Kritika« nadvse neodgovorno in nadvse neobjektivno.

Profesor Edvard Kocbek je sicer objavil svoje pesmi v dveh knjigah, in to na ozemlju Jugoslavije, a šele PO mojem v »Mladju - Literatura in Kritika« zabeleženem članku. Iz v »Mladju-Literatura in Kritika« objavljenega teksta »Pleve« je jasno razvidno, da so omenjene Kocbekove objave v »Naših razgledih« in v »RTV« (literarni nočno izšle PO OBJAVI mojega članka v »Volkszeitung«. Tu se anonimni pisec kot izraziti dezinformator nehote sam postavlja pod vprašaj.

Dejstvo je, da Edvard Kocbek, a tudi vrsta drugih slovenskih pisateljev, od leta 1975 in delno še do danes nima v slovenski kulturi tistega dejanskega prostora, ki

bi jim nujno moral pripadati. Da se je položaj Edvarda Kocbeka izboljšal, nas samo veseli.

.
Anonimnega pisca v reviji »Mladje - Literatura in Kritika« moram opozoriti, da v bodoče podobnega pisanja ne bom več toleriral.

.
Zanimivo je tudi dejstvo, da revija »Mladje - Literatura in Kritika« kljub odločnemu kriku, usmerjenemu proti šovinistično nadstrojenemu delu obžalovanja vrednega položaja v Avstriji, z naravnost fašistoidno in totalitarno predrznostjo prezira težavno stanje najboljših slovenskih intelektualcev v državi Jugoslaviji, ki bi naj bila socialistična — in tozadevno še posebno zadolžena služiti boljši, pravičnejši in demokratičnejši podobi človeka in družbe, in nič manj kulture kot njenega integralnega dela.

V tem smislu so nepravilni tudi tisti sestavki v »Mladju - Literatura in Kritika«, ki na način, vreden kakega dr. Goebbelsa, ironizirajo in sramote nekega vidnega predstavnika slovenske koroške literature (Hrbtenica), a tudi v osnovi pozitivna prizadevanja »Koroškega pisateljskega društva«.

Bo anonimni pisec v »Mladju - Literatura in Kritika« vendar imel toliko »hrbtenice«, ki je drugi žal nimajo, da bo prilezel na plan iz svoje mračnjaške in provincialne mišje luknje in vzel vroče železo natolcevanja, primitivnega sprenevedenja in sentimentalne malomeščanske narodnjaške latovščine v roke, ki so do sedaj delile drugim, bolj pravičnim, le klofute?

Ni bil na primer profesor Janko Messner kot član uredniškega odbora revije »Mladje - Literatura in Kritika« v za Kocbeka najbolj črni in težavni dobi leta 1975 tisti provokator, ki je mladini govoril o »senilnem Kocbeku«, »o Kocbeku, ki nič več ne pomeni, ker je taki literaturi odklenkalo!«?

Dovolj žalostno za take »profesorje« in za revijo, ki daje tem »profesorjem« varno streho in zatočišče, da rovarijo zoper slovensko kulturo in zoper slovenskega kritičnega duha!

In za konec — kot opomin: Moj inkriminirani članek v »Volkszeitung« je zgolj PONATIS mojega istega sestavka, objavljenega 21. avgusta 1976 v dunajskem tedniku »Die Furche« in 25. avgusta 1976 v heidelberškem dnevniku »Rhein-Neckar-Zeitung«. Seveda bi uredništvo »Volkszeitung« ravnalo pravilneje, ko bi objavilo datum prvih objav. Kljub temu pa dokazuje ihtava in osorna reakcija anonimnega pisca v reviji »Mladje - Literatura in Kritika«, da je isti sestavek tudi še skoraj leto za tem zadel v živo.

Zadel je v slabo vest in puhloglavost omenjenega anonimnega pisca in ga temeljito DEMASKIRAL. Demaskiral pa je tudi sedanjo politiko revije »Mladje - Literatura in Kritika«, ki je popolnoma nezadostna in neprimerna ter ne odgovarja dejanskemu stanju in njegovim potrebam.

Lev Detela

Dunaj, 23.9.77.

NOVO SLEPOMIŠENJE

V prvomajski številki »Dela« se Tone Fajfar spet razpisuje o pomenu *Dolomitske izjave*. Tokrat iz Kocbekovega dnevnika navaja njegove misli o partiji in socializmu, zatem pa pravi: »Ko bi Kocbek ostal zvest tem realističnim političnim spoznanjem... potem ne bi prišlo do njegove politične nesreče.« Vsi pa vemo, da ni doslej Kocbek nikjer preklical prepričanja, ki ga Fajfar navaja; zato njegove »politične nesreče« ni krivo spremenjeno gledanje na partijo in socializem, pač pa to, da je ostal zvest načelu nazorskega pluralizma, medtem ko si je v Dolomitih partija zagotovila monopol nad usodo Slovencev. In navsezadnje, kdo pa trdi, da je politična likvidacija Kocbeka »nesreča«? Že zdaj je evropska zgodovina na njegovi strani, in jutri bo še bolj; takrat pa se ne bo noben slovenski človek spomnil pigmejskega možicljja, ki zdaj skuša splezati Kocbeku na hrbet, da bi ga mogli opaziti.

PRO CULTURA SLOVENICA

(Švica)

POROČILO UPRAVNEGA ODBORA ZA DOBO 1975 - 1977

(povzetek)

V okrajšani obliki objavljamo poročilo odbora »Pro cultura slovenica« :

»Pro vultura slovenica« je bila formalno ustanovljena na koncu leta 1975. V začetku 1976 je bil dokončno izdelan temeljni pravilnik, odprt bančni račun ter ustanova registrirana pri švicarskih oblasteh.

Namen društva (čl. 2) je podpiranje in pospeševanje kulture slovensko govoreče manjšine v Italiji, Avstriji in Madžarski in sicer:

- gmotno podpiranje slovenskih učencev v obliki stipendij in
- gmotno podpiranje slovenskih kulturnih institucij.

Do poletja 1976 je »Pro cultura slovenica« zbrala toliko prispevkov, da je bilo mogoče v šolskem letu 1976-77 gmotno podpreti 4 revne dijakinje in dijake.

Vsak od teh učencev, starih približno 14 let je dobil skupno 8 x 100, -Fr = 800,-Fr letne podpore. Z vsemi podpiranci je bila sklenjena enoletna pogodba, po kateri so bili učenci dolžni poslati upravnemu odboru »Pro cultura slovenica« polletna in letna spričevala. Upravni odbor je ugotovil, da so bili skoro vsi podpiranci v šolskem

letu 1976-77 nadpovprečno dobri učenci in da so tako podeljene štipendije res prišle v prave roke.

Spomladi 1977 je »Pro cultura slovenica« prišla v tesnejši stik s skupino Švicarjev, ki aktivno podpira slovensko manjšino na Koroškem. Skupina (na čelu dr. Leo Lejeune Alt-Regierungsrat, BL) se je letos dalj časa mudila na kraju samem ter o položaju koroških Slovencev na pisala obširno poročilo (na razpolago pri: Jeanine Meyer-Monnin, Angensteinerstrasse 33, 4052 Basel).

Da bi bila *slovenska javnost* bolje seznanjena z nameni in dejavnostjo »Pro cultura slovenica«, so bili objavljeni krajši sestavki v časopisih: Rodna gruda, Nedeljski dnevnik, Zaliv in ITD (Teleks).

Nemško govorečo javnost pa so seznanjali s položajem slovenskih Korošcev članki sodelavcev »Pro cultura slovenica« v sledečih švicarskih časopisih: Die Weltwoche, Basler Zeitung, Luzerner Neueste Nachrichten in Thuner Tagblatt.

Upravni odbor je v letu 1977 navezal stike s somišljeniki v drugih evropskih državah in upa, da se bo kmalu ustanovila enaka karitativna organizacija v Zapadni Nemčiji.

Od 25.7. do 8.8.1977 je »Pro cultura slovenica« organizirala *letovanje slovenskih koroških dijakov v Švici*. So-deč po zahvalnih pismih staršev je letovanje lepo uspelo.

Upravni odbor se zahvaljuje sledečim švicarskim in slovenskim družinam, ki so brezplačno sprejele na 14-dnevne počitnice 5 učenk in učencev slovenske gimnazije iz Celovca: M. Abegglen, J. Boštich, D. Focič, dr. I. Novak, J. Ručigaj in H. Schneider.

»Pro cultura slovenica« se na tem mestu toplo zahvaljuje vsem rojakom, ki so del. včasih trdo prisluženi prihrankov prispevali za šolanje mladih zamejskih Slovencev.

Da so denarni prispevki prišli v prave roke, je skrbel *upravni odbor*:

J. Boštic (Frauenfeld, od 1977 naprej), D. Chiacig (predsednik Zveze izseljencev iz Beneške Slovenije, Bü-lach), dr. D. Florjančič (Winterthur), dr. I. Novak (Thun, do konca 1976), J. Ručigaj (predsednik, Heimberg), L. Šmid (Langenthal), G. Teropšič (Meilen), M. Tuma (Fislibach).

PRO CULTURA SLOVENICA
UPRAVNI ODBOR

PRIJATELJSKO ODPRTO PISMO
BORISA PAHORJA PAVLETU MERKUJU

Dragi Pavle,

kar vidim te, kako si začuden ob tem pismu, a obenem vem, da boš razumel, zakaj ti ga pišem na straneh revije, namesto da bi zavrtil telefon in se s tabo ustno pogovoril.

Ob srečanju v knjigarni si me pred dnevi opozoril na svoj članek v marčni številki »Sodobnosti«, tako sem v knjižnici sedel za mizo in tvoj spis prebral. Zmeraj mi je bila pri srcu tvoja zavzetost za beneško-slovenskega in rezijanskega človeka, zato sem tudi tokrat ob tvojem trpkem ugotavljanju v pravkar omenjeni ljubljanski reviji živo prisluhnil.

A kakor sem se strinjal s tabo v uporih zoper dolgoletno matično slepoto in gluhosto ob usodi ljudi pod Kani-nom in Matajurjem, prav tako sem bil začuden ob tvojem stavku, v katerem trdiš, da se slovenska kultura za te preizkušene kraje ni zavzela.

Za osrednjo Slovenijo tvoja ugotovitev vsekakor velja, saj če izvzamemo Milka Matičetovega, se je matična domovina komaj ob potresu zavedela neke tesnejše povezanosti z nekimi odsekanimi deli narodovega telesa. Vendar pa se potem ti ustavljaš pri Rebulovih »Snegovih Edena« in s tem preideš na tla, kjer živi slovenska narodna skupnost v italijanski republiki. Ker pa je vsa tukajšnja slovenska publicistika, književnost in znanost sestavni del skupne slovenske kulture, zveni tvoja trditev nekako preveč apodiktično, saj začeniš s Srečkom Kosovelom (»Jutro«, aprila 1925) do Bevkovega »Čedermaca« in vse do tvojega dela vztrajamo pri poudarjanju skupne usode z beneško-slovenskimi ljudmi!

Ker pa menim, da tudi sam sebe lahko prištevam k slovenski kulturi, bi dodal, da sem o pomanjkanju naše zavesti glede Benečije in Rezijske spregovoril nemalokrat. Zadnjič sem to storil v letošnjem »Trinkovem kalendarju«, najbolj uradno pa v dvorani filozofske fakultete v Ljubljani, marca 1966. Drugi, napisani del tistega govora, je potem izšel v reviji »Prostor in čas«, št. 1-2, 1969. Pa še v »Odiseju ob jamboru«, I. in II. izdaja.

Dovoli, da ti navedem odlomek iz tega predavanja:

»Pomisliti moramo, da smo narod, ki ima poldrug milijon strnjeno živečih pripadnikov, zato si ne moremo dovoliti, da bi pozabljali na odsekane kose. Zavedati se moramo, da bomo vsi skupaj ostali ali pa vsi skupaj propadli. Zato je današnje umiranje Koroške hkrati tudi počasno umiranje slovenskega naroda kot takega, če je res, da gangrena, ki načne en del organizma (in narod je organizem), bistveno načne zdravje celega telesa. Zato bo jutrišnje usihanje obalnega dela tržaškega območja spet tudi del splošnega slovenskega usihanja. Zakaj narodna zavest ne more biti trojna, ena za osrednjo Slovenijo, drugačna za Koroško, spet drugačna za Primorsko. Pa spet čisto posebne vrste za Beneško Slovenijo. Narodna zavest je ali pa je ni. Tertium non datur.«

Oprosti mi dolgi citat, a izbral sem ga, da ne bi navajal drugih iz »Zaliva«, »Skarabeja v srcu« itd.

No, zdaj mi boš mogoče rekel, da sem preobčutljiv,

vendar bi bilo krivično, ko bi mi to očital ti, ki si tako zavzet za stvar, da te zaboli, če v Rebulovem načrtu za slovenski roman ne zaslediš svojih in naših beneških ljudi! Saj se gotovo dà najti pri Rebuli kje drugje pričevanje o njegovem razmerju do ljudi ob Nadiži!

Kar se mene osebno tiče, pa je zadeva taka: slovesno zamahnem z roko, ko na primer črtajo moje ime s seznama del neke založbe, ki mi je izdala dve knjigi, pa tudi takrat, ko me še drugače zamolčijo; ni mi pa vseeno, če je ob tvoji omembi slovenske kulturne pasivnosti ob naši narodni problematiki videti, kot da ne eksistiram. Seveda se je tebi zavoljo prizadetosti, s katero si pisal, tista posplošena trditev nekako prehitvo zapisala; o tem ni dvoma. A najbrž se boš strinjal z mano, če se oglasim, ko me ti, ki si drugače zelo natančen ob vsakem spodrsaljaju, obideš, čeprav nehoté, v kontekstu, v katerem je govor o narodni biti in narodni zavesti.

Lep pozdrav!

Boris

Trst, 23.4.1978

IRENA ŽERJAL

POBEGLA
ZVEZDA

pesmi

TRST 1978

Knjigo dobite v Tržaški
knjigarni

cena 1500 lir

LEV DETELA

Povojni
slovenski
koroški pesniki
in pisatelji

Celovec 1977

Knjigo dobite v knjigarni
Mohorjeve družbe v Celovcu

BORIS PAHOR

SPOPAD S POMLADJO
roman

KNJIGO DOBITE: v Trstu: v Tržaški knjigarni,
v kiosku na postaji open-
skega tramvaja in pri avtor-
ju; v Gorici: v Katoliški
knjigarni.

CENA 4000 LIR